

Іван Мозговий

АНОМАЛІЇ ДУХУ – 2

Суми
Ярославна
2015

УДК [21+130.122](303.433.2)
ББК 86+87.21
М 74

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор *Горболіс Л. М.*;
доктор юридичних наук, професор *Кравцова Т. М.*;
доктор філософських наук, професор *Марченко О. В.*

Мозговий І.П.

М74 Мозговий І. П. Аномалії духу – 2. Суперечності духовно-релігійного розвитку 2000-х. – Суми : Ярославна, 2015. – 193 с.

ISBN 978-966-7538-95-8

Книга є дослідженням, у якому далі розвивається тематика, започаткована в працях “Аномалії духу” (2001) і “Агонія епігонів” (2010). У ній представлені матеріали, об’єднані спільною ідеєю: необхідністю викорінення в нашому суспільстві всього того негативу, який шкодить духовному здоров’ю людини. Розвінчування антисуспільних “аномальних явищ” як відхилень у соціально-культурному духовному розвитку нації, до яких автором віднесені політиканство й шовінізм, святенництво й матюччя, мовні утиски і мовні спекуляції, лицемірство й підступність, шарлатанство й облуда тощо, подається живою доступною мовою, не позбавленою часом гумору й ліричності.

Книга розрахована на студентів, викладачів вищих навчальних закладів, учителів шкіл, усіх тих, хто цікавиться питаннями історії, релігії, політики, духовної культури в цілому.

УДК [21+130.122](303.433.2)
ББК 86+87.21

ISBN 978-966-7538-95-8

© Мозговий І. П., 2015

МОЗГОВИЙ Іван Павлович,
доктор філософських наук, професор
(Хорватія, 2013)

*Вічній пам'яті моїх дідусів –
Сергія Даниловича і Василя Миколайовича –
присвячується....*

“Геть від Москви! Дайош Європу!”
(М. Хвильовий)¹

ПРОЛОГ²

Волею долі авторові довелося об’їздити чи не всю Україну, працювати й перебувати в різних містах і селах. При цьому хотілося глибше збагнути причини соціальних метаморфоз в Україні, відшукати шляхи виходу з них.

...Ба, в житті так іноді буває, що не лише чудове літо, але й зима напевне зігріває! Траплялось часом так і з нашою фортуною, котра неначе грається з народом і повсякчас туманну зичить перспективу, яка скидається на синусоїду: то раптом піднесе на гребінь хвилі, то кине в морок небуття...

Після агонії режиму порочного совецького монстра (1991), здавалося, наш народ на початку 90-х рр. ХХ ст. охопило неймовірне піднесення, спаяне прагненням до свободи. На жаль, воно змінилося кравчуківсько-кучмівською стагнацією. Тож після “*аномалій духу*” настала доба “*агонії епігонів*”...

За такої ситуації в нас не могла сформуватися справжня національна еліта. Бо цього в усі часи не бажала Московська імперія, яка прагнула затягти нас в Азію. Та не розуміли цього апологети нашого “шароварництва”, що гралися в “культурну автономію”. Тому національна свідомість українців розмивалася, їм нав’язувався невластивий нашій природі чужинський менталітет.

А розпочалося це не вчора, ні, це трапилося майже 400 років тому назад! Звичайно, в Західну Україну москалі прийшли лише в 1914, а потім – у 1939. Прибули як варвари, як жорстокі дикуни. Якось перебуваючи у відрядженні на Галичині, я чув від місцевих старожилів, свідків з’явлення там “визволителів”, щире здивування щодо відсутності в коней червоноармійців туркмено-бурятського походження навіть вуздечок, бо вершники послуговувалися ... мотузками! Галичани довго ламали голову, як із таким реманентом орда могла пройшла півсвіту, щоб “звільнити” Карпати.

На Слобожанщині ж і на Лівобережжі московити почали осідати ще в XVII ст., а масово – з 1917. Спочатку – переважно в містах, а в селах – в основному з кінця 20-х рр. XX ст., коли разом із “25-тисячниками” вони прибули, щоб “ощасливити” нас своїми колгоспами. Після тих колгоспів Україною пронеслися то голодомори, то ліквідація “куркульства”, через жадібність якого, бачте, “голодував” пітерський пролетаріат! Вирішено було зміцнити (!) “віковічну” дружбу “велікаросав” та “менших братьєв маларосав” (“хохлів-дурноробів”). Мтосковити не розуміли, що ми – не “єдиний” народ, а дуже різні етноси, і нас не впровадити до ліжка “матушкі-Россеї”!

Підступність “братской любові” (такого собі збоченського “сексу”) простежувалася вже на рівні побуту. Мій дідусь по матері, Василь Миколайович, розповідав, що в 1920-х рр. у його село блукаючим вітром занесло з Вороніжчини якогось Даніла. Гостинно зустрінутий людьми, московит на radoщах запропонував одному з сільчан, Петрові, таке “соглашеніє”:

– Давай, Петя, купім тьолку, вместе ейо викармім і будім піть малачко!

Погодившись, Петро всіляко відгодовував теличку й невдовзі та виросла нівроку. А Даніла, як ведмідь із відомої казки, мабуть, думав, що врожаї й худоба в Україні дозрівають самі, без ніякої праці. Тож коли Петро почав дорікати компаньйонові за його “обломовщину”, Даніла подумав і висунув “рацпропозицію” щодо телички:

– Ти, Петя, как хочешь, а я сваю палавіну рішіл зарезать!..

Ось так вони завжди з нами “дружили”, так підступно їх навчила діяти великодержавна шовіністична ідеологія. Гадюка як не вкусить, то засичить!

Кажуть, що десь (нібито на Сумщині) мав місце вже інший повчальний випадок. У 1930-і рр. в наш край уже з Тамбовщини приплентався новий недолугий “ощасливлювач” сусідів, якийсь Гавріла, котрий заявив сільчанам, що хоче найнятися на роботу. Причому, його не цікавила платня, він був готовий рубати дрова й копати землю ... за один “стол” (тобто, харч)!

– Невже у вас вдома немає чого їсти? – запитали здивовані таким підходом заробітчанина наші селяни.

– Да... у нас нічаво не растеть!..

– Справді не росте? – ще більше дивувалися люди в той урожайний рік.

– Ну, еслі кто што пасаділ, у таво хоть німножка, но виросла. А кто нічаво не саділ – са-а-всем не растеть, – бідкався Гавріла...

Нездатні до самостійної хазяйновитості, московити як колоради проникали на нашу землю, топтали її, намагалися забрати в українців усе, що можна, а наш люд, вдаючись до неймовірних витівок, зросійщити; найчастіше ж вони відверто й нахабно знущалися над нашими людьми.

Інший мій дідусь, уже по батьку, Сергій Данилович, оповідав синові, що коли в 1943 на Сумщину вступили совети, вони забирали до війська навіть інвалідів. На збірному пункті один майор-московит не міг збагнути суті прізвища нашого “новобранця”:

– Што абазначаєт твая фамілія “Обруч”? Што такое “обруч”?

“Рекрут” довго пояснював обмеженому москалеві, що *обруч* – це металевий *круг*, який використовується для стягнення клепок у діжці...

– Ага! – до майора нарешті дійшло як до жирафа. – Значіт ето “калесó”! Ну, тепер і будешь Кóлесов! А то какой-то странний “обруч”!..

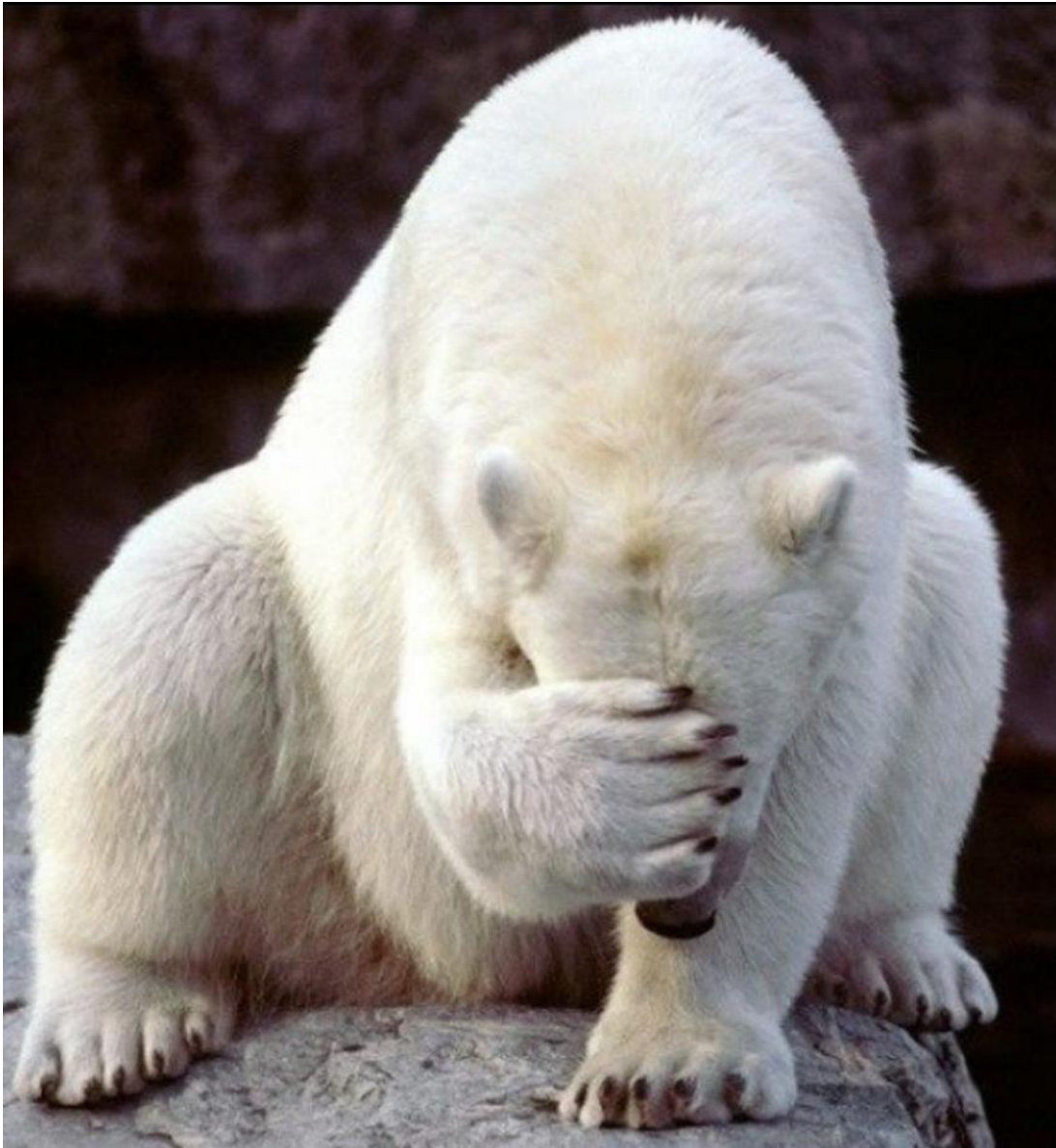
Так ось нашого українця Обруча й записали в військо “визволителів” москалем Кóлесовим, над чим крізь сльози сміялося все село!..

Недавній спалах Помаранчевої революції (2004), здавалося б, знову пробудив маси, але й цього разу їх “приспали” продажні “поводирі”, які насправді були або вчорашніми зденаціоналізованими партократами, або нікчемними “тушками”. Тож повсякчас до нас поверталися знавіснілі “орки”.

Революція гідності (2013–2014) знову дала надію, але підступний ворог не захотів відпустити нас! І ось *нові “аномалії”* – “зелені чоловічки” захопили Крим (2014), а далі, вже без маскараду, кадрові військові Росії залили кров’ю мирних українців увесь Донбас (2014)... І знову, як і в 1917,

“Ворог лукавий йде на Україну,
Щоб обернути край наш в руїну...”³

А так хотілося б, щоб в Україні жилося не гірше, ніж у країнах Європи – Франції й Німеччині, Іспанії й Італії, Австрії й Польщі, Угорщині й Греції та інших краях, де теж ступала нога автора! Ось чому лише повернення в Європу порятує нас від згубної Московії з її порочними “дарами”!..

Розділ 1

РЕЛІГІЯ, ПРАВО, КУЛЬТУРА

1.1. ЦІНА АНТИУКРАЇНСТВА⁴

...**З** позицій багатовікової історії маємо всі підстави стверджувати: багато зла вчинили нам російські можновладці, та й навіть обивателі з Московщини, причому як у царські часи, так і в добу совєцьку! Щоправда, пам'ять про їх злочини зусиллями манкуртів та чужоземних тиранів довго приховувалася від нових поколінь українців. І лише тепер, серед раніше утаємничених безбожною московською владою документів, знаходимо підтвердження зlodіянь московських ординців та наших посіпак-яничарів.

Ось один із документів, котрий цинічно засвідчує безбожні діяння “енкаведистів” із країни недолугого “ведмедя”.

“Выписка из протокола № 33/25/54

*заседания особой тройки по Харьковской области
от 9 декабря 1937 года*

С л у ш а л и: Дело № 8451 Сумского Г/О НКВД по обвинению:

НИКОЛАЕВСКОГО Андрея Андреевича, 1884 г.р., урожен. с. Н. Водолага, Н. Водолажского р-на, Харьк. обл., прожив. в г. Сумы, украинца, бесприходный поп, осужд. в 1929, без определенных занятий, по ст. 54-10 ч. 1 УК УССР.

П о с т а н о в и л и: НИКОЛАЕВСКОГО Андрея Андреевича – РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество, принадл. лично НИКОЛАЕВСКОМУ – конфисковать.

Секретарь тройки (підпис)”⁵.

...Церква завжди грала вагому роль у вітчизняній історії. Тому вже з кінця XVII ст., після протизаконної ліквідації царизмом і його підстилкою – Російською (офіційно – “Русской”) церквою – церкви Української та приєднання епархій останньої до Московського патріархату (1686), церковне життя в Україні почало невпинно зросійщуватися, а українська національна церква невдовзі перетворилася на знаряддя реалізації шовіністичної політики Росії на наших землях. Діючи з 1700 під управлінням Священного синоду, “Русская” церква фактично поставала в Україні як одержавлена структура, тож вона ніяк не могла бути “звинувачена” в проукраїнських симпатіях. Адже її ієрархія,

сформована на російських теренах, розглядала Україну як свою “канонічну” територію і ніколи не допускала навіть думки про підтримку національно-визвольних змагань в Україні.

Тому невдовзі після приходу до влади в Петрограді більшовиків (1917) жорстокі репресії розгорнулися насамперед проти проукраїнського духівництва, а потім і проти Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), яка започаткувалася в період піднесення визвольного руху в Україні (1919–1921) і була ліквідована комуністичною владою в 1930. В цьому не було нічого дивного, якщо згадати про ненависть більшовиків до всього українського. Це засвідчує і наведений вище документ.

Звичайно, Московська (“Русская”) церква, враховуючи її антиукраїнську й шовіністичну позицію, здавалося б, мала всі підстави розраховувати на “взаєморозуміння” з комуністами як такими ж лютими українофобами, що й вона сама. Проте зловісна і безбожна комуністична система розвіяла подібні сподівання московської ієрархії в Україні. Досить швидко більшовицькі репресії розгорнулися і проти “Русской” православної церкви (РПЦ). І ці репресії – чи не найбільш кривава сторінка в історії вселенського християнства. За жорстокістю, тотальним переслідуванням і масовим знищенням духовенства й рядових віруючих вони перевершили епоху гонінь на християн у перші століття утвердження нової релігії в Римській імперії. Так безбожна комуністична влада боролася з “опіумом народу”, так вона відплатила тим московським церковникам та залежним від них, хто сам зрадив “духовно окармливаемый” народ, хто пропагував шовіністичні ідеї, сподіваючись на милість з боку політичних вампірів...

За даними Комісії з репресій, за часів совєцької влади в СРСР було зруйновано близько 100 тисяч православних храмів, репресовано сотні тисяч (щонайменше 200 тис.) священнослужителів і мирян. Святині, які створювалися й зберігалися цілими поколіннями православних, знищувалися разом із їхніми захисниками. Зрештою безбожницьки-атеїстично налаштовані більшовики навіть Московську церкву віднесли до своїх політичних противників. Масові арешти, грабунки, розстріли без суду й слідства стали звичним явищем у житті багатостраждальної України.

Владним бандитизмом і особливим правовим нігілізмом щодо Московської церкви ознаменувався період з 1918 по 1921. Тільки в 1918–1919 було націоналізовано і пограбовано 6 тисяч православних монастирів і храмів. З особливою люттям винищувалося московсько-православне духівництво. Так, 21 січня 1918 озброєні червоногвардійці увірвалися в резиденцію митрополита Київського і Галицького *Во-*

лодимира (Богоявленського), вивели його через Економічні ворота за стіни Лаври, де ієрарха без суду й слідства було просто ... розстріляно! Згодом гетьман П. Скоропадський встановив на місці розстрілу пам'ятник, який був зруйнований, коли Київ знову захопили більшовики.

В лютому 1918 більшовиками як “контрреволюціонери” були розстріляні учасники хресних ходів у Харкові та інших українських містах. 27 серпня того ж року замучено архієпископа Чернігівського й Ніжинського Василя. У Богодухові монахинь кинули в яму і поховали живцем. У Херсоні трьох священників “розіп’яли” на шпалах. Більшовицькі жорстокості проти “своєї” ж Московської церкви набрали звірячої форми. Священнослужителів топили, заморожували в ополонках, прив’язували до хвостів коней, саджали на палю, вішали на церковних воротах, обливали водою на морозі, перетворюючи їх на льодові стовпи...

Після трагічної загибелі митрополита Володимира в січні-травні 1918 року Київську кафедру Московської патріархії тимчасово посідав єпископ Чигиринський *Никодим (Кротков)*. Згодом, у 1922, він був заарештований і кинутий до в’язниці, де перебував 10 років. Потім настав час Соловецького концтабору та різних “зон”. У 1936 за звинуваченням у “контрреволюційній агітації” його знову було заарештовано, а справу відправлено для позасудового розгляду в особливу комісію НКВС. Там слідчий Іллічов погрозами й тиском добивався від єпископа “зізнання”. В 1937 в’язня засудили до п’ятирічного заслання, потім знову заарештували й кинули до в’язниці, де під час допитів він піддавався жорстоким тортурам. Не витримавши моральних і фізичних знущань, 21 серпня 1938 о 14 годині 30 хвилин єпископ Никодим помер у тюремній лікарні Костроми.

В період з 1918 по 1919 керувати Київською кафедрою довелось *Антонію (Храповицькому)*. Рятуючись від утисків з боку більшовиків, він переїхав у Новочеркаськ, а після ствердження совєцької влади на європейській частині колишньої Російської імперії емігрував за кордон, де й помер на чужині. Змушений був покинути Україну і єпископ *Олексій (Дородніцин)*, кандидат на посаду Київського митрополита в 1919.

У 1919–1921 Київською єпархією тимчасово керував архієпископ *Назарій (Блінов)*. У 1922–1923 він мусив відбутися ув’язнення в Бутирській тюрмі, а в 1928 помер у застінках Тобольської тюрми.

В 1921 головний совєцький чекіст Фелікс Дзержинський писав організатору української “ЧК” Мартину Лацісу: “Церква розвалюється, цьому нам слід допомогти, але ні в якому разі не відроджувати в

оновленій формі. Тому церковну політику повинна вести ВЧК, а не хто-небудь інший...”. З цією метою створювалися й фінансувалися т.зв. “обновленські” церковні структури, спрямовані на розвал РПЦ.

Після війни Росії з Україною (1917–1921) церква не отримала спокою. З 1921 по 1924 Київською єпархією керував митрополит *Михайл (Єрмаков)*. У заповіті патріарха Тихона він згадується як один із спадкоємців Патріаршого престолу. Проте смерть патріарха застала митрополита Михайла в тюрмі, де він, незважаючи на шантаж з боку ОДПУ, відмовився визнати звинувачення в “антисоветській” діяльності. Після тюрем митрополит відбував заслання в Туркестані. В 1927 він повернувся назад, потім був ув’язнений; допити й заслання підірвали його здоров’я і невдовзі ієрарх помер.

Після арешту митрополита Михайла Київською єпархією з 1924 по 1929 тимчасово управляли вікарні єпископи, яких також не оминули арешти, допити, тюрми і мученицька загибель. Один із них, *Василій (Богдашевський)* був заарештований і кинутий до Бутирської тюрми. Потім відбував покарання в одному з таборів Зирянського краю (Комі АО). Після повернення в Київ 25 лютого 1933 єпископ помер від голоду просто на одній із вулиць! Заарештований і помер у в’язниці тимчасово керуючий Київською єпархією *Інокентій (Тихонов)*. Інший, теж тимчасово керуючий єпархією, єпископ *Макарій (Кармазін)*, з 1925 невпинно переміщувався більшовиками з табору в табір, а 20 листопада 1937 був розстріляний. Неодноразово заарештовувався ще один тимчасово керуючий Київською єпархією єпископ *Георгій (Делієв)*; зрештою, 23 вересня 1937, він був розстріляний більшовиками прямо у в’язниці.

У 1924 був заарештований і кинутий до Київської в’язниці інший тимчасово керуючий єпархією *Сергій (Куминський)*. У листопаді 1925 він знову попав під арешт. 23 листопада 1930 єпископа ще раз заарештували і помістили в Оренбурзьку тюрму. А через рік, за рішенням “трійки” ПП ОДПУ в Північно-Волзькому краї, він був висланий на Північ. 4 листопада 1937 більшовики вбили єпископа в тюрмі. У ці роки тільки один єпископ, *Парфеній (Левицький)*, керуючий Київською єпархією, помер своєю смертю.

У 1929–1937 митрополитом Київським і екзархом України був єпископ *Константин (Дьяков)*. Виходець із “удовствующих” священників, він мав дочку, яка згодом вийшла заміж. У 1935 більшовики розстріляли зятя митрополита, а через рік – дочку. 16 вересня 1937 був заарештований і сам митрополит. У його звинувачувальній справі зазначалося: “Активний член антирадянської фашистської організації церковників-тихоновців”. 10 листопада того ж року його вбили на до-

питі в Лук'янівській тюрмі. Ув'язнювався й вікарний єпископ *Дмитрій (Вербицький)*. В 1936 був заарештований і до 1941 перебував в ув'язненні київський адміністратор РПЦ *Сергій (Гришин)*.

Не уникнув переслідувань і тимчасово керуючий Київською єпархією Московської патріархії (у 1938) єпископ *Олександр (Петровський)*. Він був заарештований більшовиками і кинутий до Харківської тюрми. 12 травня 1941, після жорстоких тортур, єпископ помер у тюремній лікарні.

Таким чином, із 16 єпископів, які керували Київською єпархією Московської патріархії протягом 20 років “комуни” (1918–1938), 9 були розстріляні чи замучені в тюрмах, 3 – неодноразово ув'язнювалися, направлялися в табори і піддавалися тортурам, у зв'язку з чим передчасно пішли з життя, 1 помер від голоду, 2 закінчили життя в еміграції, і лише 1 уникнув катувань, хоча мусив постійно діяти в стані погроз. Нагадаємо, за попередні дев'ять століть загинуло лише три митрополити Київських: *Іосиф* (пропав безвісти в 1240 під час штурму Києва монголо-татарами), *Герасим* (спалений у Вітебську в 1435 за наказом князя-католика Свидригайла) і *Макарій* (убитий у 1496 під час нападу на Україну кримських татар).

За совєцької влади тільки в 1937 було заарештовано 210 тисяч православних служителів Московської церкви, з них розстріляно більше 105 тисяч. Всього в період гонінь загинуло і пропало без вісти 250 єпископів Російської православної церкви (що вже говорити про Українську церкву, яка фактично діяла в підпіллі!). З них репресованими виявилися 62 єпископи, які служили на українських кафедрах. І ці дані далеко не повні. Багато служителів значаться в документах як такі, що “пропали без вісти”. Все відбувалося просто: вночі в архієрейський будинок вривалися “люди в шкіряних куртках”, а вже вранці по місту ходили чутки: “владика емігрував за кордон у пошуках кращого життя, тим самим зрадив свою паству”, тому “попам”, мовляв, немає віри... А скільки єпископів і священників помирили від голоду й побоїв у карцерах і “прокурорських” кабінетах!

У період правління комуністів тільки в Києві було зруйновано 150 храмів РПЦ і пам'ятників церковної архітектури, пограбовані скарбниці і святині монастирів і церков, репресовано більше 5 тисяч священнослужителів. У 1934 пройшла чергова хвиля руйнувань, “церковники” були виселені за 101 км від міста, а потім і репресовані. В наступні роки столиця України як “зразкове соціалістичне місто” планомерно звільнялася від свого православного “минулого”⁶. Так комуністичні правителі “віддячили” Московській церкві за її антиукраїнську

діяльність. Ось так, виходить, добро треба шукати, а зло саме прийде!..

Наголосимо, що за 74 роки совєцької влади (1917–1991) у Києві не було споруджено жодного православного храму, хоча територія міста за цей час збільшилася в декілька разів. Натомість за роки незалежної України, з існуванням якої й сьогодні не хоче погодитися Московська церква та її філія в Україні – так звана Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП), чисельність її храмів зросла, можна сказати, фантастично, швидше, ніж в Українській православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП). Тисячі нових храмів, що перебувають в управлінні Московського патріархату, було нещодавно споруджено на території нашої держави, де віруючі вільно моляться і задовольняють свої духовні потреби.

На цьому фоні верхом цинізму є заяви лідера українських комуністів Петра Симоненка про те, що Компартія, бачте, “завжди була з народом”, що вона підтримує “канонічну” православну церкву, з якою комуністів зближує ... спільність інтересів у захисті прав віруючих!.. Як це не дико звучить, але й Московська церква розглядає комуністів, регіоналів та інших українофобів як своїх “природних союзників”! Шовіністичний “угар” виявляється сильнішим за відчуття здорового глузду й пам’яті про невинно убієнних. Все це є свідченням того, що УПЦ МП залишається переважно політичним, а не релігійним утворенням на теренах України. Причому, утворенням, налаштованим антиукраїнськи, яничарськи. Оскільки ж не по заказу жаби дощ падає, то й яничари завжди мали незавидну долю...

1.2. “СЕРЕДНЬОВІЧНА” ЦЕРКВА⁷

Останнім часом завдяки досить активним заходам з боку відділу в справах релігії і національностей Сумської обласної державної адміністрації та з ініціативи представників громадськості в нашому краї докладається немало зусиль з метою реалізації одного з найважливіших конституційних принципів – принципу свободи совісті. Відображений у Конституції України, міжнародних і вітчизняних законодавчих актах, він урівнює всі церкви в своїх правах, гарантує кожному право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні обряди й вести релігійну діяльність.

У багатьох населених пунктах зареєстровані нові релігійні громади, яким державою передані відремонтовані й реставровані культові примі-

щення, що дають змогу віруючим реалізовувати свої релігійні потреби. Переважна більшість конфесій веде активну благодійницьку діяльність, сприяє відродженню в суспільстві високої культури, духовності, моралі.

Вже кілька років на Сумщині діє відділення Української асоціації релігійної свободи (УАРС), яке об'єднує представників різних церков, що вбачають основну мету своєї діяльності в розширенні міжконфесійних стосунків, налагодженні міжцерковного співробітництва, поглибленні взаєморозуміння між людьми незалежно від їхніх поглядів і переконань. Адже сьогодні важливим є те, що нас об'єднує. А розходження в поглядах на небо є відображенням відмінностей людської природи, її властивості по-різному сприймати факт реальності єдиного Бога – Творця і Спасителя.

Та, очевидно, такий розвиток подій не влаштовує деякі деструктивні сили, котрі часом прикриваються святенницькими гаслами боротьби за “чистоту віри”, а насправді провокують міжконфесійне протистояння в суспільстві, прагнуть до духовної монополії. Саме цій підступній ідеї слугує недавня тенденційна й підступно-провокаційна публікація в газеті “Ваш шанс” – позацерковному рупорі Сумської єпархії Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) – під назвою “Всякому терпению есть предел...”⁸, підготовлена авторами – парафіянами УПЦ МП.

Автори анонімної публікації в дусі протизаконної традиції, що вже стала нормою для керівництва зазначеної бульварної газети, взяли на цей раз не за “сектантів” і “розкольників”, а за цілком традиційну Українську греко-католицьку церкву (УГКЦ). Газета вустами ніби-то “обурених” і невідомих “представників громадськості” принижує зазначену церкву, її відомих діячів (як І. Кунцевич, А. Шептицький та ін.), ображає почуття віруючих, відмовляє в праві на діяльність їхньої громади в м. Суми. Біляцерковні самозванці стверджують своє право повчати людей, яку віру їм сповідувати, яких ієрархів визнавати. У разі невиконання владою їхніх вимог (!) екстремісти-українофоби погрожують збурити ситуацію в області.

Подібні деструктивні заяви й дії, що стали нормою в газеті “Ваш шанс” та підтримуваній нею Сумській єпархії УПЦ МП, не можуть не турбувати громадськість, не можуть не викликати справедливого почуття обурення з приводу прагнень нових “апостолів” маніпулювати людською свідомістю.

Сумське відділення УАРС висловлює глибоке занепокоєння з приводу появи неправдивої й наклепницької статті в газеті “Ваш шанс”. Адже сьогодні ніяких переслідувань за релігійною ознакою ні на Сумщині, ні в Україні немає. Що стосується УПЦ МП, то її становище не є

настільки “тяжким”, як про це стверджується в публікації. Так, до 1992 УПЦ МП була єдиною церквою східного обряду, яка діяла в області. Саме її громадам була передана абсолютна більшість церковних будівель, хоча свого часу значна їх частина належала Українській автокефальній православній церкві (УАПЦ). В області ще не було жодного випадку відмови УПЦ МП в реєстрації статутів громад. Лише за останні 4 роки чисельність громад цієї церкви виросла на 51. Сьогодні УПЦ МП має найбільшу кількість громад на Сумщині – 392. Для порівняння: Київський патріархат має лише 115 громад.

Проте не може бути повернення в часи Середньовіччя, коли в державі вільно діяла тільки єдина (одержавлена) церква, якою в нас була церква Московська. Бо сподівання сьогодні ідеологів будь-якої церкви на цей статус суперечать міжнародному й вітчизняному законодавству і не можуть бути реалізовані. Спроби авторів публікації очорнити минуле одних церков і обілити, освятити власну традицію є невдячними. Церква, попри її виняткову роль у суспільстві, все-таки як соціальний інститут залежить від історичних реалій і не може уникнути певних “мирських” впливів. Тому свого часу і “Русская” (Російська) православна церква (РПЦ), до структури якої сьогодні входить УПЦ МП, “вірою й правдою” служила садисту Петру I і розпусниці Катерині II, безбожному ленінізму й звірячому сталінізму, на совісті ідеологів яких, за свідченням самих же православних джерел, мільйони замучених віруючих. І чим “червона” чума була краща за чуму “коричневу”?

Свого часу РПЦ за рішенням своїх соборів спалювала людей на вогнищах (наприклад єретиків, які постраждали в XV ст. в Новгороді й Москві; вогню було піддано бл. 30 тисяч старообрядців). Ця церква “обожнювала” Священний Синод, яким керував (яка ганьба!) військовий, і на вимогу якого церковні ієрархи оголошували анафема (прокляття) С. Разіну й О. Пугачову, М. Лермонтову і Л. Толстому та багатьом іншим людям, що склали гордість Росії. Хіба не служителі РПЦ в минулому порушували таємницю сповіді, аби за своє ганебне “служіння” отримувати подачки з царського столу, ордени й медалі – на груди? Та й нині за межами храмів діячі Московського патріархату роздають листівки-пасквілі з образами на адресу інших релігій. Здається, в РПЦ віри, як на бистрій воді піни.

Колись ця церква організовувала гоніння на римо-католиків і греко-католиків, баптистів і адвентистів, п’ятидесятників і духоборів та на представників багатьох інших “неправильних” (з погляду РПЦ) конфесій. У самої УГКЦ після “міліцейського” собору 1946 “Русская” православна церква насильницьки забрала сотні храмів і монастирів. Натомість сама РПЦ протягом 141 року (1448–1589) не визнавалася як канонічна,

та й сьогодні визнається Вселенським патріархом лише в межах до 1686 (тобто без єпархій на території України й Білорусі). А це значить, що юрисдикція Московського патріарха над УПЦ МП з позиції Константинополя незаконна. В будь-якому випадку УПЦ МП не має жодних підстав відмовляти в праві іншій церкві будувати сьогодні свої храми на тій же Сумщині. Часи “канонічних територій” і відкритої церковної експансії скінчилися. Настав час закону, за яким і редакція газети “Ваш шанс”, і Сумська єпархія УПЦ МП, що співробітничала з нею, мають відповідати за свої непристойні дії.

У “Декларації принципів толерантності”, прийнятій у Парижі на 28 сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (25.10. – 16.11.1995), зазначалося, що “толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості” (ст. 1 п. 1). З метою виховання в душі толерантності необхідно, на думку ЮНЕСКО, “заохочувати методи систематичного та раціонального навчання терпимості, які розкривають культурні, соціальні, економічні, політичні та релігійні джерела нетерпимості, що лежать в основі насильства і відчуження” (ст. 4 п. 4)⁹.

Порушуючи біблійну заповідь “Не свідкуй неправдиво на свого ближнього!” (Вих. 20, 16), “біляцерковні” автори публікації свідомо перекручують факти. Адже багатьом відома патріотична діяльність УГКЦ, за яких би суперечливих обставин у глибокі історичні часи не створювалася ця церква. Великим гуманістом і патріотом України був глава УГКЦ митрополит А. Шептицький, який у роки війни надавав допомогу православним, протестантам, іудеям. Може це не подобається представникам газети “Ваш шанс”? Чи їм не подобається ідея “національної церкви”? Але ж у православ’ї церкви існують саме в національній “формі” – наприклад, “Русская” чи Російська церква, Сербська, Кіпрська, Румунська, Грецька та інші церкви! До того, ж сьогодні кожен, згідно принципу свободи совісті, сам може вибрати віру й формувати власні релігійні переконання.

Конституція України (ст. 35) наголошує: “Кожен має право на свободу світогляду й віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. ...Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов’язкова”¹⁰.

І з цього не може не визнавати навіть керівництво РПЦ, якому підпорядкована УПЦ МП. То ж місцевим “борзописцям” слід більше пе-

рейматися проблемами підтримуваної ними церкви, а не шельмувати діячів інших церков, духовні здобутки яких визнані всією Європою!

Засуджуючи зазначену публікацію як провокацію, Сумське відділення УАРС висловлює сподівання, що керівництво Сумської єпархії УПЦ МП відмежується від брудних, негідних християн дій, ініційованих газетою “Ваш шанс”. Інакше це означатиме, що керівництво даної єпархії прямо причетне до брудної фальсифікації, тому відповідні органи мають у судовому порядку розглянути питання зняття з реєстрації статутів її громад.

Дотримуючись норм міжнародного права, а також принципів Конституції України у сфері свободи совісті і релігійних прав людини, Сумське відділення УАРС виступає на захист прав і реальних можливостей кожної людини на вільний вибір релігії або відмову від її сповідання.

Згідно діючої Конституції України (ст. 24), “громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками”¹¹.

Представники конфесій, які входять до складу Сумського відділення УАРС, будуть і надалі протидіяти розпаленню ворожнечі на релігійному ґрунті, розділенню суспільства за ознакою релігії, спробам приниження релігійних почуттів громадян. Ми будемо докладати зусиль з метою сприяння міжрелігійній та міжконфесійній злагоді, співробітництву як між людьми різних релігійних переконань, так і між релігійними організаціями.

Лжесвідки з газети “Ваш шанс” посягнули, наголошуємо, на святе, поглумившись по-суті над самим Богом. До того ж вони промовчали про те, що підтримувана ними Московська церква, як і церква Римокатолицька, теж підлягає іноземному центру, але, на відміну від Ватикану, Московський патріархат не визнає Україну як незалежну державу.

Неправдиві інсинуації писак, подібні яким давно спростовані вченими, свідчать про невігластво й печерний, дикунський менталітет творців пасквілів, які та і рядяться в ряси московських священнослужителів. Це ніби їх мав на увазі наш знаменитий філософ із Києва М. Бердяєв, який розрізняв “достоїнство” християнства й “недостоїнство” християн¹². У наші дні домінує право, а не свавілля, а з правової точки зору ніхто не має права ображати почуття віруючих; коли ж це робить шовініст чи українофоб, дана обставина є обтяжуючою, а не пом’якшуючою. Ні ряса, ні сутана в цьому випадку не забезпечують виключних прав в області релігії.

Так, ст. 15 Конституції України наголошує: “Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов’язкова”¹³. А в ст. 19 Конституції України записано: “Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством”¹⁴.

В іншій статті (ст. 23) Конституції України зазначається: “Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов’язки перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості”, тоді як у ст. 37 підкреслюється, що “діяльність ... організацій, ... дії яких спрямовані на ... розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права й свободи людини ... забороняються”¹⁵.

Конституція України має найвищу юридичну силу на території України. Те ж саме можна сказати про міжнародні договори й пакти, які після ратифікації вищим законодавчим органом України набувають сили на теренах нашої держави (ст. 9 Конституції України)¹⁶. Водночас у тій же статті Конституції України та в Законі України “Про свободу совісті та релігійні організації” від 23.04.1991 (ст. 32) уточнюється: “Якщо міжнародним договором, в якому бере участь Україна, встановлені інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство про свободу совісті та релігійні організації, то застосовуються правила міжнародного договору”¹⁷.

Що ж засвідчують міжнародні правові акти з питань свободи віри? Принцип свободи совісті затверджений Загальною декларацією прав людини, прийнятою і проголошеною резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948, де зазначено (ст. 18): “Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів”¹⁸.

У Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права, прийнятому резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 і ратифікованому Україною від 19.10.1973, теж наголошується, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, погодилися (ст. 18 п.1), що “кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноособово, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень”¹⁹.

В подальшому, в Загальному коментарі Комітету ООН із прав людини до Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права, роз'яснено (ст. 2), що ст. 18 Пакту “бере під свій захист теїстичні, нетеїстичні й атеїстичні переконання, так само, як і право не дотримуватися жодної релігії чи переконання. ...У своєму застосуванні стаття 18 не обмежується тільки традиційними релігіями і переконаннями, які мають інституційні ознаки і практики, аналогічні традиційним релігіям”²⁰.

В Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань, проголошеній Генеральною Асамблеєю ООН від 25.11.1981 (резолюція № 35/55), зазначено (ст. 1), що “кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії. Це право включає свободу мати релігію чи переконання будь-якого роду на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та висловлювати переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних та ритуальних обрядів і вчень”²¹.

Європейська конвенція з прав людини, яка підписана в Римі 4.11.1950 представниками держав – перших членів Ради Європи, і є основним документом Ради Європи, акцентує увагу на тому (ст. 9 п.1), що “кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно чи приватно,”²².

Одним із пунктів Прикінцевого Акту Наради з безпеки й співробітництва в Європі, прийнятого в Гельсінкі 30.07.–1.08.1975, є (VII) готовність держав-учасниць “поважати права людини і основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань, для всіх, без різниці раси, статі, мови і релігії”²³.

Як підкреслюється в Підсумковому документі Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з безпеки й співробітництва в Європі від 15.01.1989 (11–12), держави-учасниці підтверджують, що “будуть поважати права людини і основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань, для всіх, незважаючи на расові, статеві, мовні та релігійні відмінності”, і “висловлюють свою рішучість гарантувати ефективне здійснення прав людини й основних свобод, які впливають з гідності, властивої людській особистості, і є суттєвими для її вільного й повного розвитку”²⁴.

Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру Наради з безпеки й співробітництва в Європі, прийнятий 29.06.1990, наголошує (II, п. 9.4), що “кожна людина має право на свободу думки, совісті й релігії. До цього права належить свобода змінювати релігію або

переконання й свобода сповідувати свою релігію чи віру як індивідуально, так і спільно з іншими, публічно чи приватно шляхом відправлення культу, навчання та виконання релігійних і ритуальних обрядів”²⁵.

44-а чергова сесія Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) затвердила в 1993 Рекомендацію 1202 (“Про релігійну терпимість у демократичному суспільстві”), де в параграфі 16 (пункт “і”) зазначено, що ПАРЄ прагне “гарантувати свободу релігії, свободу совісті і свободу віросповідання, що стосуються, зокрема, прав, зазначених у пункті 10 Рекомендації Парламентської асамблеї 1086 (1988)”²⁶.

Рекомендація 1396 (1999) “Релігія та демократія”, прийнята ПАРЄ від 27.01.1999, також ставить на меті (13, п.1) “гарантувати свободу совісті та релігійних виявів у рамках умов, визначених Європейською Конвенцією з прав людини для всіх громадян, особливо: а) охороняти релігійний плюралізм, надаючи можливість усім релігіям розвиватися в рівних умовах”²⁷.

Рекомендація ПАРЄ, обговорена Асамблеєю від 24.04.2002, ставить завдання (п. “іі”) “гарантувати всім церквам, релігійним асоціаціям, центрам і об’єднанням статус юридичної особи, якщо їхня діяльність не порушує прав людини або міжнародного права”²⁸.

Хартія Європейського Союзу про основні права, яка входить до другої частини Конституції Європейського Союзу, схваленої на зустрічі в верхах у Брюсселі 17–18.06.2004, теж наголошує (ст. 2.10.1), що “кожна людина має право на свободу думки, совісті та віросповідання. З даного права витікає свобода змінювати віросповідання чи переконання, а також свобода індивідуально чи колективно, в приватному порядку чи в публічних місцях сповідувати свою релігію чи своє переконання в формі культу, навчання, релігійних обрядів і здійснення ритуалів”²⁹.

Якщо ж для українофобів міжнародне право не “авторитет”, звернемося до позиції РПЦ. В Основах соціальної концепції РПЦ (2000) зазначено (Ш.3.6), що “церква не повинна брати на себе функції, які належать державі. ...Принцип свободи совісті ... перетворюється в один з основних принципів міжлюдських відносин... Поява принципу свободи совісті – свідчення того, що в сучасному світі релігія із “загальної справи” перетворюється в “приватну справу” людини. ...Релігійно-світоглядний нейтралітет держави не суперечить християнському уявленню про поклонання Церкві в суспільстві”³⁰.

Нещодавні вибори Президента України (2004) ще раз засвідчили рішуче прагнення українського народу до миру й злагоди, його настійне бажання жити в правовій державі європейського типу. Масові акції проти спроб фальсифікації виборів стали свідченням того, що в Україні фо-

рмується громадянське суспільство, в розвитку якого велика роль належить громадським організаціям та іншим масовим об'єднанням.

Помітний вплив на процес відродження духовності нації, яка встає з колін, можуть справити релігія та церковні структури. І багато конфесій своїми діями засвідчили, що вони, перебуваючи поза політикою, здатні сприяти піднесенню суспільної свідомості, формуванню принципів загальнолюдської моралі, толерантності й поваги.

На цьому тлі глибоке нерозуміння, стурбованість, а часом і народне обурення викликають антигромадські за своїм змістом акції, організовані окремими священнослужителями та активістами-миряними Української православної церкви Московського патріархату. Грубо ігноруючи законодавство України, ця церква не тільки свавільно втручалася в передвиборну боротьбу на боці В. Януковича як провладного кандидата в Президенти України, але й, спекулюючи на релігійних почуттях віруючих, погрозувала церковними “санкціями” та “Божою карою” парафіянам у разі їхнього вільного волевиявлення.

Ще не так давно зусиллями діячів УПЦ МП організовувалися хресні ходи на підтримку зазначеного кандидата, портрети якого проносилися поряд з іконами Спасителя, що не можна розглядати інакше, як святотатство. Верхом церковного цинізму стало виготовлення “іконоване” зображення В. Януковича, котрий не є ні праведником, ні святим, ні, тим більше, покійником! Такі дії були справедливо розцінені віруючими як прагнення Московської церкви дискредитувати саму релігію в Україні.

В культових приміщеннях і в громадських місцях ідеологи УПЦ МП розповсюджували силу-силенну агітаційної літератури (листівки, буклети, плакати, журнали тощо), в якій “освячувався” на президентство далеко не безгрішний мирянин Віктор Янукович, а водночас дискредитувалося ім'я нинішнього Президента України Віктора Ющенка.

В УПЦ МП й сьогодні розповсюджуються заклики до проголошення “анафемі” патріотам України, проводиться русифікаційна політика, демонструється зневага до національних традицій, тоді як, згідно численних даних, самі організаційні структури УПЦ МП зсередини роз'їдають корупція й аморальні прояви серед духівництва (аж до гомосексуалізму!), суцільна комерціалізація процесу задоволення духовних потреб мас, стверджується українофобія й віронетерпимість. Все це є грубим порушенням основоположних принципів християнського вчення й божественних заповідей, наносить непоправної шкоди духовному здоров'ю суспільства.

Вбачаючи в таких діях екстремістських кіл УПЦ МП загрозу миру й стабільності в суспільстві, спробу дискредитації Української державності й підриву духовних підвалин нації, Сумське відділення УАРС рішуче

засуджує церковне політиканство і закликає віруючих піддати його глибокому осудові.

Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” (ст. 16, п. 4–5) наголошує, що у разі посягання на права державних, громадських або релігійних організацій діяльність релігійної організації може бути припинена у судовому порядку за поданням органу, уповноваженого здійснювати реєстрацію статуту конкретної релігійної організації або прокурора³¹.

Існує реальна можливість правового реагування щодо посадових світських і духовних осіб. Нагадуємо, що згідно ст. 31 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, “службові особи і громадяни, винні в порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації, несуть відповідальність, встановлену законодавством України”³². А наше законодавство в цьому питанні суворе, проте справедливе.

Так, за порушення законодавства про свободу совісті і релігійні організації Кримінальний кодекс України передбачає відповідні покарання за вчинення злочинів у галузі недотримання свободи совісті, зміст яких (злочинів) зафіксований у відповідних статтях кодексу:

– ст. 67 – вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату є обставиною, яка обтяжує покарання³³.

– ст. 161 – умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образа почуттів громадян у зв’язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками релігійних та інших переконань, поєднані з насильством, обманом чи погрозами – караються обмеженням волі на строк до 5 років³⁴.

– ст. 178 – пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку – карається обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк³⁵.

– ст. 179 – незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь – караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк³⁶.

– ст. 180 – незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду – карається обмеженням волі на строк до 2 років³⁷.

– ст. 181 – організація або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана з заподіянням шкоди здоров’ю людей або статевою розпустою – караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк³⁸.

Водночас, поважаючи переконання вірних УПЦ МП, ми просимо церковне керівництво в особі Його Святості митрополита Київського і всієї України Володимира (Сабодана) покласти край антигромадським діям ієрархів очолюваної ним церкви і негайно перевести її діяльність у правове русло. При цьому попереджаємо, що у випадку ігнорування заяви нами буде поставлене питання про скасування реєстраційного свідчення УПЦ МП та її територіальних структур і припинення функціонування зазначеної церкви на території України.

1.3. ДЕРЖАВНА, ОФІЦІЙНА, РОЗМОВНА...³⁹

За умови активізації в Україні її “синіх” недругів⁴⁰ швидко стає зрозуміло, що ці останні дуже схожі на недругів “червоних”⁴¹ тим, що так само епізодично вилазять із “окопів”, щоб знову засобом розколу нашого народу виставити щонайменше проблему мови. Хоча питання заслуговує і на таку постановку: а чи взагалі потрібна нам друга державна мова?

Ця проблема актуалізувалася чи не з перших днів існування незалежної України. З того часу йде постійна політично забарвлена експлуатація мовного питання в Україні. Тобто, у нас має місце перманентна, політично зафарбована експлуатація мовного питання. Авторами ж відповідних матеріалів виступають переважно представники Партії регіонів, “блоку Наталії Вітренко” та їм подібних, а також проросійські рухи, в тому числі православні (представники Московського патріархату). І всі вони займаються не вирішенням мовної проблеми, а виключно політичною риторикою.

Хоча не так важливо, хто і коли піднімав це питання. Важливо те, чи актуальне воно сьогодні або взагалі. Адже з кожним днем збільшує свої оберти машина, яка називається черговою “передвиборчою кампанією”. І багато політичних сил проросійського спрямування намагаються розкрутити на цій “машині” саме мовну проблему, показати, що вона для України означає, мовляв, більше, ніж економічні, соціальні й політичні питання, взяті разом. Тому українофоби чи не основним пунктом своєї програми виставляють статус російської мови як “другої державної” чи хоча б “офіційної”... Насправді ж в Україні різниці між “державною” мовою й мовою “офіційною” немає. А в світі буває по-різному.

Отже, розглянемо варіанти розв’язання мовного питання в різних країнах і на різних рівнях.

1) *Місцевий рівень (повсякденна ситуація)*. У всьому світі прийнято, що на вулиці, вдома, взагалі в побуті кожен громадянин (навіть чиновник) спілкується тією розмовною мовою, якою бажає. Лиш би його розуміли. “Розмовна” мова (мова особистого спілкування) законом не визначається. І ніяка мова тут не має законодавчих переваг, фактичне місце мови обумовлюється життєвими реаліями, хоча вони часом можуть і не відповідати державним інтересам. Тому коли ми попадаємо в Європу чи в США, чуємо на вулицях мовну поліфонію і нікого вона не дивує. А хіба не те ж саме маємо в Україні?

2) *Освітній рівень*. Здавна, ще з ХІХ ст., представники певних етносів у цивілізованих країнах мали право використовувати в системі освіти (й науки) власні мову (ситуація щось на кшталт “культурно-національної автономії”). Так було, наприклад, на території Австро-Угорської імперії, яка, на відміну від Росії, ніколи не виступала тюрмою народів. Тому М. Грушевський, щоб видати своє “Історію України-Руси” рідною мовою, мусив на деякий час переїжджати з Києва в Галичину, де Австрія створила умови для мовного самовизначення в гуманітарній сфері. Такі ж умови для інших мов (окрім державної) забезпечує сьогодні в нашій державі Конституція України.

3) *Регіональний рівень*. Поряд із державною мовою в деяких країнах (Індія та ін.) на території, де компактно мешкають представники нетитульної нації, вони можуть використовувати свою мову як офіційну. Але це стосується “недержавних” етносів. Проте нетитульні етноси, що мешкають в Україні, мають свої держави за межами України, а на наші землі переселилися недавно, не займають компактної території, тому й регіональних мов у нас немає. Проблема вирішується шляхом підтримання розвитку недержавних мов, як це передбачено нашими законами. Надання російській мові статусу регіональної (за рішенням деяких органів місцевого самоврядування) є антиконституційним, оскільки статус мов і порядок їх застосування можуть визначатися лише законами України (відповідно до її Конституції).

Навіть сьогодні в Україні немає жодної області, де б російське іншоетнічне населення складало більшість. Щоправда, зусиллями совєцької влади в декількох регіонах російська мова стала домінуючою, але це щонайменше означає, що ніяка дискримінація їй не загрожує.

4) *Державний рівень*. Суть вирішення проблеми в державному масштабі полягає в тому, що чиновник, той, хто служить державі й утримується нею матеріально, зобов’язаний користуватися державною мовою. Абсолютна більшість держав ні за яких обставин не йде на введення другої державної мови, хоча розвитку інших мов сприяє. Проте для деяких африканських, азійських і острівних країн (Намібія, Руанда, Танза-

нія, Бруней, Ліван, Східний Тімор, Вануату, Західне Самоа, Нова Зеландія та ін.) друга державна мова існує і нею виступає офіційна мова колишньої метрополії, з якою до сьогодні тісно пов'язані окремі молоді держави.

Тобто, в цих державах так історично склалося. По-перше, для населення колишніх колоній при вживанні лише власної мови постають проблеми в спілкуванні з численними верствами фахівців з бувшої метрополії. По-друге, за таких умов можуть постати складнощі в збереженні багатьох культурних традицій, які започаткувалися саме в період колоніального минулого. По-третє, дво- чи тримовність допомагає молодим країнам у поглибленні різноманітних стосунків (економічного, культурного, військового характеру) з метрополією, яка й сьогодні активно суттєво допомагає їм (на відміну від прикладів агресивної політики Росії щодо колишніх союзників).

Щоправда, є й деякі розвинуті держави (Бельгія, Швейцарія, Фінляндія, Канада), де також функціонують 2–3 і навіть більше державних мов. Так, хтось скаже, що, наприклад, у Бельгії є дві офіційні мови (французька й фламандська), а Швейцарії – навіть чотири (німецька, французька, італійська, ретороманська), – і нічого, живуть.

Проте там дещо інші, ніж у нас, мовна ситуація й мовна політика! Так, у Швейцарії німецькою мовою розмовляють у 17 кантонах із 26 кантонів і напівкантонів, тобто 74% швейцарців. Французькою мовою користуються 4 кантони, в яких мешкає бл. 20% населення країни. В одному кантоні послуговуються італійською мовою (нею спілкується бл. 5% швейцарців). Ще в одному кантоні до 1% жителів країни спілкуються ретороманською мовою. Три кантони є двомовними (там вживаються німецька й французька мови). Тобто, фактично територія Швейцарії розділена на 4 чи навіть 5 територіально-політичних утворень, у яких у своїй більшості проживають члени однієї етнічної групи, і вони ж користуються однією мовою. Причому, всі ці етнічні групи не прибукалися звідкись, а завжди жили тут із прадавніх часів і розмовляли кожна своєю мовою.

Проте навіть за таких умов чиновник у країнах багатомовності повинен володіти ВСІМА(!) державними мовами й навіть скласти іспит на їх знання. Вибір мов не допускається. Якщо в цивілізованій державі існує хоча б дві державні мови, то треба знати дві, а не одну, тобто “і – і”, а не або – або!

Вищезазначений досвід не відповідає нашим історичним умовам і сучасним реаліям. В Україні, на відміну від згаданих країн, мешкає лише одна титульна нація, яка сформувалася й автохтонно існує на території нашої держави, становить більшість її населення і дала назву цій державі

(часом автохтонним етносом у нас називають ще кримських татар, хоча вони мешкають переважно в Криму, та й то лише з XIII ст.). До того ж Україна отримала незалежність зовсім недавно, і тому мова титульної нації не мала нормальних умов для розвитку і не є зараз захищеною через монопольне становище російської мови. Таких негативних умов не було ні в Бельгії, ні в Швейцарії. Тому в Україні одна державна мова, в Криму ж надані широкі права татарській мові. Державний службовець, повторюємо, має спілкуватися мовою держави, яка утримує його! На жаль, це залишається лише мрією. Тому не російська, а українська мова потребує сьогодні захисту.

Росіяни не є корінними жителями України, але були силоміць переселені на нашу землю, служили зняряддям її зросійщення. Вони почали оселятися на українських теренах в результаті їх військового захоплення московськими царями, починаючи з XVI ст. Багато їх осіло в Слобідській Україні у XVI–XVII ст. У XVIII ст., в часи правління імператриці Катерини II, після завоювання російськими військами півдня України та Криму, росіяни поселилися на узбережжі Чорного й Азовського морів. Наприкінці XIX та на початку XX ст. внаслідок бурхливого розвитку промисловості у Придніпров'ї й на Донбасі в ці райони переселилась велика кількість російських робітників. Чимало росіян переселилося в Україну після більшовицького перевороту в Росії в 1917 та в роки совєцьких п'ятирічок.

Більшовики започаткували планове знищення українців та нову хвилю переселення росіян. Так, починаючи з 1917 і по 1923, в часи російської інтервенції та голоду, населення України зменшилося як мінімум на 2 млн. чол. З 1922 по 1923 з Росії в Україну переселилося понад 400 тис. росіян. За переписом 1926, в Україні проживало 3,2 млн. росіян. Понад 10 млн. українців загинуло в голодні 1932–1933. Для порівняння: сучасне населення Австрії складає 8 млн., Болгарії – 8,5 млн., Бельгії – 10 млн. Тобто, під час Українського голодомору зникла ціла європейська держава. На місце померлих від голоду українських селян більшовики переселили тисячі росіян з Орловської та інших областей, де завжди був недорід. На кінець 1933 з Росії в Дніпропетровську, Харківську, Донецьку та Одеську області переселили 117,1 тис. росіян.

Тільки в 1917–1970 в Україну з Росії було переселено понад 6 млн. росіян. В результаті з 1926 по 1970 російське населення в Донбасі та Придніпров'ї збільшилось майже в 3 рази. За даними останнього перепису населення в Україні проживало 8,3 млн. росіян або 17,3% від загальної кількості населення. Їх чисельність постійно збільшувалась до 1989⁴².

Особливістю розселення росіян в Україні є те, що вони нерівномірно розміщені в її регіонах. За часткою росіян у загальній кількості насе-

лення Української держави виділяються Донецька область (22%), АР Крим (14,1), Луганська (11,8%), Харківська (8,8), Дніпропетровська (7,5%), Одеська (6,1%), Запорізька (5,8%), Миколаївська (2,1%), Херсонська (2,0%) області та місто Київ (4,0%). Нижче 2-ох відсотків росіян від загальної їх кількості проживають у Львівській, Сумській, Полтавській, Київській, Кіровоградській, Черкаській, Житомирській та Вінницькій областях. У Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій та Чернігівській областях проживає менше 1,0% росіян⁴³. Засобом деукраїнізації антиукраїнські сили використовували й змішані шлюби, спекулюючи на проблемі “немушності” сім’ї.

Окрім того, в Україні нараховується понад 10 000 друкованих видань. Із них 80% друкується російською мовою і тільки 20% – українською. Тому справді в Україні треба захищати саме українську мову! Зрештою, захисту потребує й право українців на спілкування рідною мовою, наприклад, в Росії. Нехай Держдума Росії, яка так переймається мовними питаннями, спочатку надасть українській мові статус другої державної мови в тій же Росії!

5) *Міжнародний рівень*. Сьогодні з метою інтеграції України до європейських структур нам треба активніше вивчати європейські мови (передусім англійську), які прилучають нас до багатой культури й демократичних засад життя Європи. Надбанням Європейського Союзу є близько 60 мов, але найуживаніші з них – англійська, французька, німецька. Парадокс полягає в тому, що чим більше мов у Європейському Союзі, тим більше зростає роль вищезазначених мов, і насамперед англійської. Саме вони дають змогу ознайомитися з найвищими досягненнями європейської цивілізації, свідчать про рівень духовних здобутків її народів, є вагомим засобом міжнародного спілкування. Вивчення цих мов сприяє справжній реалізації принципу багатомовності. Україні, якщо вона мріє увійти до Євросоюзу, слід засвоювати передусім ці мови.

У 2002 відбулася знакова щодо мовної політики подія. На Барселонському саміті Європейської Ради глави держав та урядів країн-членів ЄС оголосили про запровадження в освітні системи країн-членів принципу “рідна мова плюс дві іноземні” та “індикатора лінгвістичної компетентності”. Він передбачає вивчення щонайменше двох іноземних мов, спрямованих на посилення індивідуальної багатомовності. Тому одним із пріоритетів державної мовної політики слід визначити подолання мовного бар’єру між Україною та ЄС, про що має бути зазначено у концепції державної мовної політики України. Додатковими ж мовами, здатними прилучати нас до вищих цінностей людства, могли б стати дві з ви-

щеназваних (англійська, французька, німецька). Ну, а до чого “прилучає” російська мова, ми й так знаємо!

Отже, кожен в Україні має право на спілкування своєю мовою, на її вивчення, розвиток і збагачення. При цьому державна політика має бути спрямована на захист державної української мови, мови того етносу, який сьогодні є стрижнем консолідації населення України, гарантом прав усіх національностей, представлених на теренах України. Тому актуальним на сьогодні є підтримка й пропагування в Україні саме української мови.

На жаль, задекларований у Конституції України статус української мови аж ніяк не відповідає її дійсному сучасному вжитку і значенню, що помітно навіть не фахівцеві. Окрім того, українська мова стала сьогодні, як уже зазначалося, вагомим зняряддям політичної боротьби, що аж ніяк не може сприяти ні розвиткові мови, ні нормальним стосункам між носіями української та російської мов, не кажучи вже про мовно-політичне протистояння між політичними партіями країни.

Проблема сьогодні полягає в тому, що надання російській мові статусу “другої офіційної” може обернутися витісненням української мови, (це в країні, де 78 % населення вважає себе українцями!) на другий план. Ось тоді, гноблена століттями, українська мова, яка при існуючому статусі і так не домінує в усіх сферах суспільного життя (а в багатьох галузях взагалі витіснена російською), зможе стати максимум “другою державною”. А про підвищення її престижності годі буде мріяти. Президент України Віктор Ющенко якось сказав, що зараз модно бути українцем. До цього можна додати, що зараз “модно” бути українцем, але говорити російською.

Україна є демократичною державою, де кожен може спілкуватися тією мовою, якою йому зручно. Ніхто не вправі забороняти цього ні в Донбасі, ні на Галичині. Ніхто в Тернополі чи Львові не поб’є пику тому, хто звернувся до нього російською. І, звичайно ж, на сході й півдні України російськомовне населення не відчуває якого-небудь дискомфорту на мовному чи культурному ґрунті. Існують усі умови для задоволення його національно-культурних потреб. Повноцінно функціонують російські школи, культурні товариства. Не говорячи вже про вільне використання російської мови в судах і на побутовому рівні. Зрештою, статус російської мови захищений статтею 10 Конституції України та іншими нормативно-правовими актами.

То в чому ж справа? Хіба сьогодні хоч на якомусь рівні в Україні існує гостра мовна проблема? Безперечно, ні! Це питання штучно роздмухується певними політичними силами і такими діячами, як В. Янукович, Н. Вітренко, П. Симоненко та їм подібні, яким ліньки вчи-

ти і користуватися державною українською мовою. Хоча, читаючи документи органів державної влади і місцевого самоврядування на сході і півдні України, задаєш собі інколи запитання: а яка ж мова там державна? Фактично російська. При цьому в українофобській свідомості деяких людей усе українське, в тому числі і мова, вважається “бандеровщиною”.

Україні немає ніякої потреби слухати московитів, яку мову нам впроваджувати чи якою спілкуватись. Бо, чого хочуть у Москві, того хоче диявол! Ех, коли б не обставини часу, то вже давно б їм *жаба цицьки дала!*..

Україна в нас одна. І її нікому не дозволено ділити, використовуючи мову, котра сьогодні виступає як засіб консолідації нації. Формула ж “дві мови – одна нація” є нісенітницею. Тільки українська мова може стати фактором зміцнення української нації, що, як показали події “Помаранчевої” революції, ще й досі недостатньо консолідована.

І, звичайно ж, неприпустимою є ситуація, коли в нас державні працівники калічать українську мову так, як це робили й роблять Л. Кучма, В. Янукович, М. Азаров та інші. Щоб запровадити в Україну другу державну мову, треба змінити Конституцію. Цього вороги не можуть зробити, тому і вдаються до підступних кроків. Всупереч світовій практиці, вони сподіваються, що використання російської мови як другої державної дасть їм змогу не вживати українську. А задля цього пропонуються різні варіанти місцевих референдумів, рішень місцевих рад щодо використання російської мови на офіційному рівні, хоча й це не передбачено законодавством.

Посягання на українську мову – це посягання на духовний, політичний, економічний і ментальний розвиток народу. За підрахунками науковців, за останні 300 років було прийнято понад 200 законодавчих актів, які різною мірою обмежували права нашої мови, вели до її загибелі. Тому сьогодні справа честі кожного громадянина – сприяти захисту й подальшому розвитку української мови, забезпеченню їй статусу повноцінного духовного скарбу...

1.4. ПРОВОКАЦІЯ ПІД ПРИКРИТТЯМ ХАРТІЇ⁴⁴

Проект закону про засади мовної політики, внесений на розгляд Верховної Ради регіоналами Вадимом Колесніченком⁴⁵ та Сергієм Ківаловим⁴⁶, спричинив гучний скандал. Але, спостерігаючи за баталіями у парламенті, багато хто вважає, що це лише привід для політичних су-

перечок перед виборами і реально він нічого не змінить. Про те, що насправді несе цей законопроект і про мовну ситуацію в країні та, зокрема, в Сумах, ми говорили з професором Української академії банківської справи, доктором філософських наук Іваном МОЗГОВИМ.

Р.: Ви вивчали текст висунутого законопроекту. І до яких висновків прийшли?

І. М.: У ньому більше ідеології, ніж права. За останній час у мовній ситуації в Україні нічого не змінилося – я не бачу потреби в цьому Законі, крім звичайно, передвиборного піару, такої собі провокації, здатної збурити суспільство. Варто тільки подивитися на ситуацію в побуті, на транспорті, у звичайному спілкуванні – всі бажаючі вільно користуються у нас російською. Автори проекту говорять про те, що він, бачте, відповідає “Європейській Хартії регіональних мов або мов меншин”, прийнятій у Страсбурзі 5 листопада 1992 і ратифікованій Законом України від 24 грудня 1999.

Нагадаємо, що через великі застереження до нього згаданий Закон втратив чинність у зв’язку з визнанням його таким, що не відповідає Конституції України (тобто є неконституційним) згідно з рішенням Конституційного Суду України від 12 липня 2000 року N 9-рп/2000. Вдруге Хартію було ратифіковано Законом України від 15.05.2003 р. №802-IV “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”.

Як відомо, у підготовленому Міністерством юстиції України юридичному висновку щодо “мовних” рішень деяких обласних і міських рад стверджується, що місцеві ради порушили принцип законності, вийшовши за рамки своїх повноважень. Крім того, вважають експерти Мін’юсту, безпідставними є і посилання на Європейську хартію регіональних мов або мов меншин. Адже жодне положення Хартії не дає підстав для визнання за певною мовою того чи іншого статусу. Це питання має вирішуватися спеціальними законами й не може бути предметом рішення місцевих органів. У Хартії ж ідеться про певні охоронні заходи. І тому безпідставними є посилання на ст. 9 Конституції України, яка передбачає, що належним чином ратифіковані міжнародні договори є частиною українського законодавства⁴⁷.

Коли ж тепер підняли питання про те, щоб ситуацію в Україні підняти під Хартію, а не навпаки, відбулася підміна понять. Якщо в Хартії йдеться про захист мов меншин, яким загрожує знищення (бо вони не мають своєї державності), то в Верховній Раді пішла мова про те, щоб у Донбасі, Криму та інших регіонах надати статусу регіональної лише *російській мові*. Малося на меті й про те, щоб російська мова поступово ви-

тіснила українську як мову діловодства та документації. Бо “лисиця спить, а курей бачить”. Хоча захист мов нацменшин не повинен шкодити державній мові.

Проблема виконання Хартії регіональних мов в Україні справді перевернута з ніг на голову – мовні “радетелі” не прагнуть відстоювати права меншин на спілкування своєю національною мовою. Їх турбує одне – використати російську мову (“язык”), щоб задавити українську мову. За сотні років зросійщення Україна майже втратила свою мову, проте мовний тиск і нині продовжується на всіх рівнях: у ЗМІ, спілкуванні чиновників і політиків. Чого варта мовна клоунада Азарова, який навіть не суржилом спілкується – він вигадав свою інопланетну мову! Та й Президент В. Янукович більшість виступів проголошує іноземною мовою (і то з потугами)...

Мовне питання справді набуло в нас політичного забарвлення. Раніше в ряді країн (Ізраїль, Чехія та ін.) власна мова теж могла зникнути, але політична еліта посприяла її відродженню. Адже мова завжди виступала засобом національного самоусвідомлення. Відмова від дотримання принципів державної мови неминує веде до відсутності чіткого розуміння, хто такий громадянин держави, обумовлює потребу підлаштовування під “престижніші” нації, розчинення в них. Політик-патріот створює умови, щоб людині забажалося вивчати мову народу, на території якого вона мешкає. Ті ж політичні лідери, які мають протилежні наміри, тільки роздмухують суперечки, щоб послабити національну ідею, а значить державу Україну.

Невже російська мова в Україні зникає, витісняється, щось їй загрожує? Це не так. Існує Російська держава, яка підтримує у всьому світі російськомовних, тож російській мові з цього боку немає чого остерігатись. Я часто бував на півдні України, в Донбасі. Жителі скрізь вважають, що ніяких проблем із використанням російської у них немає. Кожна національна меншина в Україні вільно використовує власну мову без обмежень. Уся проблема тільки в російськомовному чиновнику, який за законом зобов’язаний знати державну мову і користуватися нею, але не хоче цього робити. Тож декларовану “двомовність” він розуміє не як обов’язок знати обидві мови, а як вибір, звичайно ж, на користь російської. Суть цього Закону – українофобська, а його мета – витіснити українську на узбіччя.

Р.: Чому Ви так вважаєте?

І. М.: Візьмемо лише одну, висунуту в законопроекті норму – за бажанням 10 % жителів регіону їх мова може стати регіональною (а державну можна не знати!). Тобто 10 % можуть нав’язати свою волю 90%. Насправді ж ніхто не буде запитувати таке бажання у цих 10 %. Завдання

цієї норми – просто “легалізувати” російську в державних установах, у судах, у рекламі, змінити інформаційний простір на її користь. Тобто поступово впровадити в свідомість українця, що російська мова – “краща”, навіть “багатша” за українську. А де тоді залишиться місце для української в Українській державі? Після численних заборон у минулому тепер саме українська мова потребує захисту в Україні!

Подивіться, як підійшли автори законопроекту до його розгляду – без урахування думки громадськості, без нормальної дискусії з опонентами – відверто зневажливо і нахабно. Багато хто з соратників авторів законопроекту – той же Михайло Чечетов⁴⁸ – не приховують, що цей Закон – лише перший крок, з тим щоб із часом зробити російську другою державною мовою, а насправді замінити державність українську російською. До цього прагнуть інші українофоби, такі як Нестор Шуфрич⁴⁹, Олена Бондаренко⁵⁰, Олександр Єфремов⁵¹, той же Олег Калашник⁵² – людина далека від моралі, як це часто буває з людьми, що плюють у криницю, з якої самі п’ють воду...

Р.: Автори Закону в коментарях говорять про двомовність в Україні і бажання просто закріпити цю ситуацію на практиці...

І. М.: Реальна двомовність історично склалася в тих державах, де їх підвалини закладалися представниками різних націй – наприклад, в Швейцарії чи у Бельгії. Їхні – кількох націй – традиції, мови увійшли в епос, літературу, на них склалися історичні документи. До того ж, ті мови домінують і застосовуються в певних регіонах. В Україні інша ситуація – єдиним державотворчим етносом є український. Він сформував історію і ментальність цієї території. На окремо взятій території Криму можна вважати корінним татарський етнос, хоча й татари закріпилися там лише з 1222 року.

Сьогодні можна сказати так: немає мови – немає держави, вікових традицій, люди перетворюються на зграю без моральних принципів і культурних традицій. Державна політика в Україні може реалізуватися тільки українською мовою, мовою етносу, який складає абсолютну більшість і є тим стрижнем, завдяки якому виникла і функціонує Українська держава. Він – гарант нашої стабільності. До того ж, подивіться на росіянина в Україні – це зовсім інший росіянин, ніж в Росії. Він найчастіше не мріє себе за межами України, визнає її закони. При цьому ніхто в нас не говорить про те, що Україна – тільки для українців. У ній нормально забезпечені мовні права усіх громадян, незважаючи на національність. Немає проблем ні на побутовому рівні, ні з навчанням рідною мовою меншин в місцях їх більш-менш компактного проживання. Недолугі “мовні ініціативи” здатні лише збурити ситуацію в державі.

Р.: На Сумщині понад 80 % населення вважає себе українцями, однак більшість населення у містах розмовляє російською, як власне і в Сумах. Багато хто посилається на те, що так історично склалося...

І. М.: Будь-який освічений росіянин скаже вам, що це не російська мова – це інша вимова, часто просто українсько-російський суржик. Так що тоді – зробимо саме цей суржик уже третьою державною мовою? Ще вісімдесят років тому більшість населення області говорило українською. Так тривало до початку голодомору 1932–1933, коли була виморена величезна кількість наших селян – носіїв української мови, а інша частина селян змушена була мігрувати в міста, які за часів Радянського Союзу були основними осередками русифікації. На жаль, влада незалежної України не зробила практично нічого, щоб за минулі 20 років незалежності українська мова стала пануючою в містах, щоб її підтримати й розвивати.

Сьогодні це можна легко зробити – не насаджуванням чи примусом у царині мови, а переконанням, підняттям престижу, формуванням мовного середовища, у якому комфортно було б використовувати мову українську, запровадженням безкоштовних її курсів, затребуваністю рідної мови у всіх галузях, у тому числі і виробничій та державотворчій.

Р.: Якщо б Ви опинились у Верховній Раді під час розгляду цього проекту, ви б дали Вадиму Колесніченку ляпаса?

І. М.: Він навіть на це не заслуговує. Це просто провокатор, прямо скажу, вартий презирства. Хіба б може плюнув у потворну пику, але й це – занадто велика честь для нього!..

*“Не те, що входить в уста, оскверняє людину,
а те, що виходить з уст, оскверняє людину...
А те, що з уст виходить, від серця виходить;
це і оскверняє людину”
(Мт. 15, 11–18)*

1.5. МАТЮЧЧЯ ЯК “ВТОРОЙ ЯЗЫК”?⁵³

Якщо сьогодні наш пересічний громадянин ризикне вийти ввечері на вулицю чи не кожного українського міста, а то й села (за виключенням хіба що західного регіону), він стовідсотково почує від перехожих – передусім мало розвинутих підлітків, у тому числі дівчат (!), а також п’яниць, “люмпенів” тощо – російські слова, відомі всім, як “матюки”. І

це будуть не просто слова, це буде груба, різка матірня лайка! Звучить же вона по-різному: то мерзенно й брутально, то гостро й дошкульно, то, як вважає дехто в Росії, – смішно і навіть “дотепно”⁵⁴.

Росіяни самі визнають, що “мат” (укр. – “матюки”; рос. “мат” – від слова “мати”, бо в його основі – словесна наруга над матір’ю) дуже поширений у їх середовищі. Матюки стали “нормальним” явищем у повсякденному житті Росії. Там матюкаються чи не всі, від малого до великого. Щоправда, матюкаються найчастіше недоречно. Нецензурною лайкою в Росії вже нікого не здивуєш, тож якщо там “послати” людину кудись подалі, вона часто навіть не образиться. Деякі прошарки російського суспільства “матюками” просто розмовляють, використовуючи їх як звичну мову спілкування. Ось зразок діалогу двох росіян із приводу якихось негараздів (подається мовою оригіналу зі скороченнями): “Ну, *х...и* (*huly – I. M.*) ты? – Да ни *х...я!* – А *х...и* будем делать? – Да *х...й* с ним! – Ни *х...я* себе! Это ж полный *ни...ец!* – *Х...ня*, прорвемся!”⁵⁵.

Серед простого російського люду, особливо “деревенского”, матюки взагалі вже не вважаються за лихослів’я. Може “простолюдинам” імпонує те, що брутальні слова в силу своєї простоти мають дивовижну здатність до словотворення? Бо як, приміром, прагне виразити своє обурення інтелектуал? Звичайно ж, вишуканими літературними словами! А матюкальник? Той гаркне “змістовно”: “Вот *е...нутый!* *Вые...ываеся!* Щас как *е...ану* по *е...альнику!*”. Російський лінгвіст із задоволенням зазначає, що в складних ситуаціях його земляк (навіть освічений!) може обійтися “всього лише одним єдиним коренем “великого и могучего” російського “языка”, але скільки експресії! І все зрозуміло”⁵⁶.

Деякі сучасні російські дослідники, перебільшуючи фактор “богобоязненості” серед свого “духовного” (!) народу, щиро й наївно дивуються живучості феномену матюків. І висувають різні гіпотези щодо їх походження. За однією з них, матірщина була нав’язана росіянам “іновірцями” – тюрками (ординцями). Інші стверджують, що матюки мають ... західноєвропейське (?) походження. На думку третіх, матюкаються щонайменше всі слов’янські народи (до яких росіяни помилково відносять і себе), тому, бачте, треба шукати “загальнослов’янське коріння” матюків.

Насправді ж до слов’ян належать українці, білоруси, поляки, кашуби, чехи, словаки, лужичани, серби, болгары, хорвати, словенці, боснійці, македонці, чорногорці. Росіян ніяк не можна цілковито віднести до цієї етнічної групи. Як кажуть в народі, з їжака не буде бика!

Росіяни в етногенезі постають як продукт синтезу праукраїнців, вірніше, вони є “нагуляними” дітьми українців (“байстрюками”, якщо користуватися родинною термінологією), але аж ніяк не рідним і не “старшим братом” щодо українців. Цей народ утворився значною мірою шля-

хом ослов'янення споконвічних мешканців нинішньої Росії – фіно-угорських племен (мурома, весь, меря, чудь заволоцька, лів, водь, мещера, печора, мокша, чухна, перм, зирян, самоядь, ям, нарова та ін.) вихідцями з середовища словенів, радимичів, кривичів, в'ятичів і східної частини сіверян (українці ж сформувалися на цілісній основі таких слов'янських племен, як поляни, древліани, дуліби, волиняни, білі хорвати, уличі, тиверці, західної частини сіверяни).

Такої думки дотримувалися навіть російські історики, які працювали за імперських часів: М. М. Карамзін (1766–1826), К. Валішевський (1849–1935)⁵⁷, а також С. М. Соловійов (1820–1879) в “Истории России с древнейших времен” (1851–1879), В. О. Ключевській (1841–1911) в “Курсе русской истории” (1904–1910). Свого часу навіть совецькі науковці не заперечували того факту, що фіно-угорські племена були етнічним “субстратом” сучасних росіян⁵⁸.

Згодом до спільноти праросіян влилася суміш татарських, монгольських і литовських етнічних компонентів, про що писав, крім згадуваних, російський історик Л. М. Гумільов (1912–1992) та ін. В результаті етнічного змішування значна частина фіно-угрів була асимільована слов'янами, а деякі, прийнявши мусульманство, змішалися з тюрками. Проте, розчинившись у масі росіян, фіно-угри зберегли свій антропологічний тип, який тепер сприймається як російський і який є абсолютно відмінним від слов'янських типів, у т.ч. від киево-руського (українського). Варто поглянути на обличчя учасників публічних зібрань вищих державних діячів Росії, щоб переконатися, що то – не Європа!

Згідно з даними О. Б. Ткаченка (нар. 1925), дослідника племені меря, “в російського народу, по материнській лінії зв'язаного із слов'янською прабатьківщиною, батьком був фін. По батьківській лінії росіяни походять від фіно-угрів”. Щоправда, згідно сучасних досліджень, усе було навпаки – чоловіки-слов'яни брали наложницями жінок місцевого фіно-угорського населення або просто “гуляли” з ними. На думку радянського історика М. М. Покровського (1868–1932) та його школи, росіяни є етнічною сумішшю, в якій фінам належить $\frac{4}{5}$, а слов'янам – $\frac{1}{5}$ (це в кращому разі)⁵⁹.

За умов фіно-угорського середовища у житті росіян сформувалися особливості, які не зустрічаються серед слов'янських народів: своєрідна фонетична система (акання, гекання, цокання), особливості одягу (лапті, чуні, косоворотка, кокошник), побуту (типи й облаштування будівель), господарювання (способи оранки), харчування (пельмені, брага), фольклору (Баба Яга), географічних назв (Москва, Муром, Перм, Суздаль) тощо. Немає нічого слов'янського у багатьох російських прізвищах (*Шукин, Веденяпин, Пяшев, Юлдаєв* тощо). Звичайно, націю поганою або

хорошою робить не її походження, а її духовність, ставлення до сусідніх народів. А ось із останніми якостями в росіян великі проблеми.

Та повернемося до матюків. Віддавна ними послуговувалися фіно-угорські предки росіян. Оскільки ж релігія в Росії завжди мала переважно обрядовий характер і не зачіпляла “глибин душі”, ті, хто були віруючими лише “зовнішньо”, матюкалися на теренах Московії (з 1721 – Росія) ще задовго до Чингісхана, хоча часом богослови марно сприймали цей словесний бруд як “*чингизовы бля...ения*”. Не могли навчити москвитів матюччям і європейці, бо в їх мовах (за виключенням хіба що угорської) взагалі відсутній аналогічний російському звук “х”, а тому, як, наприклад, там можна було започаткувати матюк “*х...й*”? Те, що сьогодні брутальна лайка є і в Європі, в тому числі серед слов’ян, не означає, що матюки виникли саме там.

Нам видається близьким до істини російський науковець Г. Ф. Ковальов, який ставить риторичне запитання: “Звідки ж узявся російський мат? Хто його до нас заніс?” – і сам на нього відповідає. – “А ніхто нам його ніколи не приносив. Це наше рідне, ретельно приховуване дитя”⁶⁰. Джерела засвідчують, що матючна лексика в Росії справді давня і глибоко народна. Щоправда, наявних на сьогодні досліджень про матюки – кіт наплакав. Практично немає й офіційних словників, у яких би матірщині були присвячені статті високого стилю. Зате згадка про деякі слова такого типу є в словнику В. І. Даля (1801–1872), виданому під редакцією польського мовознавця І. А. Бодуена де Куртене (1845–1929)⁶¹, в якому була здійснена ще одна в російській лексикографії спроба відобразити російські лайливі слова і вислови, та хіба що в неофіційних словниках О. Ю. Плущера-Сарно.

Чому ж саме на території Московії постала “матючна мова”? Причин цьому, очевидно, декілька: поглиблені соціальні негаразди; надто недостатній (порівняно з іншими народами) рівень розвитку суспільних відносин, які формувалися під впливом відповідних природних, економічних, політичних, етнічних та інших факторів; специфічні (в порівнянні з україно-європейською традицією) культура і ментальність, мораль і звичаї москвитів...

На цей день існує близько 100 ключових матюків, тоді як активно використовуваних – близько двох дюжин (хоча похідних нараховуються тисячі!). Більшість незаангажованих фахівців вважають, що коріння “мату” – переважно фіно-угорські (тобто прамосковські), а історію матірної лексики вони пов’язують із давніми язичницькими обрядами москвитів, замішаними на еротиці, табуйованими й такими, що відігравали значну роль, зокрема, у землеробстві. Звичайно, подібна обрядовість є загальносвітовим феноменом, що має відношення до величезного пласту фаліч-

ної культури, який існує з найдавніших часів. Адже поклоніння фалосу як символу родючості і продовження життя відбувалось вже в прадавні часи майже повсюдно. Найдавніші з числа віднайдених зображення фалоса датуються приблизно ХХХ тисячоліттям до нашої ери.

Що ж сьогодні залишилося в світі від стародавньої фалічної культури, яка поєднувала в собі поклоніння як життєдайній божественній любові, так і культу чоловічого начала і сексуальності? І що тут було первинне? Як фалічна культура як найважливіша і невіддільна частина панівної ідеології суспільства, за винятком традицій, збережених серед прихильників індуїзму, безповоротно пішла в минуле, а те, що від неї залишилося, поступово перевтілювалося в еротичне мистецтво і літературу? І як при цьому на північних теренах Руси (де мешкали фіно-угорські племена) воно, крім іншого, сублімувалося, часом досить химерним способом, у матюки?

В Росії справді матірщину найчастіше вважають пережитком язичництва. Оскільки до християнізації праросіяни поклонялись неживій природі, матюки дійсно могли бути частиною язичницьких заклинань і обрядів. За допомогою матірщини язичники сподівались відлякати бісів та іншу нечисту силу. Тому найбруднішою лайкою в них спочатку була та, в якій мали місце порівняння з домашніми тваринами (живими істотами). Потім цей бруд “перенесли” на людей, зокрема на матір.

Між іншим, чи не до ХVІІІ століття багато сучасних “матючних” слів виконували в Московії функцію звичайних. У достатку їх можна зустріти, наприклад, у творах патріарха Нікона (1652–1666). У староросійських азбуках до реформи 1918 слово “хер” було позначенням літери “х”. І ще воно означало “хрест”. Дієслово “похерила” досі означає в Росії “поставила на чем-нибудь крест”. Раніше московити грали не в “хрестики й нулики”, а в “херики и оники”. Зворот “*пішли ви на х...ї*”, можливо, використовували фіно-угорські язичники, проклинаючи християн, які прийшли насаджувати в них нову віру. Початковий сенс цього виразу міг бути таким – “ступайте на крест, будьте вы расп’яты, как ваш Бог“! А вислів із задіянням жіночих геніталій означав побажання смерті, оскільки жіноче лоно було символом як народження, так і смерті.

З постановням писемності, яка утвердилася в північному, фіно-угорському (=російському) “сегменті” Руси в Х–ХІ ст., започаткувалася письмова фіксація матюків. У певні періоди звичай писати російську матірщину був особливо модним і пікантним. Особливо швидко матірщина набула поширення після перевороту 1917, стаючи в Росії ніби другою офіційною мовою (“язьком”). Поступово її перейняли й почали активно використовувати представники практично всіх народностей, що мешкали на території тодішньої “совецької держави”. Найбільш сприятливим

ареалом поширення матюків були численні багатонаціональні зони, де охоронці й “зеки” спілкувалися “спільною” для них мовою (тобто, “языком”).

Звичайно, в офіційній культурній та ідеологічній (освяченій “одержавленим” православ’ям) нішах використання “мату” довго не допускалося. Проте варто було вийти за двері... А в пострадянську епоху по “ринкових” рейках “мат” дістався до книгарень. Згадаймо твори “Это я, Эдичка” Едуарда Лімонова, “гарики” Ігоря Губермана, прозу Володимира Сорокіна або праці лауреата “російського букера” Михайла Єлізарова⁶².

Аналіз аналогічної лексики в сучасних слов’янських мовах ніби то говорить і про “слов’янський” (а не тільки фіно-угорський) характер матюччя. Проте тут є одна цікава обставина: що саме в інших народів свого часу означали слова, які нині співзвучні російським матюкам? А означали вони часто прості речі. Якщо ж “гуморні” праросіяни в процесі “змішування народів” і “дифузії мов” часом запозичували незнайомі їм терміни “за подобою” (тобто, брали чужі назви предметів, які “зовнішнім виглядом” нагадували їм статеві органи – хто про що думає!), то потім вони спотворювали їх зміст і, надаючи їм негативного відтінку через грубий тембр і експресивність, забезпечували цим поширення (виділено нами – І. М.) ненормативної лексики. Слов’яни-руси, переселенці з нашого півдня, які прийшли в VI–VIII ст. н.е. на північ, у нинішню Московію, часто, на жаль, вели себе серед фіно-угрів подібно колонізаторам чи конкістадорам. Тобто, вони не обмежувалися в грубощах і радо поповнювали свій словниковий запас новими, вживаними тубільцями термінами (це нагадує студентів-арабів, які, прибуваючи в Союз, щонайперше засвоювали найпримітивніше – матюки). Згодом лайлива лексика у вигляді матюків стала “надбанням” і цивілізованих народів – про це свідчить та обставина, що до XIX ст. (початку експансії Росії на Захід) Європа не користувалася московським матюччям.

Культурні народи завжди сприймали матюки як дикість. Так, у творі “Златоуст” (XII ст.), дослідженому російським філологом І. І. Срезневським (1812–1880), матірщина ототожнюється з гавканням собак: “Аще ны кѣто, имена кыдая, речеть: *нѣсе*”⁶³. Та, незважаючи на негативне ставлення до матюччя з боку офіційного Києва, колишнє фіно-угорське населення північних районів держави, слов’янізоване тільки поверхово, продовжувало вдаватися до марнослів’я. І це засвідчують документи, перш за все берестяні грамоти Новгородщини XI–XV ст., де вже зустрічається обсценна лексика⁶⁴.

Подібні знахідки абсолютно спростовують поширену серед росіян думку, що матюкатися їх предків навчили східні завойовники під час

монголо-татарської навали на Русь у середині XIII ст. Насправді ж, як видно, ще задовго до Батия праросіяни любили вставити не тільки в розмову, але і в письмо досить-таки міцне слівце. Можливо, це траплялося тому, що у праросіян значно довше, ніж у праукраїнців, зберігалися грубі язичницькі пережитки й опозиційна діяльність волхвів, чудесників тощо⁶⁵.

Дехто вважає, що не слід повністю виключати і впливу іудаїзму, який сповідували хазари, які тривалий час панували над радимичами, в'ятичами й східною частиною сіверян. Цікава думка, яка зустрічається в давньоруській учительній літературі про те, що матірня лайка – “тó есть жидовское слово”⁶⁶. Відповідно, в одному з варіантів апокрифічної “Эпистолии о неделе” (“Свиток Иерусалимский”) Господь наказує людям: “По-жидовски не говорите, *матерны* не бранитесь”⁶⁷, тобто “матірня” лайка сприймалась як “жидовская речь”. Нам же видається, що іудаїзм не має прямого відношення до виникнення російської матірщини, натомість в Росії мала місце ситуація, котру можна охарактеризувати російським же народним прислів'ям: “На зеркало неча пенять, коли рожа крива”.

А ось інший конфесійний момент – язичницький (місцевий) – у функціонуванні матірщини міг мати місце. Так, звичай сходиться в святочні і купальські дні “на бесчинный говор и на бесовские песни”, який засуджувався у постановах Стоглавого собору 1551 в Москві, і відповідно – в указах царя Івана Грозного (1533/1547–1584) в 1552, що також були спрямовані на викорінення реліктів язичництва (пов'язаних, як вважалося, з матюччям) у народному побуті. Водночас у “Лицевом своде”, створеному за наказом царя, розповідалося про похід московського князя Дмитрія Донського (1359–1389) в 1380 і про те, як московити під час розвідки зустрілися з татарськими “*бля...ями*”, хоча про татарський вплив на матюччя як про фейк ми вже говорили.

Ще в XVII ст. вважалося, що брутальна лайка накликає біду, нещастя й хвороби. До нас дійшло давньомосковське апокрифічне повчання проти матірщини – “Повесть св. отец о пользе душевной всем православным христианом”. Вже на початку твору наголошується: “Не подобает православным христианом *матерны* лаяти. Понеже Мати Божія Пречистая Богородица... тою же Госпожою мы Сына Божія познахом... Другая мати, родная всякому человеку, тою мы свѣт познахом. Третія мати – земля, от неяже кормимся и питаемся и тмы благих приемлем, по Божію велѣнію к ней же паки возвращаемся, иже есть погребеніе”⁶⁸. Тобто, невідомий автор підкреслював, що матірнім словом ображається, по-перше, Матір Божа, по-друге, рідна мати людини і, нарешті, “третья

мати” – Мати сира Земля. Отже, матірщина розглядається тут теж у своєму зв’язку з язичницьким культом.

Звідси пояснюється і характерне вживання матірної лайки в заупокійному поминанні, зокрема, евфемістичний вислів “пом’янути батьків” означав “*матерно выругаться*”. З темою мертвяка так чи інакше пов’язані специфічні характеристики відбірної російської матірної лайки, на кшталт “мертвый очнется” і т.п.

З матірщиною боровся перший московський цар із династії Романових, Михайло Федорович (1613–1645). У 1648 вона викривалася і в указах його сина, царя Олексія Михайловича (1645–1672); в одному з них підкреслювалася неприпустимість лихослів’я при здійсненні весільних обрядів: щоб “на браках песней бесовских не пели, и никаких *срамных слов* не говорили” (в Україні ще 50 років тому на весіллях не матюкались! – *І. М.*). Згадувалося там і про святочне лихослів’я: “А в навечери Рождества Христова и Васильева дня и Богоявления Господня [чтобы] колед и плуг и усеней не кликали, и песней бесовских не пели, *матерны* и всякою неподобною *лаею* не бранилися”⁶⁹.

Проте невдовзі російський народ через порушення табу й заборон отримав змогу активніше прилучитися до процесу подальшого творення матюків, які й дожили до сьогодення. Цьому сприяли і політичні обставини. Так, несамовитий цар-реформатор Петро I (1682–1721) фактично закріпив у звичаї російського народу повальне пияцтво. Паралельно звучала брутальна лайка – спочатку в шинках, а потім вихлюпнувшись на вулиці російських міст. Наразі в XIX ст. лихослів’я з лайки перетворилося на розмовну мову фабричних робітників і майстрових. А після більшовицького перевороту 1917 “мат” увійшов у лексикон совєцьких політичних діячів. Перед горбачовською перебудовою “мат” взяв останню сходинку: його підхопила інтелігенція. Сьогодні мовою матюків у Росії (незважаючи на формальні заборони) говорять і політики, і актори з підмостків театру й телеекрану, і співаки, а особливо так звані “гумористи”.

Оскільки матірщина набула такої ваги, спробуємо проаналізувати її з точки зору “структури”. Ключовими в цьому феномені є непристойні назви геніталій, на яких у матюкальників, здається, світ клином зійшовся. У цих назв помітні глибокі праросійські корені, хоча могли мати місце й певні термінологічні “впливи”.

Основним російським матючнотворним терміном є назва чоловічого статевого органу – “*х...й*”. Вона нібито складається з трьох літер. Хоча, на думку російських дослідників, цей термін (huj) однокорінний словам *gui, skuј, kuу, huі*, що об’єднуються навколо давнього індоєвропейського кореня “HŪ” з первинним значенням “відросток”, “побіг”, “хвоя”

тощо, тобто найчастіше щось “гостре й тверде”). Так тлумачить його і сучасна російська дослідниця Є. Ю. Подвальная: “Відоме ж для російської мови слово “*счу*” етимологічно тлумачиться як споріднене литовському *skuji* – “хвоя” ...”⁷⁰.

Якщо вірити цьому, то з найдавніших часів дане слово виражало спробу порушення табу на відповідну назву чоловічого статевого органу. Уявлялося, що за допомогою фалоса відбувалося поєднання чоловічої сили з землею, що розумілося як її запліднення, і це визначало характерні уявлення про вагітність землі, яка завершувалася врожаєм. Ще відносно недавно (повідомлення від 1916 і 1929) в Росії закопували в землю зображення чоловічого статевого органу задля її ... запліднення!

В дохристиянські часи лексика, що означала геніталії та їх “взаємодію”, була сакральною. Маючи безсумнівне відношення до фалічного культу і культу Матері-Землі, ці слова вважалися священними. Часто самі ідоли богів виготовлялися у вигляді величезного фалоподібного монументу. З переходом до християнства святині язичництва були знищені, знакові системи різко змінилися, і фалопозначувальна лексика виявилася табуйованою, забороненою, непристойною. Незважаючи на це, матірня лайка в праросіян нерідко набувала богохульного характеру, коли, наприклад, слово “мать” входило до складу таких висловів, як “*душу мать*”, “*Бога душу мать*” і т.п., або коли сюди долучали і “Господа”, в якого “вашу мать” ... “*е...ут*”. Чи можна такий цинізм почути в інших народів? Здається, ні...

Термін *х...й* зустрічається ще за доби Русі на її північних (підкорених слов'янами-русамі) землях (тепер – територія Росії). Зокрема, письмова фіксація цього (*skuji*) слова в літературній праросійській мові здійснена німцями, які в пориві задоволення просто не могли не включити його до свого розмовника та не поєднати з прадавнім синонімом “*счу*”. Зарубіжний дослідник А. Фаловскі, який у 1994 видрукував давні російсько-німецькі розмовники, відзначав, що слово *счу* (“*счу*”) було зафіксоване вже в німецькому словнику (Псков, 1607) Т. Фенне (1582–1627)⁷¹. Спочатку праросіяни використовували це слово в сексуальному, а потім – і в похабному значенні. Сьогодні воно набуло багаточисленних відтінків. Ним позначають усе, що завгодно, наприклад начальника (“*х...й важный*”), прокляття (“Чтоб твоя могила *х...ями* заросла!”), ставлення до чогось (“Мы работы не боимся, но работать *х...й* пойдем!”)⁷² і т.п.

Цікаво, що протягом останніх 300–400 років у середовищі російського народу існує “культурніший” замітник цього похабного слова – “*елда*”, значення якого в різних варіантах подане в словнику російського лінгвіста В. М. Мокієнка (нар. 1940), доктора філологічних наук із Санкт-Петербурзького університету: “*Елда*, ж. прост. эвфем. Мужской

половой орган (особенно – большого размера)”⁷³. Щоправда, до словника вкралася прикра “неточність”: “*Єлда*” у росіян – це *просто* (виділено нами – *I. M.*) чоловічий статевий орган, а ось коли останній вражає своїми аж надто вже значними (як для людини) *розмірами* (виділено нами – *I. M.*) – тоді він постає як “*єлдак*”!

У російській мові чоловічий статевий орган позначається й ще одним напівнепрстойним терміном – “*муде*”. Вірніше, це слово означає “не весь” статевий орган, а лише його “частину” – чоловічу мошонку з яєчками. Звідси – лайливе слово “*му...ак*” (*mudák*), яке раніше вживалося щодо чоловіка дурнуватою, але з досить великою мошонкою, котра навіть заважала йому в господарських роботах. У XVIII ст. до цього терміну часто апелював російський поет-попович І. С. Барков (1732–1768), який написав свою знамениту поему “Лука Мудищев”. У ній він, зокрема, зазначав:

“Тот род Мудищевых был древний,
И предки бедного Луки
Имели вотчины, деревни
И пребольшие *елдаки*”⁷⁴.

Нерідко ж до цього терміну вдавався й “духовний” (африканського походження) учень Баркова, О. С. Пушкін (1799–1837), якого в Росії оголошують класиком російської літератури:

“Вотще! *Елдак* лишился сил,
Как воин в тяжелой брани,
Он пал, главу свою склонил,
И плачет в нежной длани”⁷⁵.

До речі, серед донських козаків тривалий час було поширене прізвище “*Мудаковы*”⁷⁶. Для порівняння тут можна навести російську народну назву трави, про яку писав М. М. Пришвін (1873–1954): “Кувшинки еще не цветут, торчат острые резакы (*мудорез*)...”⁷⁷.

В наші дні для позначення чоловічого статевого органу з’явилося багато інших російських “замінників” різного ступеня похабності – “*аппарат*”, “*арматура*”, “*бабья радость*”, “*балда*”, “*балун*”, “*банан*”, “*болт*”, “*ванька-встанька*”, “*вексель*”, “*дырна*”, “*дурак*”, “*забабаха*”, “*затейник*”, “*инструмент*”, “*кляп*”, “*кожаный движок*”, “*конец*”, “*коряга*”, “*красавец*”, “*крючок*”, “*монтажировка*”, “*мотовило*”, “*обрезок*”, “*оглобля*”, “*палка*”, “*паяльник*”, “*пистолет*”, “*репортер*”, “*смычок*”, “*ствол*”, “*стручок*”, “*торчило*”, “*трубка*”, “*убивец*”, “*уд*”, “*хам*”, “*хобот*”, “*хрен моржовый*”, “*червь*”, “*член правительства*”, “*шампур*”, “*шишка*”, “*шмайсер*”, “*шлямбур*”, “*штуцер*” і т.п. Ба, мова в сусідів і справді “багата”!..

Щодо непристойної назви жіночого статевого органу (“*ни...да*”), то вона, на думку російських дослідників, походить від слова “*pis^bda*”, яке вживалося на Півночі вже в добу Руси. Після випадання редукованого (надкороткі голосні у давньоросійській мові, як [ь], [ъ]) глухий звук [s] перед дзвінким [d] сам “одзвінчувався” на [z]. Стара фіксація цього терміну (“*ri’sati*”) на початку XVII ст. була помічена вищезгадуваним А. Фаловскі в тому ж російсько-німецькому розмовнику із синонімом “*pisda*”⁷⁸.

Російська дослідниця Є. Подвальная подає іншу інтерпретацію даної давньої лексеми. Наводячи це слово у варіанті “*reizda*”, вона вважає, що воно “зазвичай тлумачиться як семантично абсолютно відмінне від тюрко-монгольського і пояснюється як префіксоване утворення від “*sed*” (“*sod*”) – “*ri-sod-a*” або як композит від “*re(i)s*” – “*re(i)s-(s)tha*”⁷⁹. Окремі російські мовознавці наголошують, що, мовляв, за даними з області діалектної лексики і народної ономастики, в гідронімії болгар Добруджі словом “*rizda*” часто називалась будь-яка щілина в скелі, з якої витікала вода. То ж чи не постав зазначений матюк як результат запозичення й перекручення стороннього терміну? Важко повірити. Адже, таким чином слово “*x...й*” можна вивести з англійського “*Who is...*”. Фактом є те, що зазначений термін теж поліфункційний і може виражати що завгодно (“Хто работал и трудился, тот давно *ни...дой* накрылся”⁸⁰).

Як би там не було, сьогодні для цієї лайливої жіночої лексеми існує “культурніший” синонім “*ма...да*” (“*manda*”). А похідним від нього є слово *ни...дец* (тобто, кінець), евфемізмом якого виступає *капец*.

В Росії народилося багато інших синонімів слова *ни...да*, настільки “шанованого” в безпросвітно п’яному й вульгарно-дикому московському середовищі: “*бабья совесть*”, “*бункер*”, “*бюджет*”, “*гитара*”, “*дыра*”, “*дырка*”, “*клоака*”, “*корыто*”, “*котлован*”, “*куна*”, “*курица*”, “*ладушка*”, “*лыха*”, “*мандалина*”, “*мохнатка*”, “*мочалка*”, “*она*”, “*передок*”, “*пичужка*”, “*пышка*”, “*рубец*”, “*сестра*”, “*сика*”, “*фактура*”, “*хипа*”, “*шахна*”, “*шмондя*”, “*эдельвейс*” і т.п.

Ще одне російське матюкальне дієслово – “*е...ать*” – виражає “взаємодію” чоловічого й жіночого статевих органів під час статевого акту і теж відоме з найдавніших часів. Цікаво, що в словнику верхньолужицької мови (нащадки лужицьких слов’ян мешкають у східній Німеччині – *I. M.*), укладеному в 1693–1696 сербо-лужицьким автором Абрахамом Френцелем (1656–1740), корінь існуючого там дієслова *јeb-* визначений як абсолютно невинний, зі значенням “обдурювати”, “вводити в оману”. А в росіяни це слово (*јebti*) мало значення не тільки “обдурювати”, але й “бити”, “ударяти”. Ці значення тільки на перший погляд здаються абсолютно різними. Насправді ж зв’язок між ними прямий: може, мовляв,

стукнути (“*е...нуть*”), а могу й обдурити (“*объе...ать*”). У першому випадку буде боляче, в другому – обідно.

Похабного значення – “употреблять (“*е...ать*”) жінчину” (“без рабора”) – дієслово “*уебат*” набуло пізніше (порівняймо у російському фольклорі: “Надо иметь сметку – *е...ать* жену и не забывать соседку!”⁸¹). Вираження цих значень у даній формі офіційна ідеологія ніби то повністю табувала (забороняла) в російській мові внаслідок переходу лексики, що виражає ці значення, в розряд інвективної (лайливої, спрямованої на дискредитацію суб’єкта за допомогою адресованого йому тексту). У сучасному значенні “*е...ать(ся)*” вербалізувалось (набуло дослівного значення) насамперед через посередництво телевізійних “перекладів” у формі “*трахать(ся)*”. Складається враження, що російські ЗМІ взяли за мету формування сексуальних маньяків та сексуальних збоченців!

Взагалі, можна назвати масу інших синонімів статевого акту – “*врезають шершавого*”, “*выдрать*”, “*драть*”, “*дуть*”, “*жарить*”, “*жучить*”, “*забить пулю*”, “*загнуть дурака под кожу*”, “*засаживать*”, “*иметь*”, “*качать*”, “*кинуть палку*”, “*колебать*”, “*наездить*”, “*натянуть на болт*”, “*отоварить*”, “*парить*”, “*пороть*”, “*посадить на кол*”, “*поставить градусник*”, “*скоблить*”, “*тянуть*”, “*шворить*”, “*ять*” та ін., які свідчать про тупік “інтелектуального розвитку” московських матюкальників (бо “інтелект” у московитів, здається, справді між ногами!).

Досить давно дієслово “*е...ать*” (“*е...нуть*”) увійшло до складу фразеологізму “*е... твою мать*”, який сьогодні став вигуком і вживається чи не найчастіше серед російського “мата”. Час походження цього вислову окремі російські науковці відносять до тієї доби, коли восторжествував “патріархат”, тобто однозначно в доісторичні часи. На їх думку, його первинне значення було не похабним, а швидше – “майновим”, “політичним”. Хоча воно й означало саме “совокупление”, але не секс чи статеву наругу, а лише владу, точніше наявність влади в іншому роді людей. Той, хто володів матір’ю роду, ставав і господарем її роду. Тому стародавнє значення вислову “*е... твою мать*” розумілося так: “тепер я ваш батько” чи “тепер я – господар усього, що вам належало”. Ну, що ж, можливо ця думка й не позбавлена раціонального зерна, але для чого ж ображати найсвятіше – матір, завдаючи душевного болю людині?..

І навіть якщо погодитися, що на першому етапі вислів стосувався “я” і не був образливим, його вторинне життя пов’язувалося вже із “псом” і передбачало цілком конкретну мету – принизити весь чужий рід. Щоправда, за лінгвістичною аргументацією російського філолога Б. А. Успенского (нар. 1937), ніякого натяку на інцест (кровозмішування, статевий зв’язок між близькими родичами) в цій фразі немає. Вона –

осколок колишньої міфологічної формули “*pesъ jebъ tvoju mat^b*”, тобто зміст його полягав у тому, що “*ты – пёсье отродье, сукин сын*”⁸². Важко щось сказати щодо інцесту, але вже від звичного вживання фрази “*сукин сын*” стає якимось не по собі. Адже “культурною” паралеллю подібного вислову є наступна фраза: “Иди ты к чёртовой (“*ё...аной*”) бабушке!” Тобто, на вторинному міфологічному рівні мова вже йде про “*пёсью мать*”, прямо пов’язану з чортом. До речі, Собакевич у “Мертвих душах” М. В. Гоголя (1809–1852) – також “*сукин сын*”. Справді, якщо розкласти прізвище Собакевич на семантичні елементи, то постає аналогічна ситуація: собака (“*сука*”) + евич (“*сын*”, “*потомок*”) = “*сукин сын*”.

Отже, в епоху патріархату мати в праросіянина-матюкальника фактично перетворювалася на “*суку*” (ту, яку чи не всі “*е...ут*”). Правда, де-хто з науковців вважає, що образа тут наносилась не стільки жінці, скільки чоловікові, “рогатому” главі роду, тому, мовляв, ми практично не зустрічаємо вислову “*сукина дочь*”. На думку російського філолога В. Ю. Михайліна (нар. 1964), справа не в “псові”, просто матюки – це своєрідний чоловічий код⁸³. Проте більш переконливою є думка про те, що вже від початку вислів “*е... твою мать*” був усе ж таки образливим і замість передбачуваного “я” агент дії виголошував слова “пес”, “собака” чи “*canis*”⁸⁴. Обсценна (непристойна) лайка поставала таким чином як спосіб сексуального глумління над її адресатом та його матір’ю.

Не менш “цікаве” тлумачення вислову давав російський дослідник Д. К. Зеленін (1878–1954): “Так звана матірня російська лайка рівнозначна, власне, лайливим висловам: “*молокосос*”, “*щенок*” і т.п., які підкреслюють юність і недосвідченість об’єкту лайки. Той, хто лається, виставляє тут себе ніби батьком того, кого він лає, непристойна формула матірньої лайки означає власне: я твій батько! точніше: я міг бути твоїм батьком!..”⁸⁵. Дуже “гарно” вийде, коли таке проявляти ще й щодо батька! Оце так “культура”!..

На нашу думку, більш правим свого часу був російський славіст Р. Ф. Брандт (1853–1920), який вважав, що “при первісному, свідомому, її (матірньої лайки – *I. M.*) вживанні, безперечно малося на увазі, що людина сильніше, ніж особисту образу, відчує образу, нанесену її матері”⁸⁶. В такому значенні дієслово “*е...ать*” у російській мові поступово почало переходити в розряд лайливих і саме тому в подальшому стало неухильно табуватися.

Ще в домонгольський період у праросіян постало як похідне від “*блуду*” слово “*бля...ь*”, яким позначали розпутну жінку (порівняймо російський фольклор: “Проститутка – это профессия, а *бля...ь* – это призвание”⁸⁷). Щодо походження терміну “*бля...ь*”, російський дослідник В. В. Колесов (нар. 1934) зазначав: “Відоме слово, яке позначає розпус-

ницю – високий слов’янізм (? – *I. М.*), і до XV ст. воно мало значення “брехун, обманщик” (що пов’язане зі спільним значенням кореня, того ж, що і в слові – заблудження)” (мається на увазі “блуд” – *I. М.*)⁸⁸. Нагадаємо, що термін “blyad” настійливо вживався і в Московській церкві, де ним позначали тих, хто збився зі шляху “істинної” віри, тобто єретиків. “Блуд” же та інші, пов’язані з ним вислови, часто зустрічаються на сторінках російських перекладів Біблії (навіть після виходу синодального перекладу 1876).

І до сьогодні слово “бля...ь” посідає “почесне” місце в російській мові. Перше його значення, вважається, було духовним – “заблуджуватися”, тобто стояти на розпутьті й не знати істинного шляху. Друге ж значення вже стало тілесним – “распутничать”; про проблему його фіксації в словниках згадуваний В. В. Колесов говорить наступне: “В прямому значенні воно (слово “бля...ь” – *I. М.*) вживалося довго, але в часи біронівщини (1730–1740 – *I. М.*) зникло з книг як слово непристойне. В академічні словники його не включають, але “Словник російської мови XVIII століття” подає його з усіма похідними, зазначаючи, що після 30-х (1730-х – *I. М.*) років воно стало недрукованим”⁸⁹. Щодо вираження цього терміну, найбільше діставалося матері – дітей останньої (“бл...ді”) в Росії здавна називали “ублюдками”, тобто народженими “у блудящей”.

Проте в середовищі російського народу слово “бля...ь” і сьогодні живе своїм “повнокровним” життям. Використовується воно найчастіше в двох значеннях: 1) розпусна жінка (його синонімами тут виступають терміни “потаскуха” й “сука”); 2) просто вигук, позбавлений будь-якого сенсу, але повторюваний через кожне слово як зв’язка. Нині це слово в “продвинутых” осіб замінюється евфемізмами “блин”, “бляха-муха” з аналогічним значенням. Тому стає сумно від того, що такі примітивізми не сходять з вуст уже першокласників російськомовного середовища.

Серед окремих категорій московського населення слова “бля...ь” і “сука” в їх жаргонному вживанні не просто стали синонімами, але можуть означати що завгодно: самку собаки, жінку легкої поведінки, проститутку, працівника міліції, колишнього злодія, який “співпрацює” з міліцією, зрадника, чоловіка-інформатора, клятву (“сукой буду!..”) тощо.

В Московії придумали незчисленну кількість заміників терміну “бл...дь”, найвідомішими з яких є: “бедка”, “бикса”, “бублик”, “вешалка”, “давалка”, “дешевка”, “доярка”, “зозуля”, “игрушка”, “клизма”, “клюшка”, “кобра”, “кожа”, “кокотка”, “кошелка”, “кошка”, “крыса”, “курва”, “лярва”, “магдалина”, “мара”, “марушка”, “муська”, “общественница”, “олюра”, “оторва”, “подстилка”, “простигосподи”, “раскладушка”, “сексопилка”, “стелька”, “телка”, “шалава”, “шмара”, “шлюха”, “эшка” і т.п.

Таким чином, ядро російської матірщини складає дуже частотна об-сценна (похабна, непристойна, мерзенна, нецензурна, матючна) “квадри-га” слів, таких собі “чотирьох китів” російського “мату”: “х...й” – “ни...а” – “е...ать” – “бл...дь”. Число їх похідних і евфемізмів (м’яких заміників, що вживаються замість грубих і різких слів) воістину незчи-сленне, бо вони постійно генеруються живою “вуличною” лайливою мо-вою (“языком”).

За умов масового поширення матюків ніякі заборони, ніяка бороть-ба з ними (що в князівський, що в царський, що в совєцький періоди) не допомагали, бо залишалися соціально-культурні причини розповсю-дження матірщини. Трудовий люд перебував у жахливому стані. А убо-гому життя, як собаці на перелазі! Тож росіяни діяли за приказкою: “Лошадь пошла поперек борозды: ей – до *ни...ды* и мне – до *ни...ды*”⁹⁰. Тобто, плювати вони хотіли на все!.. Поширенню матюків (рос. – “мата”) сприяла не стільки офіційна (скромна!) на них заборона, скільки відсут-ність належного рівня загальної культури⁹¹, відсутність, власне, “культу-ри користування” матюками.

З іншого боку, “могутній” потенціал непристойних слів у семантиці, вільне їх варіювання, “прекрасна” словотворча розробленість дозволя-ють деяким людям, взагалі не виходячи за рамки матюків, висловити все, що вони побажають. Наприклад, з матюків “х...й” і “ни...да” дуже легко народжуються тисячі інших матючних слів. Або, навпаки, все багатство значень, заданих, наприклад, термінами “необережний”, “заноситися”, “удар” і “обличчя”, може бути передане за допомогою чотирьох “повно-значних” слів, утворених от одного й того ж кореня “е...ать”. При цьому матюкальники вдавалися і вдаються також до міміки, жестів, певної інтонації, а також до характерного ситуативного контексту.

Тож, незважаючи на всі офіційні заборони, в усіх прошарках росій-ського суспільства в “потрібних” випадках “міцні й сильні слова і висло-ви” були одним із найбільш ефективних способів “излить душу”, – бла-го, російська дійсність завжди давала для таких “излияний” достатньо підстав. Відомий російський філолог (єврей за походженням, який меш-кав у Естонії – І. М.) Ю. М. Лотман (нар. 1922) писав про матюки, вихо-дячи зі свого воєнного досвіду, наступне: “Замысловатый, отборный мат – одно из важнейших средств, помогающих адаптироваться в сверх-сложных условиях. Он имеет бесспорные признаки художественного творчества и вносит в быт игровой элемент, который психологически чрезвычайно облегчает переживание сверхтяжелых обстоятельств”⁹².

Тож чи дивно, що серед представників російського народу непри-стойна матючна лексика й донині залишається досить популярною?! За даними опитування ВЦІОМ (“Всероссийского центра изучения общест-

венного мнения”), проведеного на початку 2000-х, 12 % опитаних росіян вживають у своїй мові матюки часто, 48 % – іноді, а 40 % скромно і лукаво відповіли: “майже ніколи”⁹³.

А ось результати ще одного опитування росіян. “Я использую нецензурные слова: мысленно и вслух (14%); мысленно и иногда вслух (54 %); только мысленно (9 %); не использую совсем (16 %); “идите вы на х...й со своим опросом” (4 %) (при цьому доля 3 % не зазначена – *I. M.*). Всего проголосовало 248 человек”⁹⁴.

Таким чином, табуєвана і формально піддана презирству, матючна лексика залишається дуже вживаною в Росії. Що ж, коли в державі повсюдно панують безправ’я й свавілля, коли з цього приводу матюкаються навіть політики, письменники, а то й церковники, що тут удієш? Не випадково на стінах громадських туалетів у Росії з’являються “красномовні” графіті:

“В уборных на стене писать
Традиция, увы, не нова...
Но где еще, – *е...ена мать!* –
У нас найдешь свободу слова?!”⁹⁵.

Як не крути, але слід погодитися з сусідами, що “русский без матерных слов вроде бы как и не русский”. Російський дослідник Г. Ф. Ковальов (нар. 1943) не без гордоців (!) зазначав: “Отже ... вся “нехороша” лексика – споконвічно рідна, російська, пов’язана тисячами ниток із загальнонаціональним лексичним багатством мови, тому не личить лінгвістам відвертатися від неї”⁹⁶.

З цього приводу нагадаємо, що мова, яка народжується в людському мозку, є відображенням реального навколишнього світу. Тому переклад більшості російських лайливих висловів, особливо “багатопверхових”, здатен породити враження хіба що про гіпертрофовану “сексуальну стурбованість” і “сексуальне збоченство” матюкальників. А від цих аномалій, здається, – один крок до такої неприємної речі, як “сексуально-трансмисивні захворювання” (хламідіоз, трихомоніаз, гонорея та інші), котрі, до речі, передаються не тільки сучасникам, але й нащадкам...

Отже, самі росіяни погоджуються, що матюки – це явище чисто російське, яке має й російське (тобто, фіно-угорське) походження. Якщо ж сьогодні й слов’янські народи теж матюкаються, то лише тому, що свого часу вони піддалися псевдокультурному впливу (експансії) фіно-угорської Росії.

Так, наприклад, за спостереженнями російського етнографа Г. М. Потаніна (1835–1920), українці, як правило, не матюкаються при жінках; навпаки, росіяни вживають вуличну лайку, абсолютно не соромлячись присутності жінок чи дітей⁹⁷.

Надмірно поширена матірщина сьогодні справляє свій згубний вплив на духовний світ людини. Окрім того, “матом” прикривають убогість свого розуму. При цьому сама ненормативна лексика ще більше збіднює культурний світ людини. Якщо забрати з лексики завзятого матюкальника всі його безглузді “мати”, то на виході ми отримаємо суху, передусім пусту мову (тобто “язык”!). Нерідко ж уживання матюків відбувається саме через нестачу словникового запасу.

“Мат” оскверняє людину, вбиває її душу. В компанії матюкальників життєві цінності – брехливі. Такі люди глумляться над щирими й добрими поняттями. Людина, яка звикла до марнослів’я, – заручниця своєї шкідливої звички. Тому можна сказати, що перестати матюкатися не менш складно, ніж кинути пити чи палити. Проте, попри складнощі, існує ще й нагальна соціальна потреба. І вона таки спонукає нас не матюкатися, щоб ніхто не сказав, що ми – москалі!..

1.6. МАТЮКИ: КОРОТКА ІСТОРІЯ “ФЕНОМЕНУ”⁹⁸

Кожна розвинута людина прагне збагачувати свою мову. Ту мову, яка дає змогу ширше відобразити рідну навколишню дійсність, багатше виразити свою думку, отримувати задоволення від спілкування вишуканою мовою, гордитися тим, що вона сама є носієм такого значущого засобу національного самовираження. Проте іноді людина навмисне калічить чи збіднює свою мову, перетворюючись на відомого персонажа – Елочку Людоїдку, яка в мовній убогості вбачала соціальну престижність.

Серед безумних мовних “задовольень”, до яких здавна залюбки вдавалися наші північні сусіди-московити, помітне місце посідають матюки, завдяки чому саму їх мову нині можна назвати просто “матючною”. І витoki цього явища відшукати майже неможливо – таке враження, що воно мало місце на московських землях “від часів Адама...”

Дослідження показують, що правителі предків московитів, північні князі, володіння яких входили до складу Русі-України, та їх сатрапи безбожно лаялися вже в XI–XIII ст. Це засвідчують найдавніші писемні документи краю – берестяні грамоти і давньоруські літописи з північних, неслов’янських окраїн Русі, а також творіння давніх письменників і суздальсько-новгородсько-московський фольклор. Надалі, в XIII ст., соціальні біди були поглиблені монголо-татарською навалою, яка хіба що розширила ареал застосування матірщини, але не могла породити існуюче.

Починаючи з XIV ст. матючна лайка – ця найбрутальніша в історії людства форма вербальних стосунків – пов'язувалася в московитів не просто з усім мерзенним і підступним, але і з собаками (і, звісна річ, “суками”), які, бачте, “лаються” як і матюкальники (в Україні ж собаки “гавкають”, тому їй подібна асоціація не спрацьовувала). Оскільки ж “пси лаються”, то і люди, які “*матерно* бранят друг друга” (тобто, теж “лаються”), уподібнюються “псам”. Не випадково 1-й Новгородський літопис під 1346 роком повідомляє: “Того же лета пріеха князь великий Литовський Олгердь, с своєю братією съ князи и съ всею Литовською землею, и ста в Шелоне на усть Пшаги реки, а позываа Новгородцев: хошу с вами видитися (битися – *I. M.*), лаяль ми посадникъ вашъ Остафеи Дворянинець, назвал мя *псом*”⁹⁹.

Ці ж проблеми для російських матюкальників мали місце в XV ст. Вищенаведена ситуація може бути порівняна з аналогічною пригодою польського короля Ягайла (1386–1434) і литовського князя Вітовта (1401–1430), сина і племінника Ольгерда, які, за свідченням того ж літопису (під 1412), скаржилися новгородцям: “Ваши люди нам *лаяли*, насъ безчествовали и срамотиле и нас поганьими звале”¹⁰⁰. Тобто новгородці лаяли литовських князів, називаючи їх “псами” і “поганьими” – ці назви виступають як синоніми і, мабуть, обумовлені тими обставинами, що литовські князі сприймалися як іновірці.

У XVI ст. матірня лайка розглядалася в Московії як екстремальне явище того ж порядку, що й спеціальні святочні звичаї – такі, як звичай колядувати, кликати “плугу”, співати “овсень-таусень” (передноворічні пісні в Московії) і т.п. Звичай сходиться в святочні й купальські дні “на бесчинный говор и на бесовские песни” із засудженням згадується і в постановах Стоглавого собору 1551: “Русали о Иванове дни и въ навечерни Рождества Христова и Крещения сходятся мужи и жены, и девицы на ночное плещеваніе и на *бесчинный говор*, и на *бесовские песни*, и на плясаніе, и на скаканіе, и на богомерзкие дела; и бываетъ отроком осквернение и девам растление; и егда мимо ноць ходитъ, тогда отходятъ къ рече с великимъ кричаниемъ аки бесни и умываються водою; и егда начнутъ заутреню звонити, тогда отходятъ в дома своя и падають аки мертвіи отъ великого клоктанія. ...А о велице дни оклички нарадуницы въюнецъ і всякое въ нихъ бесование. И о томъ ответъ. Чтобы о велицедни оклички на радуницы не творили и *скверными речми* не упрекались; и о томъ священникомъ детемъ своимъ духовнымъ запрещати, чтобы впредь таковая не творили”¹⁰¹.

Постанови собору були спрямовані на викорінення реліктів язичництва в народному побуті; мається на увазі, знову таки, ритуальне лихослів'я, що виступало як необхідний компонент святочних і купальських

увеселінь. При цьому під “ложным словом” розумілося як слово письмове, так і слово усне. Саме ж матюччя іменувалося богословами як “бесование еллинское”, “прелести бесовские,” “хула еретическая”.

У 1552 цар Іван Грозний (1533–1584) звелів “кликать по торгам”, щоб його піддані, православні християни, не творили всього того, що забороняється постановами Стоглавого собору, зокрема, “*матерны бы не лаялись, и отцем и матерью скверными речми друг друга не упрекали, и всякими б неподобными речми скверными друг друга не укоряли*”¹⁰². Разом з цим говорить і про заборону звернення до волхвів, чародіїв, “звездочетцев”, а також про неприпустимість гоління бороди і т.п.

Водночас сам цар спілкувався не довершеною мовою. Згадаймо його знамените послання “зраднику” князю Андрію Курбському, де Грозний так звертається до колишнього боярина: “Что ты, *собака*, совершив такое злодейство, пишешь и жалуешься! Чему подобен твой совет, смердящий гнуснее *кала?*...”¹⁰³.

Настало XVII ст., кульмінацією якого був Великий розкол і формування старообрядництва. Щоправда, спочатку мали місце тенденції, аналогічні попередній добі. Так, атрибути, подібні тим, що мали місце в митрополита Даниїла (1522–1539), постають у наказі Троїцького Іпатіївського монастиря монастирським приказчиками (XVII ст.), де “предписывалось”, щоб монастирські селяни “*матерны и всякими скверными словами не бранились, и в бесовские игры, в сопелии в гусли и в гудки и в домры, и во всякие игры не играли*”¹⁰⁴; і в цьому випадку матірня лайка згадується в контексті розвінчання звичаїв, язичницьких за своєю суттю.

Відповідно, в давньомосковській писемності – за умов християнсько-язичницького двоєвір’я – матірщина закономірно розглядається як риса бісівської поведінки, тобто, матюки постають як “породження” чорта. Досить показове, наприклад, розвінчування “еллинских (тобто, язичницьких – *І. М.*) *бля...ослови* и кощун і игр бесовских” в чолобитній нижньоновгородських священників, поданій у 1636 4-му московському патріарху Іоасафу I (1634–1640) (автором чолобитної був, як вважають, протопоп Іоанн Неронов – *І. М.*): “Да еще, государь, друг другу лаются *позорною лаею*, отца и матере *блудным позором*, в род и в горло, безстыдною самою позорною нечистотою языки своя и души оскверняют”¹⁰⁵. Автори чолобитної викривають матірщину, яка в Московії була необхідним (ритуальним) атрибутом язичницьких “игр” (святочних, купальських і т.п.), і при цьому самі називають матюки “*бля...ословием*”. Тобто все “еллинское” (язичницьке) фактично розглядалося як рівнозначне “бесовскому”, “сатанинскому”.

В таких же висловах говорить про матірню лайку в “пам’яті” патріарха Іоасафа I московським і підмосковним церквам того ж 1636¹⁰⁶,

яка взагалі демонструє текстуальну близькість із чолобитною нижньооновгородських священиків, і яка написана, можливо, під безпосереднім впливом останньої¹⁰⁷, а потім – і в “пам’яті” чи, вірніше, окружному посланні суздальського архієпископа Серапіона в 1642¹⁰⁸, яке, в свою чергу, повторює з деяким доповненням щойно згадану патріаршу грамоту¹⁰⁹. “Да у вас, православных христіан, слышим, что у вас безумнии челоуцы лают друг друга *матерны*, а иніи безумнии челоуцы говорят *скаредныя* и *срамныя речи*, ихже невозможно писанію предати”, – заявляє в тому ж посланні архієпископ Серапіон¹¹⁰.

Отже, “істинній правді” протистоїть брехня, тобто *бля...тво*, інакше кажучи – Христу протистоїть диявол, носій темряви, породжувач “*блу...ни*”. Хто ж такий цей “*бля...ин сын*”? Чому в середині XVII ст. про нього почали згадувати особливо часто? Чому слова “*бл...дь*”, “*бля...ин сын*” стають своєрідним “оружием” тих, хто не сприйняв нововведень патріарха Нікона? Чим пояснити ту обставину, що той, хто виголошував стосовно кого-небудь ці слова, відчував при цьому благочестиві емоції?..

Дехто вважає, що дворяни та інші освічені й забезпечені люди не лаялись “матом”, розглядаючи його як повний моветон. Насправді ж матюками в Московії послуговувалися не тільки низи, але й еліта. Намагаючись хоч якось зберегти в суспільстві елементарні норми етикету, можновладці за перших царів династії Романових наказували за лихослів’я, навіть били різками, незалежно від того, хто його озвучував.

Про активну боротьбу проти матірної лайки за часів царя Олексія Михайловича (1645–1676) розповідає німецький мандрівник Адам Олеарій (1603–1671)¹¹¹, який здійснив дві мандрівки до Московії (1633–1635, 1626–1639). Як видно з його зауважень, ця боротьба велася під знаком протидії язичництву, але сама мова язичника продовжувала іменуватися “*бля...ословием*”¹¹².

Матірщина розвінчується і в царських наказах (“грамотах”) 1648, розісланих по різних містах, причому в одному з них підкреслюється неприпустимість ритуального лихослів’я в весільних обрядах. Тому приписувалося, щоб “на браках песней бесовских не пели, и никаких *срамных слов* не говорили”, а “на свадьбах безчинства и *сквернословія* не делали”¹¹³. Тут же згадується і про святоче лихослів’я: “А в навечери Рождества Христова и Васильева дни и Богоявленія Господня клички бесовскіе кличут – коледу, и таусен, и плугу ... и празднословіе с смехотвореніем и кощунаніем”¹¹⁴.

Що малося на увазі під цим святотатським “празднословіем”, стає абсолютно зрозумілим з іншого указу того часу, де цар наказує, щоб “в навечери Рождества Христова и Васильева дни и Богоявленія Господня, колед и плуг и усеней не кликали, и песней бесовских не пели, *матерны*

и всякою неподобною лаею не бранилися... и бесовских *сквернословных песней* николи не пели. А которые люди ныне и впредь учнут коледу, и плуги, и усени, и петъ скверныя песни, или кто учнет кого бранить *матерны* и всякою лаею, – и тем людям за такія супротивныя Христіанскому закону за неистовства, быти от нас в великой опале и в жестоком наказанье”¹¹⁵. Таким чином, в указі говорилося про недопустимість лайки на весіллях та інших святкуваннях і обрядах, де залишалось язичницьке коріння.

Попри намагання перших царів демонструвати благочестя, це не завжди вдавалося самим можновладцям. Так, одного разу (1655) Олексій Михайлович, приймаючи на службі в Савиному монастирі антіохійського патріарха Макарія, накинувся на читця “Житія” зі словами: “*Что кафари, мужик бл...ин с(ын)* (в этой стране у патриарха, царя и вельмож главное ругательство, обыкновенно: “мужик, *бл...ин сын*”, т.е. крестьянин, безумный, а слова: *што кафари* значат: “что ты говоришь”)...”¹¹⁶ Як бачимо, царственні особи теж не гребували вживанням міцних слівечок. Бо з вовками жити – по-вовчому вити.

На той час “*бля...ин сын*” розглядався в певному зв’язку з погибельним сином, оскільки існувало поняття про “предтеч” антихриста. Єретики уподібнювалися антихристу, але можлива й інша версія: по найбільш яскраво виражених єретиках судили, яким буде антихрист. Цей “взаємозв’язок” активно обговорювався суспільством.

Реформаторська діяльність 6-го московського патріарха Нікона (1652–1666), яка розпочалася як велике шоу, дуже швидко зустріла сильну опозицію з боку чільних духовних діячів того часу: єпископа Павла Коломенського, протопопів Аввакума, Іоанна Неронова, Даниїла, Логгіна та ін. Ці особи користувалися в народі величезною повагою за їх пастирську діяльність. Іоанн Неронов і Аввакум володіли великим даром слова. Вони вміли говорити просто і ясно, гаряче і натхненно, не соромилися висловлювати правду в очі сильним світу цього, викривали пороки і злочини влади і за це завжди були готові піти на страждання і мучку. В усних проповідях і в листах вони сміливо звинувачували всіх винуватців церковних нововведень, не зупиняючись ні перед патріархом, ні перед царем.

Невдовзі поборники церковної старовини за наказом патріарха Нікона і царя Олексія Михайловича були піддані жорстоким мукам і стратам. Вже в перший рік реформаторської діяльності Нікона (1653–1654) мучениками за “праву” віру стали Іоанн Неронов, Логгін, Даниїл, Аввакум і Павло Коломенський, яких було вислано з Москви.

На Московському соборі 1654, скликаному з питання виправлення книг, Нікон власноруч побив єпископа Павла, зірвав з нього мантію і

звелів негайно відправити у заслання в монастир. У монастирі єпископ Павло був підданий новим важким мукам і, зрештою, спалений у зрубі. А в 1658 сам Нікон оголосив про своє зречення з престолу, хоча формально він ще 8 років обіймав його. Боротьба церкви й розкольників ще більше загострилася.

Основний тягар цієї боротьби з боку старообрядців ніс такий духовний письменник, як протопоп Аввакум¹¹⁷ (1620/1621–1682). У своїх “Толкованиях псалмов” він писав: “А противник, еже есть антихрист, зачнется от *блуда*, от жены жидовки, от колена Данова. Мнит ми ся, сам сатана *сблудит* с нею сим подобием, якоже змий ныне летает к женам, дьявольский же дух; и дасться зачатому душа за плоть материю. А хотя и бусорман *сблудит*, ино тот же поганец, – духом своим дьявол помажет его, так и стал помазанец. Исперва будет казатися людям кроток, и смирен, и милостив, человеколюбив: слово в слово как Никон, ближней предтеча его, плакать горазд. Я его высмотрел дияволова сына, до мору тово еще, – великий обманщик, *бля...ин* сын! Как при духовнике том, Стефане вздыхает, как-то то плачет овчеобразный волк. В окно из палаты нищим деньги бросает, едучи по пути нищим золотые мечет! А мирот слепой хвалит: государь такой-сякой, миленькой, не бывал такой от веку! А бабы молодые, – простите Бога ради, – и черницы, в палатах у него верременницы, тешат его, великого государя пресквернейшего. А он их холостит, *бля...ей*. У меня жила Максимова попадьа, молодая жонка, и не выходила от него: когда-сегда дома побывает воруха, всегда весела с воток да с меду; пришед песни поет: у святителя государя в ложнице была, вотку пила. А иные речи блаженно и говорить. Мочно вам знать и самим, что прилично *блуду*. Простите же меня за сие. И больши тоя безделицы я ведаю, да и плюнуть на все. Слово в слово таков-то и антихрист будет”¹¹⁸.

Вислів “плюнул бы ему в рожу ту и в брюхо то толстое пнул бы ногою!” – повторюється автором не один раз. Аввакум постійно й без кінця “плюється”, коли прагне протиставити своє “благочестие” чомусь неправдивому, “*блудному*”, “*бля...скому*”. Особливо цікавою згадкою про “плевок” у баченні Аввакума є така: “Я, братия моя, видал антихриста тово, собаку бешаную, право, видал, да и сказать не знаю как. Некогда мне печальну бывшу и помышляюще, как приидет антихрист, враг последней, и коим образом, да сидя молитвы говоря, и забылся, понеже не могу стоять на ногах, – сидя, молюся, окаянный. А се на поле на чистом много множество людей вижу. И подле меня некто стоит. Я ему говорю: “Чего людей много в собрании?”. Он же отвеща: “Антихрист грядет; стой, не ужасайся”. Я подперся посохом двоерогим своим, протопоповским, стал бодро: ано ведут ко мне два в ризах белых нагова человека,

плоть та у него вся смрад и зело дурна, огнем дышит, изо рта, из ноздрей и из ушей пламя смрадное исходит. За ним царь наш последует и власти со множеством народа. Егда ко мне привели его, я на него закричал и посохом хочу бить. Он же мне отвечал: “Что ты, протопоп, на меня кричишь? Я нехотящих не могу обладать, но волею последующих ми...” Да изговоря, пал передо мною, поклонился на землю. Я плюнул на него, да и очутился, а сам вздрогнул, и поклонился Господеви. Дурно сильно мне стало, ужасно, да нечево на то глядеть... Знаю я по писанию о Христе и без показания, скоро ему быть. А *выбл...тков* (тобто “*бл...диных* детей” – царя, можновладців, багатьох, хто ухилився від правди, хто піддався антихристу – *І. М.*) тех ево уже много бешаных собак”¹¹⁹. На думку Аввакума, “*бл...дь* пишется ложь, правда от Бога, а ложь от дьявола”. Таким чином, слово “*бл...дь*” поставало як антонім носія “правды”.

В книзі “Толкование псалмов”, Аввакум, зокрема, коментував псалом “Господь на небеси уготова престол Свой и царство Его всеми обладает” (ніконіани змінили саму граматичну форму цього тексту, “не по разуму говоря” – *І. М.*): “Его же царству не будет конца, и я на тебя не дивлю, понеже пьян ты, упился еси о жены любодееицы, сидящая на водах многих и ездящи на звери, червление. Зело пьяно вино и пьяно питье у *бл...ди*. Нарядна вор-*бл...дь*; в царской багрянице ездит и из золотой чаши подливает. Упоила римское царство и польское, и многие окресные веси, да и в Русь нашу приехала во 160 году (1652 за сучасним літочисленням – *І. М.*), да царя с царицею напоила: так он пьян стал; с тех мест не проспится; беспрестанно пиет кровь свидетелей Иисусовых. Ну, разумеете, ли про жену ту, чада церковная? Всякая ересь *бля...иня* глаголется. У еретиков у всех женская слабость: якоже *блудница* всякова осквернити желает, тако и отступник Никон с товарищи всех тщится перемазать сквернами любодееяния своего...”.

Поняття “вор” (вори) ототожнювалося при цьому з *бл...дью* (*бля...иными* детьми). Словом “вор” мовою московського Середньовіччя позначався “государственный преступник”, тоді як воровство-*бля...тво* – посягання на православне царство. “Ни креста Христова в руках нет, ни образа Богородична! По польскому обычаю крыжок из зепи вынявши, и благословлять, смеяся, станешь. Ох воры, *бля...ины* дети! Каковы митрополиты и архиепископы, таковы и попы наставлены. Воли мне да силы, – перерезал бы, что Илья пророк студных и мерских жрецов всех, что собак. А к чему их блюсти! Тушны уже гораздо, упитались... Миленькой царь Иван Васильевич скоро бы указ сделал такой собаке...”. Отже, “*бля...ины* дети” – це “воровское” плем’я в істинно православному царстві.

Все московське суспільство зі страхом очікувало настання Другого Пришестя і Страшного Суду, яке асоціювалося з 1666 роком, тим роком, на який і було призначено Московський собор. Уявлялося, що перед Другим пришестям “умножится беззаконие”. Саме це “беззаконие” наповнювалося сенсом, коли мова заходила про єретиків, воїнство яких мав очолити Антихрист разом (?) із Дияволом. Проте було б марно й просто нецікаво, якби в даному контексті була відсутня явна контамінація значень: “*бля...ины* дети – єретики и дети Великой блудницы” (що втілювала в собі Вселенську брехню), фізична нечистота якої очевидна!

І ось у 1666–1667 відбувся Великий Московський собор, скликаний для суду над Ніконом. 13 травня 1666 Аввакума, знову привезеного до Москви, після марних умовлянь на соборі покаятись, розстригли і прокляли в Успенському соборі за обіднею, у відповідь на що він тут же наклав анафему на архієреїв. Його соратники були страчені. Аввакум був покараний батогами і засланий у Пустозерськ (1667). Таким чином, собор 1666–1667 означав не тільки скинення Нікона, але й поразку старообрядців.

Оскільки в 1666/1667 кінець світу не трапився, настав момент найглибшої трансформації духовного життя доби російського Середньовіччя. Тепер сама православна церква почала боротися з есхатологічним очікуваннями “дня Господнього” у вселенському масштабі. Тим часом Аввакум, 14 років просидівши на хлібі й воді в земляній в’язниці в Пустозерську, відновив свою проповідь, розсилав грамоти й послання. Страждання в’язень сприймав, за його словами (відображеними у “Житии протопопа Аввакума, им самим написанном”), не тільки від гонителів істинної віри, а й від бісів: ночами вони нібито грали на домрі та дудках, заважаючи священику спати, вибивали чотки з його рук під час молитви, а то й вдавалися до прямого фізичного насильства – хапали протопопа за голову і вивертали її. Втім, Аввакум – не єдиний ревнитель старої віри, якого допікали біси: тортури, що чинилися слугами диявола над ченцем Єпіфанієм, духовним батьком Аввакума, були набагато тяжкішими. Нарешті, різкий лист Аввакума до царя Федора III (1676–1682), в якому він критикував його батька, царя Олексія Михайловича, і ляв 9-го патріарха московського Іоакіма (1674–1790), вирішило участь протопопа і його друзів (Лазаря, Єпіфанія, Никифора): усі вони в 1682 були спалені в зрубі в Пустозерську .

Протягом останніх десятиліть XVII ст. відбулися кардинальні зміни в суспільній свідомості російського народу. Якщо в 1648 вважалося – з посиленням на текст Нового Заповіту, що “День же Господній прибуде, як злодій вночі, коли з гуркотом небо мине, а стихії, розпечені, рухнуть, а

земля та діла, що на ній, погорять...” (2 Петр. 3, 10), то тепер явище “дня Господнього”, до якого християни мали завжди бути готовими, зводилося до індивідуальної смерті. Вселенський масштаб події змінився особистісним.

На початку XVIII ст. з’явилися спеціальні твори діячів церкви, в яких уже прямо стверджувалося, що найближчим часом “іншого Пришестя” не буде. Тут не обійшлося без цікавих казусів. Новгородський митрополит Іов у своєму рукописному творі викривав тих, хто за “знамением” судив про “последние времена”¹²⁰. Іов відповідав на кожне таке знамення – і викривав їх. Захопившись цим заняттям, він допускав і шокуючі вольності при доказах того, що Христос вдруге не з’явиться. Він, мабуть, просто придумав якесь “последнее, шестое” знамення, суттю якого було “обращение всех жидов ко Господу нашему Иисусу Христу. Яко егда жидове уведят о антихристе, тогда они от всех стран изыдут к нему и совокупятся в Жидовскую землю. И прелстятся антихристову учению, и поклонятся ему. Тогда Илия и Енох исправят их. И к вере святой их Мессии истинному приведут”¹²¹.

В кінці рукопису “Увещание к народу”, яке також не увійшло в надруковану книгу, читаємо: “Яко избранная чада церкви Христовы примите от меня недостойна пастыря вашего сие увещание и веруйте, яко не прииде еще время пришествию антихристову и кончине мира. Сего покажем вам от священных писаний и от свидетелства отец святых...”. В що ж слід було вірити, якщо не видно ніяких ознак (знамень) швидкого пришестя Христового? Іов відповідає: “Смерть коемуждо от нас сотворит кончину века. Почто убо имаы смущение все о пришествии антихристовом по кончине мира?... Но полезнее есть да кийждо... памятует на последняя вещи сия, еже есть Смерть, Суд, геена, Царство Небесное. И взирает на всяк час имание в совесть свою зыскуя покаяние истинное о гресех и готов быти всегда на Смерть. Не вемы бо когда нас Смерть похитит. Придет, яко тать внезапно и поймет от жизни сея на он век”¹²².

За часів Петра I (1682–1725) в Росії розпочались “реформи” писемності. Жорстокий цар іноді досить оригінально “стояв на варті” російських православних традицій і російської самобутності (взяти хоча б трагікомічну епопею з бородами), що було наслідком частково його прозахідного виховання, частково відірваності від російської “почвы”. У той же час в Росії демонструвалися усні матірні “загини”, до яких охоче вдавався й цар Петро I Кривавий.

Водночас надзвичайно складно сказати щось певне про те, коли есхатологічні категорії Середньовіччя для російського обивателя остаточно перестали бути актуальними. Історія аналізованих матюків – унікальний випадок, коли складний процес можна майже з математичною точ-

ністю датувати. Лексикологи стверджують, що в 30-х роках XVIII ст. ці слова “виходять” із книжності і потрапляють в розряд слів, заборонених для вживання в книгах, оскільки означають тільки саму розпусту, розпусну жінку і похідні від них поняття. Так, наприклад, слово “*бл...дивый*” в словнику російської мови XVIII ст. фіксується тільки в значенні “розпусний”, “*бл...дь*” – теж тільки розпусна жінка і нічого більше, “*бл...ун*” – розпусник, “*бл...ство*”, “*бл...довство*” – перелюбство, *блуд* у фізичному сенсі і тільки. У першій чверті XVIII ст. в літературі (в друкованих текстах) ще можлива була така контамінація, як “*честное бл...дство*”, тобто залицяння, флірт (“*то есть глазолюбность, хотя и многия с неучливой ненависти называют оную честным бл...довством*”), але потім і це забороняється друкувати як непристойне.

У XIX столітті матюкалися вже не тільки малоосвічені низи суспільства, але також переважна більшість російської інтелігенції. У цей час “феномен” московських матюків не в останню чергу був обумовлений суперечливим ставленням до них з боку представників владних структур, що найчастіше виражалося в сходженні “культурної” еліти до рівня некультурних мас, які чи не завжди послуговувалися матючною мовою.

Московити ніколи нічого не любили так у житті, як бражку, бійку й матюки. “Мат – многоликий, многоглавый змей. Ну, например, это средство психологической атаки. У нас в России приказы, отданные вежливо, не исполняются. Приказ нужно подкреплять трехэтажным матерным фундаментом. Тут дело сразу пойдет. То есть получается, к примеру, так, что мат – это, ну, как бы язык тоталитарной власти”, – вважає А. Плуцер-Сарно¹²³.

В іншому місці цей автор зазначає: “Мы должны уважать русский язык весь. И помнитъ, что матерились почти все без исключения русские писатели, а большинство писало матерные тексты. Как, например, Сумароков, Елагин, Чулков, Олсуфьев, Ломоносов, Барков, Пушкин, Вяземский, Лермонтов, Некрасов, Тургенев, Полежаев, Кузмин, Хармс, Маяковский, Бунин, Шукшин, Алешковский, Довлатов, Вен. Ерофеев, Вик. Ерофеев, Сорокин, Пригов, Кибиров, Волохов, Аксенов, Бродский, Юрьенен, Шипенко, Немиров, Волчек... Даже Лева Рубинштейн, который не ругается в письменном виде, нашел для моего словаря пару матюков”¹²⁴.

Щоправда, цей період розквіту московської літератури (невіддільної від матюків) у XIX ст. – то окрема тема для розмови. У нас є намір видати цілу книгу про “великих” матюкальників у Росії, таких як О. Пушкін і М. Лермонтов, Л. Толстой і І. Тургенєв, О. Афанасьєв і В. Даль, Ф. Достоевський і А. Чехов та багато-багато інших.

Наступним важливим етапом в історії російської матючної мови (і необхідним наслідком усіх попередніх відхилень) стало ХХ ст. Спочатку віруюча російська інтелігенція, опираючись на віру, намагалася протидіяти безкультурності на теренах Московії. Проте у 1917 до влади в Росії прийшли безбожні більшовики. Сьогодні вже зрозуміло, що це були “беспочвенники”, які не мали жодної історико-культурної прихильності до землі, ніякого духовно-морального єднання з російським народом. Тож вони опиралися на те антикультурне (люмпенізоване й космополітичне) соціальне середовище, яке дісталось в спадщину від попереднього режиму. А в масовій свідомості росіян матірній “язык” завжди був притаманний робітникам і селянам, які природно були малоосвічені. Тож коли в 1917 пролетаріат, як було оголошено, “прийшов до влади”, багато з тих, хто не міг висловлювати свої думки нормальними словами, волею долі потрапив у владні структури. І покотився “мат” по шостій частині планети, від Пітера й Москви до Владивостока й Магадану.

Під час громадянської війни в Росії (1917–1922) Лев Троцький (справ.: Лейба Давидович Бронштейн) (1879–1940), Григорій Зінов’єв (справ.: Овсей-Гершен Аронович Радомисльській; прізвище матері – Апфельбаум) (1883–1936), Владімір Антонов-Овсієнко (1883–1938) та інші більшовицькі лідери, приїжджаючи з фронту до Москви на засідання Совнаркому, не могли “з розгону” включитися в протокольну бесіду урядових засідань. Тому вони спонтанно вставляли в свою промову “міцні” фрази, які залишилися в підсвідомості після спілкування з солдатами. Фронтний мат настільки щільно наклав високі кабінети, що навіть Владімір Ленін (справ.: Ульянов; прізвище матері – Бланк) (1870–1924) і Анатолій Луначарській (точніше – Чарналуській; по батьку – Антонов) (1875–1933) виступили з ініціативою терміново прийняти спеціальну постанову “О запрете нецензурной брани на заседаниях СНК, ВЦВК і РВС”.

Незважаючи на це, полюбляв похабщину сам Ленін, який не належав до певної національної культури, бо серед його предків були росіяни, німці, шведи, євреї, чуваші та калмики, а вже “матом гнув” Іосиф Сталін (справ.: Джугашвілі) (1879–1953). Великими матюкальниками були його “соратники” Климент Ворошилов¹²⁵ (1881 –1969) і Андрій Жданов¹²⁶ (1896–1948).

Після громадянської війни в Росії матюкалися вже не тільки дорослі. На ґрунті дитячої злочинності постала похабна субкультура “беспризорников”. У повоєнний час сповна реалізувався “подвиг” правлячої комуністичної кліки – вона забезпечила можливість юні “з молоком матері” (вірніше, з дешевим вином у підвороттях) засвоїти й розвинути матючний “язык”. Комуністи знищували всі російські самодіяльні громадські

починання, богохульники виганяли з церкви віру, школу перетворили на “ликбез”, а самих людей опускали до скотинячого рівня. Судячи з того, що можна було почути школярам у середньоросійській глибинці, породжена громадянською війною проблема дитячої матірщини загострилася ще більше. Дитячі матюки стали яскравим показником манкуртизації “совецьких” людей. Мільйони цих людей з убитою вірою, і такі, хто згодом пройшов “зону” – морально опущених радянською владою – тепер далі опускали матірщиною та іншими бидляцькими вдачами вже дітей, а ті – один одного. В представників же номенклатури була своя система “мату”, хоча змістовно й не краща. Тож у добу большевицького свавілля “пышным цветом” розквітла офіційна (кабінетна) совецька матірщина.

А за партією (комуняцькою) рухалася її “надійна” зміна – комсомол. Тому в цей час зустрічалися такі дивовижні “явища”, як отримання молодими революціонерами талонів на “покриття” комсомолок. Так, в № 4 журналу “Родина” за 2004 рік¹²⁷ розповідалося про справу двадцятирічного агронома Веліжанського з російського села Уват, який у 1933 організував потішну організацію “Бл...доход” зі своїм “ЦК”. Організація складалася з дюжини молодих людей віком від 18 до 25 років. Лідер видавав членам організації “ЦК” наряди на “покрытие” місцевих дівчат і молодих жінок. Щоправда, цей комунізм тривав недовго. 1 вересня 1935 всі члени організації були заарештовані й засуджені за ст. 58, п. 10.

У 30 – 40-і ХХ ст. “мат” у Росії отримав ледве не офіційне визнання. Сталінські репресії дали потужний поштовх у розвитку матірщини. Та й як не демонструвати тваринячу вдачу, коли самі страти, які чинилися сталіністами, були звірячими за характером?! Так, маршалу В. К. Блюхеру (1889–1938) перед розстрілом викололи око, партійному діячеві З. І. Ангартісу (1882–1940) зламали хребет, співробітнику Комінтерну В. Г. Кноріньшу (1890–1938) паяльною лампою палили спину, конструктору ракет С. П. Корольову (1906–1966), який протягом семи років (1939–1945) зазнавав катувань у ГУЛАзі, зламали щелепи й спричинили струс мозку.

Як не дивно, найчастіше “феміда” карала й самих катів. Так, про звіряче катування латвійського совецького партійного діяча Р. І. Ейхе (1890–1940), одного з організаторів сталінських репресій (за 1937 трійка ОДПУ Західного Сибіру, в яку входили Ейхе і Заковській, засудила 16 553 чоловік, в тому числі 4 762 – до розстрілу, 8 576 – до відправки в табори, 1 456 – в заслання, 1 759 – до висилки, а також 34 872 чоловіки були репресовані за сфабрикованими справами), згодом (у січні 1954) колишній начальник 1-го спецвідділу НКВС Л. Ф. Баштаков свідчив наступне: “На моїх очах, за вказівками Берії, Родос і Есаулов гумовими палицями жорстоко били Ейхе, який від побоїв падав, але його били і в ле-

жачому положенні, потім його піднімали, і Берія ставив йому одне запитання: “Визнаєш, що ти шпигун?” Ейхе відповідав йому: “Ні, не визнаю”. Тоді знову почалося побиття його Родосом і Есауловим, і ця жахлива екзекуція над людиною, засудженою до розстрілу, тривала лише при мені разів п’ять. У Ейхе при побитті було вибите і витекло око. Після побиття, коли Берія переконався, що ніякого визнання у шпигунстві він від Ейхе не може домогтися, він наказав відвести його на розстріл”¹²⁸. За такого ставлення звинувачені могли визнати всі “злочини”, яка здатна була придумати більшовицька фантазія, а партійна номенклатура отримувала підставу ще потужніше матюкати “контру”. У цей час почали утворюватися нові матючні звороти, при цьому люди практично не соромилися висловлювати свою думку з їх допомогою. “Мат” став офіційною мовою в’язниці, зрозумілою всім її мешканцям.

Коли постала реальна загроза радянсько-німецької війни (1941–1945) агенти з усіх кінців Європи попереджали Сталіна про передислокацію до кордону німецьких літаків. Проте, виходячи із власних планів щодо війни, “великий керманіч” тільки “ярился” на всі ці повідомлення. Історія зберегла одну з резолюцій “отца народов”, накладену 17 червня 1941, тобто через два дні після знаменитого повідомлення ТАРС від 14 числа: “Т[овари]щу Меркулову (наркому Держбезпеки СРСР – І. М.). Можете послать ваш “источник” из штаба герм[анской] авиации к *еб-ной матери*. Это не “источник”, а дезинформатор. И. Ст[алин]”¹²⁹.

Що стосується періоду російсько-німецької війни (1941–1945), то вживання російського “мату” стосовно цього часу оригінально “освятив” відомий професор-літературознавець, ветеран другої світової (1939–1945) П. О. Ніколаєв (1924–2007): “Вот утверждают, дескать, на войне ребята бросались в атаку, выкрикивали: “За Родину! За Сталина!” Но во время бега невозможно произнести эти фразы – дыхания не хватит. Бежит мальчик семнадцатилетний и знает, что погибнет. После каждой такой атаки во взводе погибала половина. И они выкрикивали мат. Они спасались этим, чтобы не сойти с ума. Есть мат, который священен. Когда идут по улице молодые разгильдяи с бутылками пива и девчонки рядом ругаются, у меня это вызывает рвотные чувства, потому что я воспринимаю как оскорбление по отношению к мату, с которым погибали дети России...”¹³⁰. Чи не у війну постав вислів: “Лучше быть в рядах СС, чем рабом КПСС”?

Під час хрущовської “відлиги”, коли ніби можна було висловитися про суспільні недоліки, з’явилися нові “матірні” частівки. М. Хрущов після свого зняття сказав: “Ну вот вы и...” (тут глагол *матерный* в возвратной формі второго лица множественного числа, извините) “...со сво-

ей Россией сами!”¹³¹. І нікого в Росії такими грубощами здивувати було не можливо...

Щоправда спочатку офіційна совєцька влада боролася з матюками. А перший випадок, який шокував країну і коли “мат” опинився на слуху у громадськості, стався 17.07.1989 в розпал епохи гласності, коли в прямому ефірі центрального телебачення М. І. Щадов (1927–2011), міністр вугільної промисловості СРСР (1985–1991), “послал на х...й”¹³² шахтарів-страйкарів.

“Винахід” міністра підхопила партійна номенклатура. З міністерських коридорів “Мат” перекочував на промислові підприємства й польові стани. Ненормативна лексика повсюди ставала нормою. Якщо теле- і радіоефір на початку 90-х ще якимось табуювали заборонені слова сором’язливим зуммером, то бульварна преса відверто називала речі своїми іменами.

Проте матюки не врятували Союз, на уламках якого виникли нові держави, в тому числі Росія, хоч вона й прагнула реанімувати померлий Союз. В постсовєцькій Росії використання мату в літературі і ЗМІ спочатку не допускалося і піддавалося цензурі. При цьому, якщо в совєцьку добу слова і вирази цензурувати повністю таким чином, що виключався навіть натяк на них, то згодом розхожою практикою стала заміна всіх або другої і наступних літер на зірочки і т.п. письмово і т.зв. “запікування” в аудіозаписах електронних ЗМІ. Після наведення в Росії “демократичного” порядку в 90-х рр. “мат” повністю вийшов із підпілля і набув значної популярності в повсякденному житті. Фактична відміна цензури обумовила ситуацію, коли багато хто в Росії на рівні масової свідомості змішував поняття свободи слова (“говори, що хочеш”) з поняттям свободи мови (“говори, як хочеш”), що, звичайно ж, не одне й те ж.

Тепер на прилавках магазинів можна було без проблем купити різні словники лихослів’я, збірники матірних частівок та іншу ересь. Не випадково сьогодні в Росії матюкаються чи не всі, часто надаючи цьому скандальної форми, як це робить великий матюкальник Владімір Жіріновський¹³³ (нар. 1946) – придворний московський блазень, відомий своїми неадекватними, агресивними виступами, котрі можна вважати актами прояву імперіалізму, українофобії й ксенофобії (хоча його батько – єврей Вольф Ісаакович Ейдельштейн). О, так! “Рассея вяліка”, бруду вистачить на всіх!..

1.7. НАЧАЛЬНИКУ ВСЕ ДОЗВОЛЕНО, АБО ДЕЩО З ПСИХОЛОГІЇ “МАТА” В УКРАЇНІ¹³⁴

Українська мова завжди вважалася однією з найспівучіших мов, не опускаючись за своєю мелодійністю нижче третього місця в світі. Наша вимова захоплює, наші пісні зачаровують, наша поезія підносить душу. Проте важко перлині побути серед бруду і не послабити своєї яскравості...

Як це не сумно, але сьогодні не тільки московське, проте й наше українське суспільство майже “обсіли” матюки, хоча їх носіями поки що є люди переважно з низьким освітнім і культурним рівнем. Проте, якщо ми хочемо знати, що нас може очікувати в царині суспільної моралі в близькому майбутньому в разі реалізації наміру москвофілів увести “другу державну мову”, можна відвідати (якщо це варто!) Росію, де такий словесний бруд, як матюки, утвердився досить упевнено!.. Хоча лихослів'я власне й не є людською мовою. Воно діє не на інтелект людину, а на її чуттєву частину, тобто подібне сигналам, якими користуються тварини. Тому можна зробити висновок, що не тільки вживати в своїй мові, але навіть слухати лихослів'я шкідливо, бо можна “зіпсувати смак” до нормального людського слова.

В житті простежується ціла низка факторів, які сприяють утвердженню на наших теренах матюччя.

Ще в ХІХ ст. матюки в Україні трималися тільки в російськомовному середовищі. Активно поширюватися серед українців вони почали після утвердження в нас совєцької влади в 1921. Велику роль тут грала позиція представників місцевої влади. Більшість українських політиків ще в “ніжному віці” пережили лінгвістичну революцію, викликану матючною експансією росіян, які завжди навіть думали “матом”! У школах наші політики не вивчали риторику як “дореволюційну” гімназичну дисципліну (бо, на відміну від московських комуністів-аристократів, їхньою школою було ... життя!) і тому нічого не знали про способи побудови усної мови. У нових публічних людей в Україні був відсутній імунітет до табуйованої лексики і навички цивілізованого спілкування з неоднозначною аудиторією.

Кажуть, кожна птиця знайде свого Гриця. Проте молоді українські політики, бажаючи стати для зросійщених виборців (як носіїв “диктатури пролетаріату”) “своїми”, де попало вставляли “міцні слова”, проте

своїми для пролетарів не ставали. При цьому невмілі оратори тільки знецінювали щирість емоцій.

Мовлення завжди постає як зовнішня форма існування мови. Вона має фонетичну мелодіку і ритм, набір лексики і способи побудови речень. Наша думка формується у внутрішньому мовленні, яке беззвучне, насичене образами і гранично раціональне. В мислительному монологі відсутні другорядні члени речення, а сильні емоції оформляються кумулятивним притоком крові в головний мозок. І ось так трапилось, що в маргінальній русифікованій аурі (Донбас, Кривий Ріг, Харків) люди давно створили свій неповторний комунікативний простір, де в минулі часи “ділова мова” емоційно сусідствовала з бандитським жаргоном, а прісна мова бухгалтерів – з нецензурним корпоративним арго. Таке лінгвістичне занурення наклало відбиток на внутрішню мову сьогоднішніх народних обранців усіх рівнів.

В наші дні матюкаються чи не всі начальники: і народні депутати України (згадаймо депутата-“тушку” від Сумщини О. Волкова), і Президенти (Кучма, Янукович – останній “посилав” навіть дідуся в Житомирі), і глави держадміністрацій, і “мери” міст (так экс-мер Сум Г. Мінаєв полюбляв виголошувати улюблене – “*подписьздесь*”) не гребують “*простым русским словом*” або, в усякому разі, його евфемізмами. Особливо радо до цього вдаються зросійщені державні діячі в Україні. Мат, як і жаргон, став свого роду модою, – як, втім, і популізм у його самому “оголеному” варіанті. Хоча, якщо брати т.з. плівки майора Мельниченка, згідно яких Кучма висловлюється як “сапожник”, то, все ж, вони видаються нам підробкою по замовленню О. Мороза, хоча стиль висловань збережений¹³⁵.

В південних і східних містах України значна частина представників депутатського корпусу традиційно формується з представників місцевої бізнес-еліти, які пройшли важкий шлях і заробили перші гроші в мутні 90-е. Колишні “челночники”, творці фінансових пірамід, ріелтори і президенти інвестиційних фондів починали ділову кар’єру в агресивному лінгвістичному середовищі. Доводилось також “відбиватися” від бандитів, податкової інспекції, санстанції, пожежників, недобросовісних конкурентів і т.п.

Один журналіст наводив фрагмент із виступу миколаївського депутата – власника декількох торгових підприємств – на сесії міськради в листопаді 2008. Дослівна цитата з його гнівного емоційного експромту звучала так: “...Эти (пауза) недобросовестные арендаторы (пауза) хотят (продолжительная пауза) съэкономить свои средства и (очень продолжительная пауза) потратит их на свои нужды...”. Далі, махнувши рукою і не стримуючи експресії, продовжив на “родном языке”: “Они, *бл...дь*, всё

никак ... не могут нажраться!”¹³⁶. Тут виникає асоціація з фразою героя відомого фільму: “...Этот Василий Алибабаевич... этот нехороший человек... уронил мне... на ногу... радиатор, *пабло!*”. Внутрішній ненормативний монолог оратора через титанічні зусилля набув майже “цивілізованого” вигляду.

Внутрішнє мовлення більшості чиновників позбавлене нормативності. Вони, подібно своїм російським “братам”, також навчилися думати “матом” навіть тоді, коли “розмірковують” про школи й бібліотеки, дитсадочки й приюти для “бомжів”. Тому вони мисленно матюкаються на художніх вернісажах і театральних прем’єрах.

В мислительній діяльності людей переведення внутрішнього мовлення в зовнішнє здійснюється через складну систему кодування мислительного образу в звукову форму (акустичне кодування). У досвідчених чиновників цей процес, як правило, доведений до автоматизму, хоча навіть у віртуозних ораторів трапляються збої.

У людей непідготовлених переведення внутрішнього мовлення в зовнішнє супроводжується складнощами. Ці складнощі виникають від стійких мовних конструкцій того лінгвістичного середовища, де мешкає людина. Наприклад, армійському офіцеру (чи міліціонеру) протипоказаний експромт публічного оратора. Він обов’язково “скотиться” в улюблений мовний простір, де “99% мата, остальное – военная тайна”. Людина в погонах змушена виконувати на трибуні титанічну роботу – перекладати своє “рідне”, внутрішнє мовлення на мову сторонніх людей. Болісні паузи, які іноді спостерігаються нами в “міркуваннях” воєнного – результат тяжкої “інтелектуальної” праці, внутрішнього переведення ненормативної армійської лексики в нормативну цивільну. Свого часу, під час служби в Збройних силах на посаді командира взводу автор переконався в тому, що матюк в армії – це більше, ніж епітет чи метафора в художньому творі, це – ЗАСІБ!

Державні мужі підсвідомо розуміли, що думати “матом” шкідливо. Дослідження показують, що спонтанне мовлення виникає в такій послідовності: а) неусвідомлена мотивація думки; б) сама думка; в) внутрішнє мовлення; г) виникнення значення зовнішніх слів; д) зовнішнє мовлення. Якщо високий чиновник в процесі перекодування мислительного образу у внутрішнє мовлення раптом використовує стійкі ненормативні конструкції, то результат уголос вимовленої фрази буде відрізнятись від первісного задуму. Наказ начальника миттю втратить свою сакральність і набуде для підлеглого сенсу рутинного спонування до виконання абсурдного розпорядження. За умов жорсткої владної вертикалі така комунікація збиткова. Пройшовши численні інстанції і попавши до конкрет-

ного виконавця, урядовий указ об'єктивно втрачає істинну мотивацію творця.

“Невимовлене слово” настільки явно присутнє в публічній мові чиновників, що поступово стає стійким лінгвістичним зворотом і... навіть грайливо римується. Ненормативна лексика “обгорнула” багатостраждальний мовний простір України. На державному ж рівні проблема пущена на самотік. За двадцять чотири роки незалежності країни чи не всі у нас почали мислити табуйованими конструкціями і на рідній, і на державній мові.

Декому стало навіть якось зручно. Якщо я начальник – я говорю, як хочу, адже “начальник завжди правий”, а підлеглий – ніколи. Я тебе можу “послати”, бо я начальник, а ти мене – ні, бо ти – підлеглий!

А на рівні обивателя? Адже часом, справді, хочеться заматюкнутися! Лише досвідчений чиновник прекрасно розумів, що якщо він здатний вгамувати емоції і перевести своє внутрішнє мовлення в легітимну зовнішню форму, то його підлеглі такою здатністю не володіли. На агресивний випад вони давали відповідь так... як думали “тут” і “тепер”.

Нерідко ми бачимо застосування матюччя не тільки зросійщеними чиновниками, але й нашими українськими культурними діячами. Візьmemo Леся Подерев'янського, зокрема фрагмент його твору “Кацапи”, де подається сцена після бійки українців з московитами:

“Зойки стихають. На морі гуде шалений шторм. Кругом лежать тіла побитих кацапів.

Толя: Папа, кажись *ні...деці!*

Опанас (*ни...дить* Толю). Скільки тебе учить можна, *бля...ь*, щоб ти не матюкався. Батько для тебе що – место пустое?”¹³⁷.

Так само над московсько-донецькою мовою й ментальністю глузує Орест Лютий (Антін Мухарський) у творі “Услышь Донбас”:

“Що ти, на *х...й, сука, бля,*
Що ти *йопті, сука на,*
Що ти на *х...й, під...ас,*
Сука, бля, услышь Донбас.
Слышишь, сука, на х...й, лох,
Нам потрібен діалог!...”¹³⁸.

Так, це теж мат, але він має інші (передусім сатиричні) відтінки, ніж це ми бачимо у росіян. Тобто, матюки ніби російські, проте, як кажуть представники останніх, “*ни...да ни...де рознь*”!¹³⁹.

Матюкаються у нас часто на будівництві, на ринку, ті категорії населення, які відірвалися від духовного й етнічного коріння. Хоча в середовищі, де всі матюкаються, матюччя стає і засобом адаптації до вимушеного середовища, і засобом фактично самозбереження...

Більше того, сьогодні матюкаються навіть наші учні в школах, і не тільки міських. Ідеш, буває, вулицею і чуєш, як жовторотий підліток із також ж малолітньою, але вже потенційною путаною, спілкуються “триповерховими” матюками, не звертаючи жодної уваги на присутніх. Якщо ж їм зробити зауваження, можна нарватися на неприємність або, в кращому випадку, зустріти нерозуміння: так ми ж просто спілкуємося “по-крутому”! Сьогодні розмови наших школярів часто зводяться практично до трьох “універсальних” понять: “короче”, “блин” і “прикол” – не за горами вже може настане перехід до двох: “ку” і “кю” (по фільму “Кін-дза-дза”). Вочевидь Еллочка-людодка буде кусати лікті від зазд-рощів!

Зазвичай заборонений плід солодкий, особливо для людей, які тільки входять у суспільне життя. Хлопчина, який ще не навчився витирати під носом власні соплі, вдається до лайливої лексики, вважаючи, що таким чином він прилучається до кола дорослих людей, яким “по закону” дозволяється висловлюватися набагато вільніше, ніж молодим. Для підлітків це засіб самовираження – бути, як дорослі. Бо природа табу суперечлива (що заборонено, те й буду робити!).

Особливо небезпечне лихослів'я для дітей. Їх інтелектуальний розвиток залежить переважно від тієї мови, якою спілкуються дорослі, що її оточують. Якщо дитина чує тільки мову, яка складається з 2–3 десятків слів і ввисловів (переважно непристойних), то ні про який душевний та розумовий розвиток цієї дитини не варто й говорити. Дитина, яка щоденно чує, як її батьки “ласкають” одне одного убористим словом, забуваючи настанову – “Нехай жодне слово гниле не виходить із уст ваших” (Еф. 4, 29), майже вірогідно виросте “матюкальником” і передасть цю звичку своїм дітям.

Сьогодні ми сподіваємось на відродження української духовності. Мова ж – це наша святиня, наш генетичний код, наша пам'ять і сутність. Один сучасний дослідник справедливо зазначав: “Мова – це могутня зброя в руках людини. Мовою можна поранити значно сильніше, ніж кулаком. Мова – це могутній інструмент переконання. Мова виконує важливу життєву функцію. З її допомогою ми обмінюємося один з одним думками. Тому мовою необхідно вміти володіти. Висловлювати свої думки слід гарно, не забруднюючи мову різного роду сміттям. Відмовитись від використання матюків – справа звички, до якої кожний із нас повинен прагнути. Пам'ятайте, що матюки – це мова криміналітету й бидла. Невже ви відносите себе до таких?”¹⁴⁰.

Свого часу автор цих рядків на одній офіційній нараді напівжартома запропонував “відкоректувати” діючі нормативні акти постановою про тотальне штрафування тих, хто публічно й голосно озвучує матюки, а

частину виручених коштів при цьому спрямувати на преміювання працівників міліції, які відзначаться в боротьбі з “забруднювачами ефіру”.

Проте присутні на нараді представники релігійних кіл із гіркотою зауважили, що попередньо треба викоринити матюки з самого міліцейського середовища або змінити це середовище, бо воно теж є ... матючним! Тож і подумалося, що в цьому випадку “хлопці в погонах” почнуть активно штрафувати за вживання матюків навіть ... німих, яких самі при цьому ... будуть матюкати! Московити щодо подібної ситуації висловилися б однозначно: “Не приведи, Господи, *ни...ду* с зубами и *х...й* с рогами!”¹⁴¹.

Ось така сумна реальність наших днів! І це є платня нації за її розрив зі своїм духовним корінням, за “дружбу” з носіями московського бруду!.. Хоча навіть при такій, здавалося б, безвихідній ситуації, вихід таки слід шукати – якщо вже матюкаються міліціонери, значить треба міняти склад міліції, але в будь якому разі за публічне озвучення матюків повинне бути покарання!

Щоправда, в ім’я боротьби з російським матюччям автор цих рядків теж змушений був апелювати до матюків, цитував (хоча і з лакунами) зразки “яскравих” виявів московського матюччя. Тому в декого може скластися враження, що все відбувається як у тому анекдоті:

– У вашому районі водяться канібали?

– Ні, вчора останнього з’їли!..”

Проте така ситуація – щоб щось визнати негідним, треба його назвати! Хоча, виправдане, здається, може бути тільки гасло “Путін – *ху...ло!*”, бо воно переросло в сатиричну українську народну пісню, яку виконують фани й пересічні громадяни, міністри й депутати, росіяни і громадяни інших країн від Японії до Мексики; навіть у Монако знають, що “Путін – *ху...ло!*”, більше того – київський папуга Жако і той чітко це усвідомлює й виголошує¹⁴²

Вдатися до цитування обценної лексики нас спонукали невідворотні обставини. Бо можна або змиритися з матюччям, або протидіяти йому. У першому випадку ми “прописуємо б” (узаконуємо) в Україні російську мову як офіційну та її квінтесенцію – матюки. А отже, змушені будемо замінити “кохану” на “*бл...дь*”, “маму” – на “*суку*”, батька – на “*пса*” або ще гірше. І поринемо після цього в небуття як народ, що не заслуговує на існування. В іншому випадку ми висміюємо недолугість матюкальників і збагачуємо нашу мову справжніми перлинами національної творчості й світової культури. А водночас – змінюємося на краще самі, змінюємо нашу молодь, змушуємо владу діяти в інтересах духовного блага нації. Бо де є культура й національна свідомість, там не зву-

чать матюки. Проте, щоб пробудити потяг до духовності, важливо також показати мерзенність бездуховного...

То ж чи потрібна нам російська мова, мова (“язык”) похабних матюків, як друга “державна” мова? Принцип спадкоємності в культурі передбачає запозичення найціннішого, тоді як негідне відкидається геть, а часом навіть потребує відповідної протидії. Доки йде загальнонародна битва “за” і “проти” надання “русскому языку” виняткового статусу, подумаймо – нам це потрібно? Вибирати в даній ситуації нам. І жити нам – або як культурним людям, або ж як, власне, манкуртам, притому дегенеративним.

Та як би там не було, але заборонити публічне озвучення матюків просто необхідно вже сьогодні!

Водночас ми повинні працювати над тим, що весь інформаційний простір справді став українським. Бо духовне відродження, як це засвідчує практика низки країн починається саме з мови.

Розділ 2

РЕЛІГІЯ, ПОЛІТИКА, КУЛЬТУРА

“Хто має розум, нехай порахує
число звірини, бо воно людське...”
(Одр. 13, 18)

2.1. ЧОРТІВНЯ НА ГОРОДІ¹⁴³

Частина 1

а) Нечисті серед чистоти. Чудовий і прекрасний наш рідний край, наша мила ненька Україна! Повсюдно. посеред густих дібров і широких левад купаються мальовничі села з тихими ставочками, над якими, як стрункі дівчата в літній день, схилися замріяні верби. З-поміж рясних квітучих садів визирають ошатні хатинки, що нібито вийшли з казки. Милують зір принадливі українські міста, навіюють романтичні мрії загублені в часі хутори й поодинокі садиби. Коли, бувало, з найдавніших часів приходив у наш край добрий гість, його завше радо стрічали привітні люди, і гість не міг сповна виразити свого захоплення від споглядання наших дивовижних левад і ланів, дібров і гаїв...

Але краса не дається сама по собі. Найчастіше люди творять її важкою працею, щоб, зрештою, уквітчати свою землю, аби сяяла вона як віночок. Тому працівникам наших садів і городів повсякчас доводилося боротися з бур'янами й пустоцвіттям, чагарниками й шкідливими рослинами, щоб звільнити від них рідну землю для проростання культурних рослин. Гидкі порослі або викорчувували, або придумували інші засоби протидії їм. Адже дурман завжди “окуповує” не тільки землю, він осідає в наших душах!.. Ось чому вважалося, що саме в городніх нетрях ховається зла й темна істота – *чорт*. І якщо в нібито доброзичливій людині поставав чоловік неприємний, про такого казали, що йому “тільки рогів на голові не вистачає”.

Спочатку чорта в народі називали *бісом*, *кудесником*, пізніше – *чарівником*, *демоном*, а в християнські часи – *дияволом*, *сатаною*... Таким же розмаїттям відзначалися назви, що характеризували його властивості: *чорт* – це і *ворог*, бо нашіптує людині злі думки; він і *лихий* – адже чинить недобрі справи; і *пекельник*, оскільки є господарем пекла; і *перелесник*, бо підбиває людей на перелюб; і *куций*, оскільки має маленького хвоста; а ще він – *лукавий*, *дідько* і, звичайно ж, *нечистий*¹⁴⁴.

Чортів, цих ворогів Бога й порядних людей, український народ завжди намагався уникати. Наші предки не рекомендували часто згадувати чорта: раптом з'явиться! Як правило, користувалися замінниками, евфемізмами – “ворог”, “лукавий”, “окаянний”, “спокусник”, “нечистий” тощо.

Було відомо, що чорт усіляко прагне підштовхнути людину на дурний вчинок, схилити її до лінощів, жадібності, злості та інших недоліків і гріхів. “Спокусник” нашіптує людині свої підступи в ліве вухо, тоді як ангел-хранитель наставляє на шлях істини, шепчучи в праве вухо.

Часом уявлялося, що чорти навіть вступають до шлюбу, в основному – з відьмами, цими служницями диявола, які шкодять людям і домашнім тваринам. Коли чорт і відьма “вінчаються”, вони влаштовують “ігрища”, танці й шабаші, під час яких на перехресті доріг виникають запилені вихори. Якщо в такий вихор кинути ніж – вістря зафарбується кров'ю, смерч зникне, а на землі можна буде розгледіти чіткі сліди копит...

Постійним місцем помешкання злих духів, вважалося, є пекло, де вони знущаються над душами покійників – колишніх грішників. Водночас ці пекельні мучителі можуть оселялися також у лісах, болотах, на перехрестях доріг, під дамбами біля ставків, у покинутих будівлях, навіть у старих церквах, тобто в місцях, непридатних для проживання людей. Поряд із цими місцями традиційно розташовувалися млини, кузні, гончарні, майстерні, і, отже, не випадково мельники, ковалі та гончарі вважалися такими, що опосередковано пов'язані з нечистою силою. Особливо це стосувалося ковалів та гончарів, котрі, подібно до чортів, які пекли вогнем грішників, також “мучили” у полум'ї металеві вироби чи глиняний посуд. До того ж їхнє ремесло завжди вважалося священнодійством, утаємниченим заняттям, неможливим, мовляв, без допомоги нечистої сили.

Образ же біса в уяві народу справді постав як багатоликий. Ці пекельні мучителі викликали відразу вже своїм зовнішнім виглядом. Найчастіше вони виступали в людській подобі, але з хвостом, копитами чи собачими лапами, з ріжками на лобі й цапиною борідкою (тобто, “*как цап*” – чи не звідси “кацап”?). Причому, копита, вважалося, бувають різними: козлячими, коров'ячими, а то й кінськими. Щоправда, “якість” копит ніяким чином не впливала на “звичаї” й шкідливість диявольського племені. Любив чорт і перевтілюватися у самого цапа або чорного пса чи свиню. П'яниці ж, кажуть, бачать чортів навіть на краю чарки! Проникаючи до людських господарств, нечисті населяли, зокрема, огороди (народна назва – “городи”), де вони облюбовували

місця в густих заростях конопель чи маку, посеред заростів дурману чи під корінням якогось дерева тощо.

Усі чорти діють ніби згідно “табелю про ранги”. Одна їх група – це чорти недолугі (цікаво, що серед них зустрічаються “екземпляри”, повністю ... лисі, тобто “чорти лисі”!), які полюбляють сварки, грубі суперечки зі смертними тощо. Інша група – чорти “попросунуті”, тобто нечисть уже “елітарного” походження (задля “солідності” вони іноді відпускають сиві бороди), які є ще більш підступними й небезпечними, ніж чорти недолугі.

б) Бузина. Проникаючи на наші городи, рід недолугих чортів від початку, серед іншого, облюблював бур’яни та кущі бузини (лат. *sambucus*). Чому ж чортам сподобалася ця рослина? Можна сказати прямо: який чорт, така його й оселя! Бузина, наприклад, – це рід рослин, листя, а часом і квітки яких вирізняються неприємним і одурманюючим сірчанним запахом (як і чорт!), а всі їхні частини досить отруйні для людини. Токсичність зелених частин бузини, за виключенням оболонки й м’якоті дозрілих ягід (але включаючи при цьому саме зріле насіння!), обумовлена змістом глікозиду самбунігріна, який при гідролізі відщеплює ціаністий водень, бензальдегід і глюкозу. Цвіте ж бузина тоді, коли ще досить холодно й незатишно для кожного з нас...

Рід бузинних – існує така думка – походить із зон помірного й субтропічного клімату як Північної півкулі (з Макронезії – Азорських островів, Мадейри), так і півкулі Південної (Австралія, Південна Америка тощо). В Україну бузина була занесена теж із чужини – кажуть із Західної Європи, але чомусь здається, що вона походить із Московщини, цього найбільш непривітного краю! Та попри це, бузина в чужих землях віддає перевагу родючим і вологим ґрунтам, хоча може рости і в інших місцях.

В Україні поширені три види бузини: трав’яниста (вонюча), червона (звичайна) та, особливо, чорна. Висота цієї рослини сягає від 0,6 до 5 м, і лише зрідка – до 10 м. Тривалість її життя перевершує вік життя середньостатистичної людини (зло завжди довготривале!). Плоди бузини тримаються довго, якщо тільки не скльовуються голодними птахами та не з’їдаються метеликами, для яких вони є харчовим ресурсом і які сприяють розповсюдженню насіння¹⁴⁵.

Проте людині навіть стиглі ягоди бузини краще не вживати в їжу в сирому вигляді, бо вони не тільки неприємного смаку, але й містять середній рівень отрути, що може викликати нудоту. Через їх вонючість, стебла бузина нерідко використовуються для відлякування шкідників – гризунів (мишей і щурів), деяких комах, брунькового кліща, різних метеликів тощо. Коріння бузини міцне, тому вивести її паростки нелегко. Зрубана бузина дає пишні пагони від пенька. А старе дере-

во бузини є оптимальним місцем помешкання для гриба, відомого як “їудине вухо”, тоді як бузину вважають тим деревом, на якому повісився біблійний зрадник Іуда¹⁴⁶.

В давнину соком ягід бузини фарбували полотно. Одяг із такого “шедедру” здатний був налякати кого завгодно! Голодні люди й сьогодні роблять із ягід бузини варення, соуси, запікають у пиріжках та інших десертах плоди – благо, токсичність ціанідів руйнується під час теплової обробки. В минулому властивості чорної бузини використовували шанувальниці народної косметології й медицини (ті, кому не давала спокою віртуальна принада відьом!). Щоправда, вживання препаратів із бузини слід було дозувати. А вагітним жінкам та людям, які страждають на хронічні захворювання шлунково-кишкового тракту, такі препарати взагалі не рекомендувалося застосовувати.

Бузина здавна сприймалася як символ “нечистого”, як місце, що має магічну силу впливу негативного характеру. Українські світоглядні уявлення показують, що бузина вважалася в нас диявольським творінням, утіленням і місцем проживання чорта. Переказ засвідчує, що саме на “нечистій” бузині повісили великомученицю Варвару¹⁴⁷. За повір’ями, навіть кущ бузини посадив сам чорт, злий дух, ця демонічна істота, яка тепер сидить у коріннях чи в самому дереві бузини і називається “бузничим” або “мамуном” (укр. – “недолугий чорт”, “дідько лисий”). Основна його функція – заманювати людей у згине місце; людина, яка побачить “бузничого-мамуна”, втрачає дар мови й стовпіє. “Дідько лисий” вабить жінок, а їхнім чоловікам запаморочує розум. Жінки-мамуни, навпаки, манять чоловіків у прірви. Вони ж підмінюють людських дітей на своїх, тому ці “обмінчуки” (“яничари”) завжди плачуть та скиглять. Давні українці вважали, що біси-мамуни вміють також змінювати свідомість у дітей (мабуть, задля того, щоб ми з дитинства усвідомлювали “горе”, яке “очікує” Україну без московських кайданів!..).

Ось чому, щоб не дразнити нечистого¹⁴⁸, не годиться навіть торкатися до бузини, тим більше викопувати її чи викидати, бо тоді людині, кажуть, зведе руки й ноги і все життя докучатимуть хвороби. За іншим українським повір’ям, викопування кореня бузини викликає спазми кінцівок, а спалювання – нариви та чиряки на спині. Бузину не викопували з коренем ще й тому, що на місці, де її викопали, вважалося, ніколи нічого вже не ростиме.

Та дехто вірив байкам про “корисність” бузини, тому іноді сам саджав її. Проте він швидко переконувався, як важко позбутися цієї “гості”. Адже свиня сама за стіл залазить, а ось спробуйте вигнати її з господи! Від собаки києм відженешся, і від привида відхрестишся, а від лихого чорта ніяк не відчепишся! Так само, як і від “чортячої” бу-

зини, яка швидко розростається! Ось чому, щоб не дражнити диявола, бузину залишали рости там, де б вона не була¹⁴⁹. Хай їй грець!..

Щоправда, рано чи пізно таки з'являлася потреба вирубати цю нахабу. Проте якщо в городі чи на полі є паростки бузини, необхідно, вважалося, дотримуватись певної процедури: “змастити” сапу свяченим салом і висапати гілля. Існує для цієї мети й інший народний спосіб – використати лопату чи сокиру, лезо якої змазане салом, освяченим на Пасху. Тож основне – не забувати на Великдень запхнути в кошик шматочок сала...¹⁵⁰.

Взагалі, існувала думка, що задля того, аби викопати бузину повністю з корінням, необхідно запросити якого-небудь каліку чи душевнохворого, хоча й не дуже буйного, – їм уже все рівно гірше не буде, а якщо й буде, то не страшно... Звичайно, можна спробувати викопати бузину й самому, зі словами, зверненими до землі: “Старенька, дай мені своє дерево, а я дам тобі своє (інше, корисне – *І. М.*), коли воно в мене буде”. Але краще не ризикувати! Повір'я різних народів сходяться на тому, що викорчувати бузину з коренем таки важко. Звідси – другий варіант – зачерешкувати бузину за всіма правилами народного мистецтва, перетворивши її на культурну рослину. Черешки слід зрізати з чарівницькими словами, в терміни, зазначені народними цілителями! Правда, й це нелегка робота, як і важким є, наприклад, намагання виховати з яничара патріота...

Місця, де розростається бузина, українці завжди вважали нечистими. Наголошувалося, що під бузиною не можна спати, лежати, сидіти або просто відпочивати – це може “скрутити” людину. Коло бузини не можна також зводити будівлю: в цій хаті мешканці будуть слабувати і мерти. Якщо ж біля бузини спорудити хлів, то не вестиметься й здихатиме худоба. Тому в таких місцях не будували навіть курника. А будинок, за народними спостереженнями, краще влаштувати на пагорбі чи на підвищенні. Місце для нього вибирали чисте, де не ріс чагарник бузини. Навіть там, де залишався старий бузинний корч, не можна зводити нічого, бо це місце – теж схованка для чорта. А лихе доброго не любить!

У багатьох європейських народів бузина – це ще й символ чорно-книжництва та антилюдської магії. Саме тому гілку бузини носили у Вальпургієву ніч (сатанинське свято в ніч із 30 квітня на 1 травня), коли з'являється всяка нечисть (недарма й комуно-фашисти виповзають на світ Божий на 1 травня!). Бузиною не можна бити навіть худобу, бо та спочатку всохне, а потім і здохне. Гілки бузини не слід також вносити в дім – хай уже росте за вікном! І тільки чорні собаки бігають під бузину “по-малому” й “по-великому” (люди ж теж використовують ягоди бузини при запорах!), або просто, щоб з-під куща погавкати на

перехожих. Може це перевтілені “чорти”? Бо оскільки собака “лаєт-лжет” (по-москальськи), тобто теж не є “правдолюбом”, то і чорт, за давніми уявленнями, може з’являтися у вигляді собаки. Ось чому в “Слове Даниїла Заточника” (І трет. XIII ст.) зазначено: “Сългаль еси аки песъ”¹⁵¹. В народі з цього приводу кажуть: “Злість – зброя слабких” чи “Сердитий, бо давно битий”.

Усі пам’ятають прислів’я: “На городі – бузина, а в Києві – дядько”. Сенс його полягав у тому, що ні з неї (“бузини”), ні з нього (“дядька в Києві”) ніякої користі немає. Одна гидка, а другий – далеко. Здавалося б, де квітка – там і медок, бо ж на хорошу квітку завжди бджола летить. Але від бузини не тільки бджолу, але й людину, котра не продала чортові душу, відштовхує вже неприємний запах квіток. Щоправда, цей сморід привертає до себе гнойових мух та бридких метеликів. Хоча бузина нерідко обходиться й самозапиленням. Ну, що ж. У окремих чоловіків теж таке буває – якщо вони нікому не потрібні, то або комплексуються, або займаються онанізмом...

Натомість кожній відьмі, “природній” подрузі чорта, яка “не може скласти собі ціни”, бузина просто необхідна – для “оберегів”, для мітли (ще в Середні віки бузина вважалася відьомським деревом, гілки якої відьми використовували для нічних польотів), для зілляваріння, а то й просто для демонстрації своїх “кулінарних” витівок. Ну звісно, оскільки відьми бояться собак, вони хоч і відвідують бузину, але ненадовго...

в) Чортівня. Отака на нас халепа звалилася! Повсюдно розвелася чортівня!.. І простежиш її не відразу. Один мій знайомий казав, що йому подобається читати “бузинні” опуси (тобто, пасквілі дебільного “бузини”), бо там усе зрозуміло!.. Отакої – тут “зрозуміло”, а чому ж не зрозуміло те, що з нашої свідомості “лика в’яжуть”?

Справді, чорти завжди діють приховано, тому шкоду, яку вони наносять, не зразу помітиш. Хоча, в народі кажуть, що вже за найменуванням істоти можна вирахувати, кому чи чому вона уподібнюється і чого від неї чекати, бо вже саме ім’я, прізвище виражають відповідні аспекти тілесних сил. І от тоді стане зрозуміло, чи потрібен дурман на нашому городі.

Адже достатньо хвильку повештатись у бузині, щоб уявити собі все, що завгодно. Наприклад, вдатися до обпльовування нашого великого поета Тараса Шевченка, просунути ідею “о триединстве русского народа (малорусов, белорусов и великорусов)”, думку про так зване “двуязычие украинской культуры”, про те, що “свидомые украинцы озабочены не столько созданием украинской культуры, сколько уничтожением русской”¹⁵², тобто все те, що постає в голові з хворою уявою чи коли “рухається власний дах”.

Кажуть, “не роби нікому зла, бо помста в десять раз більшою була”. Коли ж усе таки “робиш зло – зла й сподівайся”. Універсальними засобами боротьби з чортами в українському християнстві є свята вода і хресне знамення. При цьому слід додати на словах: “Щезніть, нечисті!”. Але основну ставку в боротьбі з сатанізмом треба робити на сім’ю і на суспільство, які формують певні ціннісні орієнтири. Необхідно, щоб повсюдно, передусім у молодіжному середовищі, виробилося негативне ставлення до “чорта” (“нечистого”, де б він не сидів, хай навіть у “бузині”). Чорти не гідні того, щоб їх носила свята земля! Негативною має бути вже сама реакція на поняття “чортівня”, в якій би іпостасі не поставав його архетип.

Тож із вірою й надією викорчуємо бузину на нашому городі. І пам’ятаймо: не так суттєво, яким є зовні підступний чорт – чорним чи зеленим, лисим чи патлатим, він за своєю сутністю завжди залишатиметься “чортом”! А чортам дорога одна – до дідька, до пекла¹⁵³!..

Частина 2

з) **“Табак”**. Живе собі людина, хазяйнує, і не часом знає, що поряд її господи завівся чорт. Причому, якщо недолугий чорт облюбовує бузину, то “попросунутий” чорт осідає вже в тютюні (помоскальському – “табаку”). Здавалося б, чого його туди несе? Адже тютюн (лат. *nicotiana tabacum*) є рослиною іншої, ніж бузина, категорії. Це однорічна (чи багаторічна) трава або кущ зі стеблом заввишки 0,8–1,2 м. Корінь тютюну розгалужений, проникає у ґрунт на глибину 1,5–2 м. Вирощується він у широтах від 50° пн. ш. до 40° пд.ш. В. І. Даль так пояснював значення продукту з цієї рослини: “Тютюн – бакун, папушний или шнуровый табак, самый простой, украинский, рубанка то же, но особый разбор; махорка, амерфортский, камергерский (от камергера Будлянского), лучший разбор, самый крепкий; бунтиковый, тщательнее убирается и потому ценится повыше”¹⁵⁴.

Деяко різкіше про цей “феномен” мова йде в сучасному тлумачному словнику: “Тютюн – инородное название махорки...”¹⁵⁵. Що стосується решти словників (під редакцією Т. Ф. Єфремової, С. І. Ожегова і Н. Ю. Шведової, Ф. Павленкова, В. М. Трішкіна, М. Ю. Ф. Фасмера, А. А. Залізняка та ін.), то в них, як правило, зазначається, що тютюн – це українська назва листового сорту “табака”, від якого користі мало. Як писав М. О. Некрасов, “Под вечным смрадом тютюна, Я месяц высидел сполна”¹⁵⁶. Проте такі оцінки не завадило тому, щоб тютюн палили, нюхали, жували...

Знайомлячись із біологічними властивостями тютюну, дізнаємося, що найбільш придатними для нього ґрунтами є сірі опідзолені ґрунти, легкі за механічним складом, з невисоким вмістом гумусу. Придатні й щебенюваті ґрунти Криму, хоча скрізь землероби обирають його як додаткову культуру. На чорноземах теж збирають високі врожаї тютюну. Тютюн – рослина досить теплолюбна. Її насіння починає проростати при температурі 10–12°C. Оптимальна ж температура проростання насіння і росту тютюну – 25–30°C. При заморозках мінус 2–3°C ці рослини гинуть. А найбільш сприятливими для них є злегка вологі ґрунти, такі, як у нас, в Україні, жити в якій (ненавидячи її при цьому) полюбляють українофоби.

Процес виробництва тютюну досить складний. Кожен із його етапів (висадження, вирощування, збирання, сушіння, подрібнення тощо) вимагає немалих трудовитрат. Пам'ятаю з дитинства, скільки зусиль до вирощування цієї рослини докладали наші чоловіки, особливо “діди”, які палили. Виходячи з того, що насінини тютюну дуже дрібні (один грам тютюну містить близько 12 тис. насінин), а значить, дуже вибагливі, перед висадженням їх протягом 60 днів пророщують на спеціально підготовлених грядках ґрунту.

Упродовж усього періоду вирощування тютюну господар забезпечує відповідне підживлення рослини, а ближче до збирання врожаю – захищає її від шкідників. А шкідник тут такий же паразит, як і сам тютюн – маємо на увазі колорадського жука. Через декілька тижнів після висадження в ґрунт сіянці підгортають, щоб захистити їх і дати змогу добре розвинути кореневій системі. Відомо, що тютюн, як і бузина, – самозапильна рослина, хоча можливе й її перехресне запилення. Щоправда, якщо цю рослину й відвідують комахи, то теж хіба окремі види брудних метеликів!.. Оскільки брудний запах тютюну відлякує навіть мух...

Через два місяці квітки та частину верхніх пагонів на стеблі обривають, щоб стимулювати ріст основних листків. Таке обривання (“пасинкування”) завжди проводиться вручну, знизу доверху по декілька листків (2–4) з кожної рослини, через рівні проміжки часу протягом її вегетаційного періоду, коли листя визріває. У зв'язку з цим період збирання врожаю триває 2–4 місяці. Та навіть заядли курці, провівши “пасинкування тютюну”, потім ледве не з огидою довго відмивають руки від клейкої суміші з неприємним запахом.

За певною технологією здійснюється й збір тютюну. Будь-яке відхилення від норм може призвести до псування всього “врожаю”. Особливе місце тут займає сушка. З цією метою зводять окремі будівлі, де рослину переміщають від стелі до підлоги, висушують. Потім тютюн піддається кільком видам обробки. Його суміші формуються в залеж-

ності від аромату кожного підвиду. Вони можуть мати й різні смакові якості. Іноді тютюн для “куріння” замочується в соку. Для цього використовуються підвиди, здатні вбирати в себе сторонні аромати. Зрештою, збирання врожаю приносить непоганий прибуток навіть із невеликої ділянки землі. Тому працівники й терплять усі незручності цього процесу.

Батьківщиною тютюну вважається розташоване в Південних Андах узбережжя озера Тітікака (там і з'явилася ця *кака*, хоча така погань могла започаткуватися і в Московії!). Саме тамтешні племена вперше почали вирощувати тютюн для його використання в ритуалах. Куріння-паління в європейських та інших країнах світу поширилося за часів Колумба, який привіз тютюн з Америки в Європу. В 1560 тютюн як декоративна рослина з'явився при дворі іспанського короля Філіппа II (1554–1598). Саме тоді французький посол у Португалії Жан Вільман Ніко (1530–1600) привіз у Париж нюхальний тютюн, який швидко увійшов у моду. На його честь рослину тютюну було названо *nicotiana*.

Після 1565 куріння тютюну поширилося серед англійців. За якісь 150 років він “окупував” Євразію і європейські колонії. У 1600 в американських володіннях Іспанії з'явилися комерційні плантації тютюну. А в 1612 Джон Рольф, чоловік індіанської принцеси Покахонтас, зібрав перший врожай тютюну в англійській колонії Джеймстаун (Вірджинія). Наступного року перше судно, завантажене тютюном, він відправив у Англію. Менше, ніж через 10 років тютюн став однією з основних статей вірджинського експорту й навіть використовувався колоністами як “валюта” при обмінній торгівлі.

Далі плантації тютюну з'явилися в Домінікані, а згодом – на Кубі й на Філіппінах. Кубинці першими вивели спеціальний сорт тютюну (лат. *nicotiana tabacum habanensis*), призначеного для виробництва сигар. На Кубі в 1836 діяло 306 сигарних фабрик, де виготовляли 4 млн. 887 тис. сигар на рік. А загальна кількість працюючих “скрутчиків” перевищувала 2 000 чоловік. Природні умови тут найкраще підійшли для тютюну. У 1840 Куба виготовляла вже 141 млн. 638 тис. сигар на рік. Так за чотири роки виробництво тютюну збільшилося більш, ніж у 29 разів! Тривалий час цей сорт тютюну (“гавана”) вважався курцями всього світу еталоном якості й смаку. Так було до 1937, коли на Кубі відкрили Центр дослідження тютюну.

В 1963 тютюноторгівля в світі приносила 8,08 млрд. доларів прибутку. На сьогодні вирощують тютюн і виготовляють сигари більше, ніж у 100 країнах. Найбільшим виробником тютюну є Китай, за ним ідуть США, Бразилія, Індія, Зімбабве, Туреччина, Болгарія¹⁵⁷ Вже в 1968 американці викурювали 544 млрд. сигарет на рік.

Вже в кінці XVI ст. тютюн проник в Україну. Спочатку прості його сорти вирощували в козацьких і селянських господарствах. У 1717 за указом Петра I в Охтирці на Сумщині було збудовано першу в Україні (і в Російській імперії) тютюнову фабрику, що мала плантацію (50 га) кращих сортів тютюну і діяла до 1766¹⁵⁸. Площа під тютюном постійно зростала: з 550 га у 1727 до 22 000 га у 1860. Це були переважно плантації великих землевласників, але тютюн плекали біля своїх садіб і селяни, козаки, купці.

У 1911 посівна площа тютюну в 9 українських губерніях (без Криму) зросла до 28 490 га (у т.ч. 13 870 на Полтавщині і 13 440 – на Чернігівщині). У 1913 посівна площа під тютюном в Україні становила 44% площі, зайнятої під тютюном у Російській імперії. У 1920–1930-х посівні площі під тютюном і махоркою в Україні ще більше зросли.

Тютюн полюбляв смалити й совєцький диктатор І. Сталін. Розповідають, що якимось увечері секретар Недригайлівського (що на Сумщині) райкому Компартії України отримав із Москви телефонограму з таким текстом: “Пачему Нідригайлавській район ні віпалніл гоззаказ па табаку. Сталін”. Вчитавшись у текст, секретар обімлів з переляку, його волосся стало дибки. Вночі було терміново зібрано райком, але виявилось, що резервів тютюну в районі немає. Тоді сформували мобільні групи по 3–4 чоловіки, які метнулися “по дідах” і вигребли в них увесь запас тютюну. Вранці спітнілий секретар із полегшенням на серці телеграфував до Москви: “Товарищ Сталин. Недригайловский район госзаказ по табаку выполнил”.

У 1950-х площа під тютюном в Україні не зазнала істотних змін і становила до 30 % загальносоюзної. Валовий збір тютюну в УРСР у 1970 становив 25,3 тис. т, урожай 9,3 – 10,6 центнерів з одного га. Нині основні посівні площі тютюну розміщені на Поділлі (зокрема, в Тернопільській і Хмельницькій областях), на Покутті, в Криму і на Закарпатті. Хоча така гідота може рости скрізь...

Як відомо, основними складниками тютюну є нікотин (до 3,7%), а також ефірні масла (до 1,37%), смоли (до 7%) тощо. Уперше в чистому вигляді такий алкалоїд, як нікотин, виділили в 1828 німецькі вчені. Нікотин синтезується у кореневих волосках, а потім акумулюється в листі. Його вміст дуже змінюється залежно від району вирощування, сорту тютюну, типу ґрунту, кліматичних умов, умов агротехніки та обробки сировини. На ґрунтах із високим вмістом гумусу складова нікотину в рослинах тютюну підвищується. Взагалі ж у південно-східних районах України рослини містять більше нікотину, ніж у північних і західних (може окремі ґрунти, як і деякі люди, мають “імунітет” проти сприйняття зарази?).

У хімічному чистому вигляді нікотин виглядає як прозора, масляниста речовина з пекучим присмаком. Саме такий смак відчуває курець, коли досмалює недопалок, де осідає нікотин. У фільтрі однієї цигарки нагромаджується така кількість нікотину, якої достатньо, щоб убити мишу. Нікотин справді є сильною отрутою, яка діє на нервову, серцево-судинну та дихальну системи, систему травлення не тільки шкідників сільсько-господарських культур, але й людини (хоча на останню не менш негативно діє руйнівна демагогія тютюно-табачників!). Під час паління цигарок утворюються продукти неповного згорання, які містять чадний газ та інші шкідливі сполуки. Правда, з відходів тютюну одержують цитринову кислоту, препарати для боротьби з шкідниками сільського господарства тощо. Але основне тут – це вироби для паління (цигарки, сигарети, сигари, тютюн люльковий), рідше – тютюн нюхальний і тютюн для жування.

До середини ХХ ст. тютюн вживали переважно чоловіки. У наступні десятиліття до цього “захоплення” почали долучатися жінки, молоді люди, підлітки і навіть діти. Тютюн став продуктом масового “споживання”, а сигарети – найбільш поширеною формою вдихання диму тютюнових листків (іноді з додаванням подрібненої стеблини). Так куріння перетворилося на епідемію людства.

Сьогодні, за даними статистики, на планеті палять 30 % чоловіків і жінок. Останні дослідження в ряді країн засвідчили, що куріння справді значно помолодшало і темп росту вживання тютюну дівчатами відбувається швидше, ніж у юнаків. Тільки 7 % курців під час проведеного опитування вказали на те, що вони можуть обійтися без цигарки. Для решти цигарка – насущна проблема, і якщо позбавити їх цього задоволення, у них змінюється навіть психіка: вони стають агресивними, роздратованими, нервовими.

д) “Чорт зна що”. В українського народу з давніх-давен вживання тютюну, поряд із пияцтвом, асоціювалося з найбридкішими виявами в житті людини, зокрема, мотивом “злягання” жінки з псом” та матірною лайкою, до якої вдаються передусім істоти нерозвинуті. Бо, згідно з легендами, пес оскверняє жінку, плодом чого і постає, зрештою, нечисте зілля. Не випадково, збереглися народні прислів’я, в яких відображене ставлення до вживання тютюну: “Краще знатися з дурнем, аніж із тютюном”, “Кожна викурена сигарета – це вбитий залізний цвях в кришку свого гробу”, “Курці в свої уста впускають ворога, який викрадає їх мозок”¹⁵⁹.

Ще в XVII ст. на основі української казки був складений твір “Сказание о табаке” (вміщений у другому томі “Памятников старинной русской литературы” під редакцією графа Г. Кошелева-Безбородька), в якому стверджувалося, що тютюн виріс із “тієї блуд-

ниці, що голову Іоанна Предтечі зняла” (тобто з Саломеї, падчериці іудейського царя Ірода). В монгольській казці оповідається, що тютюн виріс на місці кровозмішування брата з сестрою¹⁶⁰.

За народним переказом, першим почав користуватися тютюном саме чорт. Потім він вирішив залучити до цього зла й людей. І ось трапилася “нагода” – померла чортова мати. Дуже бідкався по ній чорт, адже то була “душа”, неперевершена в гріховності! От і покликав він багатьох людей на її похорони, щоб належним чином віддати небіжниці останню шану. Запросив навіть співців, які мали виводити “вічну пам’ять” і читати над труною. І все ж сумним був чорт, бо ніхто з покликаних не хотів плакати за небіжницею, а дехто навіть казав:

– Добре тій старій чарівниці, що померла, менше буде лиха на світі, менше чортів виведеться!

Старого чорта це брало за душу. От і надумав він вчинити так, щоб люди розплакалися за його матер’ю-небіжницею. Після похорону нечистий запросив усіх на гостину, щоб за грішну душу випили та дещо перекусили. Священики не хотіли йти до чортової хати, а люди пішли. Чорт їх приймав, чим міг: і горілкою, і калачами, і свининою. А наостатку натер повну макітру тютюну, поставив на стіл перед гістьми та й мовив:

– Людоньки, досі їв ваш рот, а тепер хай їсть ніс!

І дав їм тютюну. Люди горнулися до макітри, пчихали, а сльози текли по їх обличчях. Чорт утішався, бачачи, як люди “плачуть” по його матері.

Помітив це один мудрець і зрозумів, що хитрий біс обдурив невинний народ. Тож убрався він у святочний одяг, розчесався, надів чорну кучму та й гайда до Бога. Розповів йому, що чорт накоїв на землі, й почав просити Бога:

– Господи, дозволь людям використовувати не тільки тютюн, а й люльки, щоби курили вони та й спльовували за чортовою мамою.

– Добре, – мовив Бог, – сам зроби, як слід.

Мудрець нав’язав цілий охапок тютюну, виготовив купу люльок і кинув усе те на землю, біля чортової хати. Люди брали це та й курили. І кожний, хто кілька разів затягнувся, за кожним разом спльовував та й казав:

– Тьфу на чортову маму!¹⁶¹

Як видно, народ із здавна вважав, що вживання тютюну йде “від чорта” від того, хто палить або торгує “табаком” (тобто, від “табачника”)¹⁶², а значить вони заодно з чортом. Хай там для когось паління – спосіб спілкування і встановлення соціальних контактів, для других – задоволення й приємний ритуал, для третіх – звичка, якої слід позбу-

тись, то для більшості – вимушена необхідність вдихати чужий дим, наносячи шкоду своєму здоров'ю. Тому, хоча сигарети й стали невід'ємною частиною життя людей, це не означає, що зникли негативні фактори, які супроводжують паління.

Не можна сказати, що з тютюном та розповсюджувачами його отрути (“табачниками”) в Україні не боролися. Саме слово “табачник” означало того, хто торгує тютюном (“табаком”), хто його палить і нюхає¹⁶³. Сمالіння “табаку” (як і пияцтво) завжди засуджувалось народною мораллю. Не з великою повагою ставилися й до “табаководів”. Це виражено в прислів'ї: “Табачник – до табаку́, а п'яниця – до шинку́”. В інших країнах теж не мовчали. Так, султан Оттоманської Порти Мурад IV (1623–1640) оголосив страту за вживання тютюну. Навіть московський цар Михайло Федорович (1613–1645) наказував страчувати кожного, у кого виявляли “табак”. Його син, цар Олексій Михайлович (1645–1676), видав наступний указ: “Каждаго, у кого будет найден табак, мучить до тех пор, пока не выдаст имя человека, давшего оный”. Натомість його син Петро зайнявся поширенням тютюну!..

В 1650 вживання тютюну було заборонено в Баварії, Саксонії, Цюріху. У 1691 в Люнеберзі (Німеччина) введена страта за паління тютюну. У різних країнах курцям відрубували голови, четвертували їх, але, здається, все було марно – пристрасть до паління тільки розквітала. В 1921 сигарети були заборонені в 14 штатах США, де дівчат за паління виганяли з коледжу. Сьогодні в різних країнах паління обмежують у ряді громадських та інших міст, але, незважаючи на це, часом люди палять чи не скрізь! Здається, потяг до тютюну виявився таким же “непереборним”, як і наша схильність до демагогії, бажання, щоб хтось нас одурив.

Чим же чорт “підкупив” людей, спонукаючи їх палити? Справа в тому, що нікотин і гармін, які містяться в димові, що виділяється при тлінні тютюну, стимулюють нервову систему. На практиці це проявляється у вигляді приємного приливу енергії, полегшення втомленості й покращення самопочуття. Проте подібний ефект оманливий – у тривалій перспективі тютюнопаління викликає масу проблем зі здоров'ям, які зачіпають усі системи людського організму. Серед найбільш поширених захворювань, до яких призводить паління: рак, а також хвороби легень і серця.

Німецькі лікарі з берлінської клініки Шаріте встановили ще один шкідливий вплив паління на наше здоров'я. Виявляється, з роками у постійних курців неухильно тоншає кора головного мозку. В тютюнові й тютюнному димові міститься полоній-200, про що ті, хто виготовляє тютюн, нічого не кажуть. За даними Всесвітньої організації здоров'я (ВОЗ), у світі в середньому кожні 6 секунд помирає одна людина

від захворювань, пов'язаних із палінням тютюну, а щорічно з цієї причини Божий світ полишає 5 млн. чол.

Якщо тенденції наростання розповсюдженості куріння не будуть знижуватись, то, за прогнозами, на 2020 щорічно будуть передчасно померати 10 млн. чол., а до 2030 куріння тютюну стане одним із найсильніших факторів, які призводитимуть до передчасної смерті. Сьогодні від причин, пов'язаних із курінням, у Росії щорічно помирає до 0,5 млн. чол. Смертність серед українських курців дещо нижча – за даними ВОЗ, вона складає 100 тис. громадян. Згідно досліджень Інституту кардіології Академії медичних наук України, смертність серед курців у декілька разів перевищує смертність серед людей, які не палять. Водночас пасивне паління теж збільшує статистику смертності від тютюнопаління.

Реклама та легкий доступ до тютюну й алкоголю стають причиною їх вживання дітьми. Кожен шостий учень 4–5 класу вже викурих першу сигарету, кожен третій – випив першу чарку спиртного, кожен шостий дев'ятикласник спробував легкий наркотик – марихуану чи гашиш. Найстрашніше те, що сьогодні лише одиниці сторонніх людей можуть зреагувати на школяра з сигаретою чи пивом і зробити йому зауваження. Хоча байдужість не є показником того, що проблеми дитячого тютюнокуріння та вживання алкоголю в суспільстві немає. Навпаки, вона постає дуже гостро для тисяч родин. Проте коли доросла людина почне повчати сопливого курця, то може нарватися й на грубі матюки...

На думку багатьох батьків, причини раннього “дорослішання” дітей криються в поширеній рекламі, легкому доступі до тютюну й алкоголю в магазинах. Психологи ж найпершим називають сімейне середовище. Важливою причиною цього негативу є й страусина політика держави, яка “ховає голову в пісок” від проблеми. Завдяки цьому недобросовісні підприємці й продавці порушують законодавство, чим “відчиняють” дітям двері у світ сигарет і алкоголю. Нещодавно прокуратура Києва провела роботу з виявлення кіосків зі спиртними напоями й сигаретами, які розміщені в межах 300 метрів від шкіл, що забронено українським законодавством. В результаті були зафіксовані численні порушення, завдяки яким легкодоступні кіоски стали приманкою для школярів. Безпроблемний доступ до сигарет і пива учні можуть знайти і в підземних переходах, і на стихійних ринках.

Продавцям у гонитві за наживою там часто і на думку не спадає перевірити документи чи запитати вік юного покупця. А що ж влада? Вона сприяє тому, щоб різні “табачники” огортати нас “табачним” димом та духовним дурманом. Торговці “опієм” сьогодні самі при владі або поблизу неї. Тому реклама тютюну не припиняється й су-

проводжується обіцянкою великого задоволення й насолоди, які отримують (!) ті, хто палить. Якщо ж владні діячі й критикують своїх колег-“табачників”, то лише задля того, щоб “випустити пар”. Бо такі одіозні постаті зручні, як громовідвід.

Натомість на тютюноторгівлі можна гарно заробляти. Починаючи з вересня 2008, ставки акцизів на тютюн в Україні були підняті майже в п’ять разів. Доходи бюджету в жовтні 2009 зросли більш, ніж у чотири рази в порівнянні з середньомісячними доходами 2008. А обсяги виробництва тютюнових виробів знизилися на 10%! Незважаючи на такий “ривок”, Верховна Рада України планує й надалі збільшувати акцизи. Нардепи наполягають на їх збільшенні, аби найближчим часом вони зросли на 100%.

“Народних” депутатів не зупиняє і те, що тютюнові акцизи в Україні набагато вищі, ніж у Російській Федерації або Молдові. Що ціновий перекис, який сьогодні існує, негативно впливає на об’єми контрабанди тютюнових виробів із однієї країни в іншу. До того ж, транснаціональні компанії, окрім акцизів, повинні б нести й додаткову соціальну відповідальність – компенсувати шкідливість виготовлюваної ними продукції.

е) Отрута. В середовищі нашого народу, як уже зазначалося, завжди було поширене негативне ставлення до отруйних рослин і шкідливих чагарників, завжди усвідомлювалася їх шкідливість. Ще з дитинства пам’ятаю слова, які чув від старих людей:

“Сидить чорт у бузині,
Його кум – у тютюні...”

А якщо ж посидіти в тютюні, то прийдеш до думки, що “трактовка голодомора как геноцида в школьных учебниках является бредятиной” і тому, бачте, проблема голодомору має бути усунута з українських підручників. Насмалювавшись “табачної” отрути, яку залюбки підкидають “табачники”, почнеш, ніби з похмілля, протиставляти східних українців (яких зляку причислиш до “русских” у широкому сенсі) західним (“галичанам”) як два різних етноси (тобто, уявити їх як “цивилизационных оппонентов”), або будеш стверджувати, що “галичане – это лакеи, едва научившиеся мыть руки, которые практически не имеют ничего общего с народом Великой Украины ни в ментальном, ни в профессиональном, ни в лингвистическом, ни в политическом плане”¹⁶⁴. Бо й справді, нанюхавшись на городі нечисті, людина буде нести повну ахінею.

Важливо завжди знати, якою є шкода не тільки від самої отрути (“бузини” й “табаку”), але й від її розповсюджувачів (“бузинників” і “табачників”). Бо, навіть коли розповсюдження отрути здійснюється словесно, шкода від того не менша!..

Гай-гай! Чорти-то не такі вже й страшні, як їх малюють! Чорт в Україні не має ні магічних, ні містичних властивостей. Він майже в усьому подібний звичайній людині, але наділений переважно негативними рисами – лукавством, підступністю, впертістю тощо, тобто він уособлює те, чого їй не личить робити. Тож чорт, постаючи в зовсім жалюгідному вигляді, має програти у двобої з добродійною людиною. А значить, не слід змиритися перед ним. Треба сприяти тому, аби чорти таки виміталися з наших осель і городів¹⁶⁵!

2.2. “РУССКИЙ МИР” ЯК ВИЯВ НАЦИЗМУ¹⁶⁶

Останнім часом ідеологи антиукраїнства активно експлуатують ідею т.зв. “русского мира”, що проголошується таким собі засобом східного чи слов’янського “відродження”, пропагування єдності “народів-братів” на противагу, бачте, “загниваючому” західному раціоналізму тощо. В чому суть цієї ідеї, якщо поглянути далі, за ідеологічні гасла?

Концепція “русского мира” сьогодні розглядається як ледве не квінтесенція “міжнародної трансконтинентальної спільноти”, об’єднаної причетністю різних народів до Росії та їх лояльністю до російської культури¹⁶⁷. Слово “російський” (рос. “русский”) у цій назві вказує насамперед на історичні корені “спільноти”, що нібито бере свій початок в Київській Русі, а не на її етнічний склад¹⁶⁸, а в слово “мир” (укр. “світ”) вкладається значення “весь мир”, “все люди”¹⁶⁹.

Зустрічається також більш широке тлумачення цього поняття: “Русский мир – это глобальный культурно-цивилизационный феномен, состоящий из России как материнского государства и русского зарубежья, объединяющий людей, которые независимо от национальности ощущают себя русскими, являются носителями русской культуры и русского языка, духовно связаны с Россией и неравнодушны к её делам и судьбе”¹⁷⁰.

На думку Н. А. Шалімова, вже російський драматург О. М. Островській (1823–1886) тлумачив поняття російський світ як “человеческое сообщество православных христиан, живущих в единстве веры, обрядности обычаев”¹⁷¹.

Нині заполітизовані баркашовці, глашатаї “русского мира”, на виправдання його існування наводять такі приклади “подібних” об’єднань, як Британська Спідружність націй, яка об’єднує 53 країни; Співдружність франкомовних країн (Франкофонія), що об’єднує 56

членів; Співдружність португаломовних країн (8 учасників), Іberoамерика (23 країни)¹⁷² тощо. Проте ці об'єднання завжди орієнтувались на економічне співробітництво і є асоціаціями незалежних держав. Росія ж орієнтується на політичну інтеграцію і релігійно-духовну єдність, що означає фактичне поглинання нею інших членів. Її мета – якщо й не добитися інтеграції України в нову імперію, то звести її незалежність до формальності, звести до нуля українську мову й культуру, щоб Україна повністю функціонувала під егідою Росії¹⁷³.

Існує думка¹⁷⁴, що визначення “русского мира” вперше сформулював президент Імператорської Санкт-Петербурзької академії наук граф С. С. Уваров (1786–1855), який увійшов до російської історіографії як автор обґрунтованої ним у 1834 на замовлення царя Миколи I (1825–1855) російської великодержавницької доктрини, що сорок років потому здобула назву “Теорії офіційної народності” (згодом з неї постала шовіністична формула “православіє – самодержавіє – народність”)¹⁷⁵.

У середині ХІХ ст. український письменник Пантелеймон Куліш (1819–1897), котрий якийсь час перебував під впливом ідеї “слов'янської конфедерації”, писав: “Судячи з подібності стародавніх звичаїв у великоросів і малоросіян, слід думати, що в глибоку старовину вся Русь говорила на одній і тій же мові або на дуже подібних між собою говірках... Проте, однак ж, мова землі Київської мала служити взірцем для всього первісного “русского мира”¹⁷⁶.

Вважається також, що одним із авторів ідеї “русского мира” в її новітньому варіанті є російський політичний діяч і політтехнолог П. Г. Щедровіцкій (нар. 1958), який визначив час виникнення поняття наступним періодом: 1993–1997¹⁷⁷. Проте в наш час концепцію “русского мира” найактивніше розвиває 16-ий патріарх Московський і всієї Руси (з 2009) Кірілл – в миру Володимир Михайлович Гундяєв (нар. 1946)¹⁷⁸. Тож у народі проект так і зветься – “гундяєвщина”. Кірілл у 1974–1984 обіймав найвищі церковні посади в тодішньому Ленінграді, і в цей же час (1975–1984) там в органах КДБ працював нинішній президент Росії (2000–2008, з 2012) В. В. Путін (нар. 1952). Оскільки колишнє КДБ ретельно опікувалося церковними справами, доля звела мордвина Гундяєва й татарина чи чуваша (з єврейським корінням) Путіна, тим більше. Згодом вони й стали головними носіями концепції “русского мира”.

В Сумах цей “мир” представляє власна структура: клуб ім. Булатовича, Російський культурний центр, російські “казакі” тощо. Всі прибічники цієї концепції є парафіянами так званої Української православної церкви Московського патріархату. Тож сумчанам нав'язується ідея про те, що в нас (українців – *І. М.*) не було власної

історії, не було власної церкви, а українська дійсність є не більше, ніж відображенням дійсності російської.

Що ж є основою чи суттю даної концепції? Вважається, що “русский мир” є загальним “цивилизационным пространством” на теренах історичної Русі¹⁷⁹, зведеним на трьох наступних стовпах¹⁸⁰: 1) православ’я; 2) російська культура і російська мова; 3) “спільна” історична пам’ять і “спільні” погляди на суспільний розвиток.

Президент Московської держави В. Путін наприкінці 2006, виступаючи напередодні Року російської мови (тобто “языка”) на зустрічі з творчою інтелігенцією Росії в Будинку Г. Р. Державіна в Санкт-Петербурзі, серед складових “русского мира” виділив “русское слово” і “русскую культуру”: “Русский мир может и должен объединить всех, кому дорого русское слово и русская культура, где бы они ни жили, в России или за её пределами. Почаще употребляйте это словосочетание – “русский мир”¹⁸¹.

Концепція не замкнулася рамками Росії чи ареалу розселення т.зв. російськомовних громадян пострадянських держав. “Россия, Украина и Беларусь – это и есть Святая Русь!” – ці слова як слоган неодноразово використовувалися на заходах і зборах, пов’язаних із популяризацією концепції “русского мира”. Зокрема, на концерті в Києві в липні 2008 їх скандував сам Кірілл, на той час – митрополит Смоленський і Калінінградський¹⁸². Автором же даного гасла вважають преподобного Лаврентія Чернігівського (1868–1950)¹⁸³.

Останнім часом, під впливом неорусофільства, і в русинів Закарпаття став популярний слоган “Россия, Белоруссия и Подкарпатская Русь – это и есть Святая Русь”.

Але й це ще не все. До “русского мира”, крім Росії, України і Білорусії, апологети Російської імперії почали зараховувати також Молдавію. Так, патріарх Кірілл на зустрічі з ієрархами Кишинівсько-Молдавської митрополії зазначив наступне: “Нас иногда спрашивают: “А почему вы причисляете Молдову к Святой Руси, ведь молдаване говорят на ином, неславянском языке?” И я отвечаю, что Святая Русь – это понятие не этническое, не политическое, не языковое; это духовное понятие. Когда мы молимся вместе с нашими братьями и сёстрами из Молдовы, мы не чувствуем никакой разницы – мы один народ пред Богом. Эта общность ценностей, общность духовной ориентации и формирует наше духовное единство, которое превышает всяких политических границ”¹⁸⁴.

Як видно, московські шовіністи вдалися до більш тонкої гри, щоб реанімувати Російську імперію. Іноді “русский мир” називається ще “единым миром восточно-христианской православной цивилизации”. Наприклад, таку назву патріарх Кірілл використовував у привітанні

тимчасово виконуючому обов'язки президента Молдови (2009–2010) Міхаю Гімпи з приводу Дня незалежності Молдови¹⁸⁵, вказавши при цьому, що до цього світу належать не суспільства чи спільноти православних всередині товариств, не країни, а держави.

Митрополит Кишинівський і всієї Молдови (з 1992) в структурі РПЦ Володимир (нар. 1952) також називає Молдову “нашим государством”. Так, у відповідь на запитання: “Молдова хоть и православная страна, но всё-таки многоконфессиональная. Есть и католики, и адвентисты, и другие конфессии. Предположим, в школах вводится преподавание основ православия. И что же ребенок-католик должен будет изучать?” – Володимир сказав: “Во втором пункте законопроекта о преподавании дисциплины “Основы православия” в доуниверситетском образовании Молдовы есть статья, в которой говорится, что дети имеют возможность изучать альтернативный предмет духовно-нравственного воспитания с первого по четвертый класс и историю религии с пятого по двенадцатый класс. Так что мы не принуждаем их, но *они* обязаны знать основы *нашего* государства, нашей церкви, если они уважают *нашу* страну (виділено нами – *I. M.*)”¹⁸⁶.

Апетит з'являється під час “бенкету”. Тож 1 вересня 2010 на урочистому прийомі з нагоди святкування Дня православного “казачества”, з яким Московська церква постійно заграє, патріарх Кірілл вказав на те, що до простору Святої Русі, а значить, і російського світу, слід віднести також Казахстан: “Сегодня очень важно, чтобы укреплялась казачья солидарность и развивалось казачество Святой Руси – в Российской Федерации, Украине, Белоруссии, Казахстане – везде, где посеяны семена казачьей доблести и казачьего мужества. Вот почему нам нужен единый праздник, который бы объединял всех – все казачьи войска и казаков, находящихся в разных странах – наследниках Святой Руси”¹⁸⁷.

Ідея “русского мира” є досить небезпечною, оскільки вона здатна породжувати й збурювати гострі політичні конфлікти. Будь-яка людська спільнота мешкає на певній території, тому “русский мир” може бути оформлений і географічно. А саме окреслений територіями держав Росія, Україна, Білорусь, Молдова і областю розселення російськомовних громад за межами цих чотирьох держав, що належали раніше не тільки “Святій” Русі, а й Російській імперії. На думку російського філософа Дмитра Фурмана (1943–2011), “это не постсоветское, а постимперское пространство, оно создано Российской империей, и все те элементы сохраняющегося единства, которые есть на этом пространстве, порождены общей историей, порождены принадлежностью всех стран СНГ и стран Балтии к Российской империи и её преемнику – СССР”¹⁸⁸.

Отже, щонайменше до ареалу “русского мира” включають Росію, Україну, Білорусь, Молдову, Естонію, Латвію, Литву, Казахстан та регіони інших держав, де мешкають російськомовні...

Панові Гундяєву потрібна велика зона поширення шовіністичних ідей, а значить – і велика територія збору “данини”. Не випадково він так турбується про свій матеріальний добробут, що суперечить його чотирьом обітницям, серед яких і обітниця безкорисності (рос. “нестяжания” – задоволення лише необхідним). Всіх вражає те, що цей “безкорисливий” монах так відверто хизується своїм швейцарським годинником “Breget”, придбаним за кілька десятків тисяч євро¹⁸⁹. Чи є нагальна потреба служителю Христової церкви дозволяти собі таку розкіш?

Патріарх бере за приклад свого друга В. Путіна, який є великим бізнесменом, котрому належать 37 % акцій “Сургутнефтегаза”, ринкова вартість якого складає 20 млрд. доларів, окрім того 4,5 % акцій “Газпрома” (13 млрд. доларів). В компанії “Гунвор”, яка торгує нафтою, Путін через свого представника Г. Тимченка має 50 % власності (10 млрд. доларів). Таким чином, особисте майно Путіна в долях компаній оцінюється сумою понад 40 млрд. доларів, що дає підстави включити його в десятку найбагатших людей світу¹⁹⁰.

Не чурається мирських питань і патріарх Кірілл, який свій мільярдний капітал сколотив ще в 90-і роки минулого століття, коли він був організатором тютюнового, нафтового, автомобільного і харчового бізнесу. За різними підрахунками, вся бурхлива діяльність принесла главі “Русской” (Російської) православної церкви (РПЦ) капітали в 1,5–4 млрд. доларів¹⁹¹.

Окрім цього Кірілл має ще й особистого літака, віллу у Швейцарії, будинок у Переделкіно і палац у Геленджику. Патріарх володіє також 5-кімнатною квартирою, площею 144,8 м² у Будинку на Набережній – одному з найрозкішніших та найдорожчих будинків, у самісінькому центрі Москви. Одноосібним власником значиться сам патріарх, хоча в квартирі зареєстрована громадянка Російської Федерації Лідія Леонова, котру прес-служба РПЦ називає троюрідною сестрою патріарха. В 2010 в квартирі знизу, яку купив экс-міністр охорони здоров’я Російської Федерації, нині священник УПЦ МП Юрій Шевченко, було проведено ремонт та перепланування. Лідія Леонова подала на нього позов і 23 березня 2012 виграла суд на сплату 19 707 000 рублів, як компенсацію на заміну меблів та прибирання квартири й книг патріарха, забруднених пилюкою (в тому числі нанорозміру!) від сусідського ремонту. На квартиру экс-міністра, яку оцінили у 16 млн. рублів, було накладено арешт, допоки сім’я відповідача 5 квітня 2012 не сплатила компенсацію, задля чого зму-

шена була продати іншу свою квартиру в Санкт-Петербурзі¹⁹². Тому, хоча патріарх матеріально й поступається В. Путіну, але має його ж замашки. Як кажуть, куди кінь з копитом, туди й рак з клешнею!

Ось такий у Росії склався тандем глав світської й “духовної” влади. Проте, для двох “духовних” подвижників Росії такої “наличности” вже недостатньо, щоб задовольнити свої непомірні амбіції. Тож і обґрунтовується ідея “чіткішого” фізичного простору з новим “центром”: “Современная Россия [...] становится центром огромной цивилизационной общности – русского мира, выходящего далеко за пределы одной страны”¹⁹³.

При цьому ідеологи “русского мира” розуміють, що основне для збереження й розвитку їхньої ідеї – це насамперед діяльність по розповсюдженню та утвердженню російської мови. З цією метою Росією створено ряд урядових і неурядових організацій, що протягують свої щупальці далеко за межі Московії, аналогічна робота ведеться по лінії “Русской” (Російської) православної церкви.

6 червня 2011 президентом Росії (на той час Д. Медведєвим) встановлений День російської мови, який відзначатиметься щорічно, в цей же день календаря (6 червня), “в день народження великого російського поета, основоположника сучасної російської літературної мови О. С. Пушкіна”¹⁹⁴.

Серед організацій, що підтримують ідею “русского мира”, особливої уваги заслуговує діяльність фонду “Русский мир”. Він створений влітку 2007 з метою популяризації російської мови, що вважається національним надбанням Росії та важливим елементом російської й світової (?) культури. Фонд також спрямований на підтримку програми вивчення російської мови за кордоном¹⁹⁵. Дана ділянка діяльності фінансується насамперед за рахунок коштів російського державного бюджету. Робота фонду щодо реалізації в 2007–2010 цільових програм “Кабинеты русского мира”, “Профессор русского мира” і “Стажировка русского мира” найкраще продемонстрували значення російської мови в рамках концепції “русского мира”¹⁹⁶.

Проте одіозна концепція зустрічає опір в Україні, і найбільший там, де найсильніші на пострадянському просторі (після країн Прибалтики) традиції вільнодумства. Своїми нахабними діями щодо нашої держави (за потурання неукраїнської влади України), особливо під час своїх регулярних відвідин України, своїм помітно брутальним тиском патріарх Кірілл викликає обурення наших патріотично й націоналістично налаштованих громадян. Проти ідей “русского мира”, яка загрожує існуванню України, рішуче виступає Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП)¹⁹⁷. На думку глави УПЦ КП, 3-го патріарха Київського і всієї Руси-України (з 1995) Філарета, концеп-

пція “русского мира”, яку просуває патріарх Кірілл, передбачає об’єднання Росії, Білорусі та України в єдиний духовний простір: “Під цією милозвучною вівіскою криється імперська ідея позбавлення України її державності та незалежності”¹⁹⁸.

Не підтримує ідею “русского мира” також Українська автокефальна православна церква (УАПЦ). Діячі УАПЦ вважають, що об’єднання українських православних церков не може ґрунтуватися на концепції ефемерного російського світу¹⁹⁹. Представники Української греко-католицької церкви (УГКЦ) вважають, що в концепції російського світу має місце підміна понять. Як зазначає предстоятель УГКЦ, “коли цей “русский мир” перестає бути тільки “російським світом” і проектується як певний цивілізаційний простір, де українці мають бути обов’язковою невід’ємною складовою, виникає дуже багато запитань”²⁰⁰.

Під час чергового візиту патріарха Кірілла в Україну в липні 2011 українські націоналісти знову традиційно пікетували адміністративну будівлю посольства Росії з вимогою не втягувати Україну в проект, званий як “русский мир”²⁰¹.

На думку деяких українських аналітиків, подальше просування принципів “русского мира” з його зневагою до інших народів здатне спричинити дезінтеграції України, розкол українського суспільства²⁰².

Отже, ідея “русского мира” фактично постає як план відродження Російської імперії, в основі якої лежить московське православ’я. Фактично вона є засобом приховування експансіоністських (“нацистських”) планів Москви, тому несе велику загрозу мирному розвитку Європи. А отже, вся Європа разом з Україною має протистояти її реалізації.

2.3. АФРИКА ЗДЕСЬ НИ ПРИ ЧЕМ...²⁰³

Казалось бы, все началось в Африке. Ведь именно там в конце XIX века большую популярность приобрел наш земляк, исследователь Эфиопии А. К. Булатович, который активно изучал черный континент, а потом вдруг резко отказался от военной и светской карьеры, ушел в религию и стал лидером еретического движения “имяславцев”. В этом ранге он и окончил свои дни в с. Луциковка (ныне Белопольского района Сумской области) в 1919 году, где его зверски убили большевистские радикалы. Более 20 лет назад автор был на его могиле, которую и помогал краоведам идентифицировать. Но тогда я и подумать не

мог, насколько коварно можно дискредитировать имя известного человека.

... Уже в наши дни в областном центре антиукраинскими силами был создан так называемый “Сумской клуб имени А. Булатовича”, самозванный руководитель которого Сергей Неговский быстро приобрел “большой вес” в провластных кабинетах. Ибо вместе с нынешней властью “клуб” фактически реализует задачу “переидеологизации” или “посинения” областного центра. Членство Неговского в правящей Партии регионов обеспечило надежное прикрытие “клубу”. Что бы там теперь ни вытворяли его “фалангисты”, можно не сомневаться – все им сойдет с рук. И члены “клуба” занялись установлением на жилых домах в городе Сумы мемориальных досок в честь российских деятелей. И хотя, как потом выяснилось, в указанные годы или эти дома в Сумах не существовали, или эти “гусары” не бывали в нашем городе, но доски висят и по сей день. Ибо кому то хочется приписать достижения украинцем именно россиянам. Воистину, совсем как говорят в Украине, “чий би бугай не скакав, а теля наше!”.

Родственной клубу стала еще одна “провластная” структура – так называемый “Сумської полк слободського казачества Герасима Кондратьєва”, во главе “Сумской городской организации” которого подвизается самопровозглашенный “атаман” Сергей Кондратенко. Конечно, это маргинальное объединение не имеет ничего общего с патриотически настроенным Украинским казачеством, да и на “полк” оно никак не тянет – в “строю” не наберется и дюжины активистов.

Определенной значимости полку, казалось бы, придало то, что в содружестве” с С. Кондратенком действует В. Лях, тоже самозванный “лидер”, но уже в звании ... “генерала” (вообще то он – преподаватель одного из сумских учебных учебных заведений!), “орденоносец” (так его назовем, ибо свою грудь он, подобно Л. И. Брежневу, увешал орденами и медалями, правда самодельными – срам какой ведь!), проводящий шумные политические акции при участии студентов и покровительстве их прямых и областных начальников... Провозгласив сам себя (но с согласия “спонсоров”) “генералом”, В. Лях возглавил еще одно “липовое” объединение – т.н. “Сумскую паланку “Международной общественной организации “Казачество Запорожское”. В Украине верховным (“всеукраинским”!) главой этой странной структуры является некий Дмитрий Сагайдак, носящий громкий титул “верховного атамана Украины и диаспоры, гетмана, маршала Украины, Героя казачества” и прочая и прочая. Именно он учредил систему продажи любителям пиара (типа “орденоносца”) казаческих званий и “казаческой бижутерии” (то есть “орденов” и “медалей”!).

Комедия налицо, но это не уменьшило амбиций у представителей “потешных войск”. Тем более власть не возражает! Поэтому вскоре ареал деятельности “клуба” и “казачества” расширился. И хотя в названии “клуба” – имя церковного еретика Булатовича, тем не менее объединение провозгласило себя православным сообществом, рьяно отстаивающим “ценности” Украинской православной церкви Московского патриархата (УПЦ МП), которую наша власть тоже поддерживает как “доминирующую”. Возможно “казачки” решили, что деньжата в Московской церкви таки водятся – ведь не случайно московский патриарх Кирилл (в миру: В. М. Гундяев – *И. М.*) имеет шикарные “Мерседесы”, дорогие яхты и кафе, носит наручные часы стоимостью в 35 тис. евро (с каждой украинской вдовы по лепте – и Гундяев утопает в золоте!)... А может просто имел место “бизнес-проект” по служению “мамоне” (т.е. богатству). Кто знает...

Но как бы там ни было, местные “благочестивые” радикалы (преимущественно “божьи одуванчики”, родившиеся еще до НЭПа!) под эгидой Московского патриархата (в структуре которого и нынче пребывает УПЦ МП) поднялись на защиту идеи “русского мира”, согласно которой государственные границы, видите ли, ничто, ибо “над государствами стоит” единство территорий, где исповедуется “русское” православие! Так “клубники”, “казачки” и Партия регионов фактически стали на путь прямого нарушения ст. 2 и ст. 5 Конституции Украины²⁰⁴, на путь подрыва суверенитета нашего государства со всеми вытекающими последствиями.

Однако на собраниях общественности, провидимых под руководством замгубернатора Сергея Грицай, ректоры Сумских университетов, начальники ведомств, отделов и служб должны были выслушивать рассуждения “булатовцев” и пророссийских “казачков” о том, как следует праздновать “День Победы”, как читать курс “Христианской этики”, как устанавливать в городе памятники московским воеводам или “памятные кресты” (так, на Майдане Независимости воздвигнут крест в честь Курской Коренной иконы Божией матери, которой высвечивали солдат “Российского корпуса”, действующего вместе с власовцами в составе Вермахта!), как сохранить коммунистические названия улиц и другое. “Клуб” и “полки” фактически стали “внештатными отделами” облгосадминистрации.

Так может их члены – действительно “вундеркинды”? Вроде бы нет: некоторые из них вообще еле-еле получили дипломы, наличных знаний – кот наплакал; никто не обременен учеными степенями и научными званиями; нет никаких достижений в общественной работе. Правда, каждый имеет свое “хобби”. Так, сам С. Грицай – “ученый” в области физкультуры, которую он, очевидно, отождествил с историей!

Врач Неговский тоже резко “подался” в историю и пытается учить дипломированных специалистов, как ее преподавать. С. Кондратенко иногда публикует в местной газете свои статейки, хотя и далекие от истины и логики, но очень злые и примитивные. А упоминаемый “орденоносец” В. Лях умудрился даже подготовить брошюрку “Экологические сказки”; правда биологи признали ее “социально вредной”, поэтому “новый Андерсен” не состоялся – брошюру “забанили”. Но сам С. Кондратенко участвует в “крестных ходах” с копиями “чудотворных икон”, которые прибывают к нам на “гастроли” из России, а “орденоносец” не хуже бывшего генсека пристрастился к “знакам отличия” (как мы уже отмечали, награды “липовые”, но “лауреату” приятно!).

Правда потом “орденоносец” В. Лях в присутствии московско-православного “народа”, млевшего от “благочестия”, вручил один из “орденов”-игрушек – “350 лет Сумскому казаческому полку” – председателю облгосадминистрации Юрию Чмырю как “истинному сумскому казаку”, чем и обеспечил свои “тылы”. Теперь ему можно и далее незаконно занимать жилье (4 комнаты) в студенческом общежитии, безбоязненно срывать студентов с занятий и отправлять их на встречи с сумскими “казачками”, тем более, что на таких встречах присутствуют и представители облгосадминистрации! “Казачки” настойчиво ратуют за рост рядов объединения (чтобы было кому реализовывать ордена!), противодействие Киевскому патриархату, “переподчинение” его храмов Московскому патриархату и прочее. И “агитация” начала срабатывать. Вот уже “некие” фанатики путем “рейдерских набегов” захватывают украинский храм Святого Духа в Ромнах, Свято-Покровский храм в с. Кияница, храм Рождества Пресвятой Богородицы в с. Юнаковка... Все это приобрело черты экстремизма и попахивает криминалом, но власть дремлет, как жирный кот на солнышке.

Не случайно в кругах сумской общественности уже неоднократно акцентировалось внимание на том, что именно благодаря подобным обстоятельствам становятся возможными такие отвратительные явления, как очередное осквернение “неизвестными” синагоги и мечети в Сумах. Но виновных никто не ищет. А ведь в городе известна только одна антисемитская организация – незарегистрированная (!) группа черносотенного “Союза русского народа имени архистратига Михаила”, которую “по совместительству” вот уже два года возглавляет ... упомянутый “атаман” С. Кондратенко!

Как мы знаем из истории, этот “Союз”, центр которого находится в Москве, – действительно откровенно расистская, антиукраинская и антиеврейская профашистская организация, которая с начала XX века прославилась жесточайшими погромами, унесшими тысячи невинных

человеческих жизней. А в 30-е годы организация помогала Гитлеру захватить власть в Германии, готовила его поход против СССР. Шесть лет назад фашиствующие молодчики в России “обновили” черносотенские структуры с ключевой идеей “Русский (“славянский”) мир – для русских!”. Под их крылышко прильнули и “казачки” из Сум: “старший” (официальная должность в черносотенной структуре – И. М.) С. Кондратенко, “секретарь” Алексей Гребенник и другие. По церковно-казачьей линии “атаман” Кондратенко сотрудничает, как уже говорилось, с “генералом-орденоносцем” В. Ляхом. Это действительно смешно, если бы не было так грустно!..

Но, может, губернатор не знал, что принимает награду из рук человека, который работает в содружестве с лидером сумских фашиствующих черносотенцев? Ну что вы! Даже ребенок может ознакомиться с информацией, опубликованной на соответствующих сайтах²⁰⁵, где сообщается о неприглядной деятельности Кондратенко и духовно “окармливаемых” им черносотенцев. Узнать о его участии в “Черной сотне” можно и на сайте сумских черносотенцев²⁰⁶, из которого следует, что монархисты всегда готовы идти в бой “За Веру, Царя и Отечество!” под официальный гимн черносотенцев “Боже, Царя Храни!”.

Выходит, сумские антисемиты совсем неплохо поладили с местной властью!.. Благодаря ее невозмутимости, сегодня “старшой” фашиствующей организации С. Кондратенко защищает погибших в ... войне с фашизмом, которую Гитлер развязал при помощи черносотенцев! Более того, фашиствующий черносотенец, руководитель псевдо-казачьего формирования, которое поддерживает Московский патриархат, консультирует власть, как ей бороться с оппозицией! Все это нелепо, дико и грустно. И мерзко.

Но если облагодсминистратия довольствуется такой “надеждой” и “опорой”, значит ее социальная база страшно узкая. Одновременно, если симбиоз Партии регионов, промосковского фашизма и ксенофобии будет использоваться как средство для обустройства Сумской области в духе рекламируемых “реформ”, угроза того, что завтра сотни фашиствующих молодчиков рассыпятся по улицам главного города области в поисках врагов “царя” Путина, окажется не такой уж и нереальной.

Если карту Сумщины повернуть “вверх ногами”, она действительно очень похожа на Африку. Но ни наш земляк Булатович, ни исследуемая им Африка не виноваты в том, что сумская власть ведет нас в завтрашний день при помощи фашиствующей структуры, что сам губернатор получает награду из рук члена формирования, которое сотрудничает с фашиствующими черносотенцами!...

Р. С. Как стало известно, недавно сумская делегация, возглавляемая председателем Сумского облсовета Геннадием Михайленко, принимала участие в работе V Международного фестиваля “Великое русское слово” в городе Ялте в Крыму, на котором из уст пропутинских украинофобов звучали откровенные экстремистские призывы по отношению к Украине. И никто из присутствующих сумчан не возразил этому. Итак, куда и с кем мы идем?

2.4. ФАШИЗМ ЯК БАГАТОЛИКИЙ МОНСТР²⁰⁷

Останнім часом у провладних ЗМІ, а також на мітингах і на сайтах поки що провладної комуно-регіональної коаліції звучать тези про те, що в Україні, бачте, посилюються “радикальні опозиційні течії”, які представниками влади Януковича були ототожені з радикальним націоналізмом! Це дало необґрунтовані підстави деяким політикам Харкова, Донецька та Криму взагалі заявляти про загрозу в Україні опозиційного “фашизму”, і з таких позицій обумовлювати необхідність звернення за допомогою до ... Росії!

Проте подібні твердження далекі від істини і є результатом свідомого введення в оману діючою владою громадян України та світової спільноти. Гарно демагоги співають, та слухати не хочеться. Саме ж питання потребує незаангажованого аналізу, до чого ми і вдамося.

Сьогоднішні політики й політологи під терміном *фашизм* (іт. *fascismo*, від *fascio* – “зв’язка”, “об’єднання”) розуміють форму правління та “радикальну” авторитарну ідеологію, під гаслами якої в Італії свого часу сформувався рух під керівництвом Беніто Муссоліні, котрий фактично правив країною з 1922 по 1943. З того часу фашизм був і є однією з форм тоталітаризму. *Тоталітаризм* же з точки зору політології – це форма відношень суспільства і влади, за якої політична влада бере під повний (тотальний) контроль усе суспільство, “опікується” практично всіма сферами життя людини. Прояви опозиції у будь-якій формі жорстоко і нещадно придушуються або знищуються державою. Особливістю тоталітаризму є також створення ілюзії повної підтримки народом дій цієї влади.

Фашистські режими, що свого часу існували в Іспанії й Португалії, а також диктатури, які склалися у міжвоєнний період у Болгарії, Румунії та ряді інших країн, при всіх їхніх відмінностях, мали багато

спільного з італійським фашизмом. У цьому переліку німецький націонал-соціалізм (нацизм) на чолі з Адольфом Гітлером (1933–1945) став по суті крайнім проявом фашизму, котрий поєднував у собі різні елементи як фашизму, так і шовінізму, расизму, антисемітизму, тоталітаризму і навіть соціалізму!

Узагальнивши все це, сьогодні можемо виділити наступні 10 ознак фашизму як ідеології, політичного руху і соціальної практики, котрі, на жаль, мають вияви і в діяльності сучасної влади в Україні (частково про це ми вже писали²⁰⁸). Отже, фашизм означає наступне.

1) Насадження режиму, який забезпечує тоталітарний контроль над усім суспільним життям, його уніфікацію відповідно до пануючої ідеології правлячої партії, що володіє монополюючим правом на політичну діяльність (згадаймо, що правлячий режим Януковича наполегливо брав під свій контроль будь-які ЗМІ, все частіше блокував окремі опозиційні телеканали та друковані видання; наступним кроком влади Януковича повинно було стати проголошення ідеології Партії регіонів єдиною ідеологією держави!).

2) Придушення лібералізму, демократії, закритість влади, обмеження чи заборону опозиції й інакодумства (наголосимо, що ми вже мали клановість – закритість влади Партії регіонів, коли на керівні посади призначалися лише уродженці східних регіонів; а заборона діяльності опозиційних партій дуже вже була можливою після останніх подій на Майдані, коли ці партії представниками влади Януковича безпідставно звинувачувалися в екстремізмі та навіть у тероризмі).

3) Нічим не обмежене насильство, диктатуру і терор для досягнення цілей, коли сила постає як головний аргумент, а мета виправдовує засоби (але ж нічим не обмежене насильство стосовно народу України нещодавно мало місце не тільки в Києві, а й в багатьох інших регіонах країни; тотальний терор силових структур відносно волелюбного народу України, запроваджувався владою для досягнення остаточного встановлення в країні тоталітарно-фашистського режиму; основний аргумент влади Януковича, на жаль, – це сила, яка здатна вичерпатися).

4) Культ особи вождя і перетворення більшості населення в натовп, слухняний його волі (пам'ятаймо, що саме влада Януковича розглядала народ України, як безголосий натовп, а самого президента Януковича – як “єдиного вождя”, що мав одноособове право приймати будь-які рішення).

5) Тотальний контроль над особистістю, повне її підпорядкування і підкорення державі, чиновницьке свавілля від імені держави (не забуваймо, що чиновницьке свавілля в Україні достеменно відоме кожному пересічному громадянину й коментувати тут нічого; наступним

кроком влади Януковича мало бути встановлення тотального контролю над особистістю кожного українця та повне його підпорядкування структурам тоталітарної держави).

6) Створення системи всебічного і постійного впливу на особистість через школу, сім'ю, засоби масової інформації, державні й громадські організації, діяльність яких повністю контролюється партдержапаратом (а ми вже достеменно бачили, як Міносвіти України на чолі з одіозним Д. Табачником нав'язувало скориговане бачення історичного шляху розвитку України, при цьому повністю ігнорувались чи перехресчувались історичні національно-визвольні течії та рухи; надавалось “зелене” світло лише проросійським громадським організаціям, діяльність яких повністю підтримувалась держапаратом).

7) Мілітаризацію суспільства, створення антидержавних воєнізованих формувань, ідею війни, панування й пошук ворога (ми ж знаємо, що для влади Януковича “ворога” було вже знайдено – це волелюбний український народ, що бачить себе лише в сім'ї демократичних європейських народів; мілітаризацію суспільства вже було проведено владою – збільшено не тільки кількість силових структур, а й безмежно зросло їх фінансування; ідея війни з власним народом кожного дня втілювалась на вулицях наших міст).

8) Перетворення всієї власності в державну, а частіше, у власність слухняних підприємців; неможливість або надзвичайну складність вияву особистої ініціативи у господарській діяльності (не слід забувати, що система “чесного” відбору бізнесів та передача їх “донецьким” уже цілковито працювала по всій країні; складність особистої ініціативи у господарській діяльності, під впливом тиску з боку держави через податкові органи, відома кожному пересічному громадянину).

9) Тотальний контроль над духовним життям і творчістю (ми знаємо, що спроби встановлення контролю влади над життям і творчістю громадян постійно здійснювались владою Януковича, а повний контроль неодмінно планувалося встановити після придушення владою опозиційних сил в країні).

10) Обґрунтування при нацизмі переваги і обраності однієї “панівної” нації та дискримінацію решти “чужорідних”, “ворожих” націй і національних меншин (шовінізм, антисемітизм та інші форми ксенофобії), рас (расизм) тощо (варто лише відкрити офіційний сайт “Беркуту”, як ми одразу побачимо, що він яскраво рясніє українофобством, антисемітизмом, збоченськими закликами до придушення мирних народних протестів; усе те, що приховувалось вищими щаблями влади, відкрито пропагується її силовими підрозділами!).

Як видно, саме злочинний режим Януковича (а не обумовлений ходом історії опозиційний рух) продемонстрував ті риси, які сповна

дають підстави вбачати вияви фашизму саме в діяльності владної системи в Україні. Для ідеолога фашизму нічого не існує поза його державою, поза державою немає нічого людського чи духовного, немає й індивіда – індивіди і групи теж можуть мислитися лише в державі. “Все для держави, нічого проти держави, нікого поза державою”, – ці слова італійського дуче Б. Муссоліні стали символом вираження фашистської ідеї тоталітарної держави. Адже режим Януковича тільки на словах схилився до демократичних інститутів Європи, а фактично давно взяв курс на зближення з тоталітарним режимом російського президента В. В. Путіна. Ми добре пам’ятаємо з історії, яким чином Гітлер надавав свою підтримку Муссоліні і як останній постійно літав до Гітлера в часи скрути у власній країні. Вам нічого не нагадують такі відносини?

Отже, фактичний фашизм можливий лише як правлячий режим, тобто режим, за якого влада належить фашистам. Для цього не обов’язково здійснювати військовий переворот, достатньо в певний момент змінити Конституцію, закони, які закріплюють владу в руках купки фашистів і дають їм змогу за допомогою підготовлених бандформувань, куплених чи поставлених під їхній контроль правоохоронних органів, судів і прокуратури, підпорядкувати своєму впливу все суспільство (ми вже мали в Україні незаконне повернення владою Януковича дії Конституції 1996 року, а дії “Беркута” назвати інакше, як дією фактичних банд формувань не можна; повний контроль Президента та його представників на місцях над правоохоронними органами, судами та прокуратурою, існування в цих структурах тотальної корупції, відомі кожному пересічному українцю).

Тим часом, з моменту постановня в Києві Майдану, виразно посилюються імперські апетити щодо України з боку московських шовіністів. Боячись того, що Україна повернеться в Європу і цим остаточно буде поховано ідею Російської імперії, кремлівські яструби фактично почали відкриту агресію проти нашої держави. Попередні “торгові війни”, інструктаж українського “Беркута”, інтриги, поставки зброї, втручання у внутрішні справи України, матеріальна підтримка діючого режиму, інформаційна війна, залякування – це лише короткий перелік заходів, які перманентно застосовує путінський режим щодо непокірної України.

Не в останню чергу завдяки таким діям Москви українська політична система після конституційного перевороту 2010 року все більше почала набувати рис фашистської. І не дивно, що сьогодні цю систему уособлюють Компартія та її ідейна дочка – Партія регіонів. Бо чим магнат Петро Симоненко відрізняється, наприклад, від магната А. Ключова (хіба що тим, що “буржуй” міг фанансувати “пролетарів”?).

Яка різниця між комунізмом і регіоналізмом? А ніякої різниці й немає! Вона така, як різниця між чортом червоним і чортом синім!

Завдяки цьому, як це завжди буває при наростаючому фашизмі, владна система Януковича сформувала терористичні групи найманих радикалів, що послуговувались режиму. Буйним квітом серед них розквітнули “тітушки”, “антимайданівці”, перевдягнуті силовики, які практикувались на викраденні людей (що було і є типовим для фашизму), їх катуванні й знущанні (згадаймо побиття Т. Чорновіл, І. Луценка, Д. Булатова та інших). Не відставали від них і загони людиноненависного “Беркуту”, який народ справедливо називає бандформуваннями. У своїй жорстокості вони наблизилися до гестапівців і можуть асоціюватися зі звірячими загонами “тонтон-макута” на Гаїті.

Дике побиття мирних студентів, знущання над затриманими (пам’ятаєте історію козака М. Гаврилюка?), катування захоплених у полон майданівців тощо – хіба це не фашизм на вулицях Києва та інших міст України? Ще раз підкреслимо, якщо ми переглянемо сторінки офіційного сайту “Беркуту”, то помітимо, що він рясніє зневагою до українців, антисемітизмом, злісними закликами до придушення протестів мирного люду. Це показує, що *саме провладний радикалізм (дозволені владою Януковича звірства бандформувань, проплачених молодих “спортсменів” і замаскованих силовиків) були елементами фактично діючого в Україні фашизму, який штовхав суспільство в прірву небуття!..*

Насильство над мирними людьми, звірства бандитів з лав “Беркуту” й “тітушок”, корумпованість і продажність суддів та прокурорів, ув’язнення інакомислячих, владні “наїзди” на дрібний і середній бізнес, розгул бандформувань, демагогія в поводженні з зубожілими людьми, намагання зіткнути одну частину нашого народу з іншою, свідомі ізоляція країни були спрямовані на одне – не пустити нас у цивілізований світ Європи, аби за наші кошти можновладці й далі відпочивали на курортах тієї ж Європи, жирували на віллах, придбаних за кошти, вкрадені в обдуреного люду! Саме так діяли азарови, клюєви, фірташі, царьови, ахметови і, звичайно ж, їхні “ідейні брати” симоненки... Адже ворон ворону ока не виклює!

Натомість майданівський “радикалізм” став виявом рішучої відповіді народу на злочини діючої влади. Відповіді з боку того народу, який не захотів підставляти ліву щоку, коли його вже вдарили в праву щоку! (див.: Мт. 5, 39). Адже кожна людина має право на захист власного життя, свободи й гідності! І народ України відповів на кулі й гранати силовиків, на катування й убивства активістів Майдану, відповів за розтоптане минуле і за ризик втрати майбутнього... І це є інший, вимушений “радикалізм”! Бо *проти владного фашизованого*

радикалізму Януковича піднявся рух народного антифашистського радикалізму!

Зрештою, ситуація в Україні загострилася вкрай. Влада, яка мала в своєму розпорядженні потужні ресурси і була відповідальною за долю країни, не побажала зупинити наростаючий розгул фашизму в Україні, не побажала покарати винних у побиттях і вбивствах людей, винних у розпалюванні сепаратизму в Криму, Харкові й Донбасі, бо сама мала до цього причетність. Влада не побажала вийти з політичної кризи демократичним шляхом, через дострокові парламентські й президентські вибори. Бо влада Януковича, як істинна спадкоємиця фашизму, робила ставку лише на силу. І марно!

Кожен силовик мусив би згадати ст. 60 Конституції України: “Ніхто не зобов’язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність”²⁰⁹. І мало бути розуміння, що ця відповідальність настане як у житті, так і у вічності. Тож і сказано в Біблії: “Якою ви мірою міряєте, такою відміряють вам” (Лк. 6, 38).

Український народ з його віковими традиціями свободи говорить чітко й голосно: “Фашизм не пройде!” І ті владні мужі, які занадто загралися з фашизмом, мають пам’ятати про Нюрнберзький процес над діячами тодішнього фашизму та про нині діючий Міжнародний Гаагський трибунал!

2.5. НІ – КЛЕРИКАЛЬНОМУ АНТИУКРАЇНСЬКОМУ ШАБАШУ!²¹⁰

Вельмишановний голово Сумської міської ради!

Рада Сумського “Майдану” висловлює глибоку стурбованість фактами потурання влади реваншистським потугам антиукраїнських сил, які протизаконно намагаються відновити свій тоталітарний вплив на суспільство, котрий вони використовували за часів злочинного режиму В. Януковича.

Серед таких сил – Сумська єпархія т.зв. Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП), очолювана єпископом Євлогієм²¹¹, який ніколи не приховував своєї антиукраїнської позиції. На рахунку діянь цієї структури – недавня підтримка злочинних дій “Беркута” і провокація з фарсом вигаданого “закидання” Спасо-Преображенського храму “коктейлями Молотова”, яка спричинила протистояння в Сумах²¹², відмова поминати героїв, загиблих у зоні

АТО і роздмухування міжконфесійної напруги, співробітництво з козачком-чорносотенцем Сергієм Кондратенком²¹³ (членом незареєстрованого “Союза русского народа”), який забезпечує “охорону” храму антиукраїнськими бойовиками, поширення одним з парафіян церкви газет т.зв. “Новоросії” (згодом він був затриманий працівниками СБУ), підтримка настоятелями храмів цієї церкви дій сепаратистів у Криму й на Сході України (один священник в області був навіть засуджений за сепаратизм) тощо.

А нещодавно за ініціативи єпископа Євлогія і за Вашим розпорядженням в Сумах був розпочатий процес “перейменування” вулиці Борців революції на вулицю імені митрополита Володимира (Сабодана)²¹⁴. У залі міськради на вул. Горького відбулося зібрання “громадськості”, яке вели заступник голови міськради В. Волонтирець, голова містобудівної ради, начальник управління архітектури та містобудування департаменту містобудування та земельних відносин Сумської міської ради В. Биков і його заступник О. Бондаренко. Організатори посилалися на прийнятий за часів В. Януковича Закон України “Про присвоєння юридичним особам та об’єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій” від 24.05.2014 та постанову Кабінету Міністрів України від 24.10.2012 за № 989 “Про затвердження Порядку проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об’єктам права власності, які за ними закріплені, об’єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій”. При цьому документи були “за вуха” притягнуті до даної процедури. І сміх, і біда, і людям сором казати!

Організатори акції апелювали до почуттів промосковських парафіян, грубо допустивши низку порушень закону й регламенту:

- не були запрошені й не були залучені до обговорення експерти;
- про слухання не були повідомлені мешканці вулиці Борців революції, а з думкою тих, хто таки з’явився, не рахувалися;
- в залі були присутні близько 100 служителів культу УПЦ МП та радикально налаштованих парафіян, які вирізнялися надмірною нетерпимістю до корінних сумчан і з гучним лементом розмахували перед ними портретами митрополита Володимира як іконами;
- навіть депутат міськради, який представляв округ із згаданою вулицею, В’ячеслав Калініченко, не знав про зібрання; викликаний (!) на слухання в останню хвилину, він був вражений ганебною ситуацією;
- постійно порушувалася процедура слухання;

– з вуст служителів церкви лунала відверта неправда (зал шокувала заява єпископа Євлогія про те, що “митрополит Володимир був українським націоналістом, який завжди боровся з безбожною радянською владою”), образи на адресу незгодних, прокльони тощо;

– була озвучена домовленість міськвиконкому з єпархією про те, що всі заходи по перейменуванню профінансує Московська церква (а це вже пахне корупцією!);

– єпархія поширювала відверто неправдиву інформацію в мережі Internet.

Зібрання нагадувало шабаш клерикалів і шовіністів, а не громадські слухання. При цьому пан Волонтирець відверто порушував Конституцію України й Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”, прямо заявляв про підтримку ним УПЦ МП. На зауваження, що він, як державний працівник (заступник голови міськради, відповідальний за державно-церковні стосунки), повинен бути нейтральним щодо церкви (оскільки сам утримується на податки, зокрема, віруючих інших конфесій, в тому числі Київського патріархату, мусульман, баптистів, греко-католиків), а не віддавати перевагу певній конфесії, Волонтирець кричав на противників перейменування, демонстрував зневагу щодо них.

За його потурання кілька служителів церкви, одягнутих у ряси й куртки поверх них, вихопили з рядів сумчан двох чоловіків, як садисти, заламали їм руки, нанесли по кілька ударів у груди й живіт та витягли з зали. Один чоловік після публічного побиття зміг повернутися назад, а іншого, за свідченням очевидців, кинули в церковну машину й повезли в невідомому напрямку. На вимогу присутніх до Волонтирця припинити цей шабаш, він гаркнув: “Замовчіть!”. Цей пан справді забув чи перестав усвідомлювати, що церква в нас відокремлена від держави, а його вчинки підпадають під дію Кримінального кодексу України. Натомість він розповідав про процедуру перейменування і натякав, що питання, мовляв, уже вирішене.

Опоненти перейменування наголошували, що митрополит Володимир – досить сумнівна постать, адже він був винуватцем церковного розколу в Україні, керівником промосковської структури, яка займала антидержавницьку позицію, тому не заслуговує на увічнення свого церковного імені. Люди спростовували й вигадки церковних служителів, що митрополит нібито мешкав на згаданій вулиці – цього не могло бути вже тому, що він у брежнєвські часи керував Сумською єпархією за сумісництвом (будучи єпископом Чернігівським), тому в Сумах не мав свого житла, а під час епізодичного відвідування нашого міста зупинявся в приміщенні єпархіального управління. Говорилося й про те, що подібне перейменування вулиці іменем ворога Майдану викличе

збурення в суспільстві. Якщо вже перейменовувати, то іменем сумського Героя “Небесної сотні” чи Героїв Революції гідності!

Ніякого рішення на “слуханнях” прийнято не було, але Сумська єпархія УПЦ МП оголосила на своєму сайті про “велику перемогу”. А вже міськвиконком запустив процедуру перейменування! Згодом опоненти перейменування з вулиці Борців революції зібрали підписи мешканців вулиці, які виступають проти такого перейменування. Підписалися майже всі (76 чоловік), і лише троє утримались, бо й мешкають там недавно.

Все вищенаведене було сприйняте патріотами як знуцанням над пам’яттю тисяч наших загиблих патріотів, які полягли від рук сепаратистів, що їх підтримує Московська церква. Ми не можемо бути байдужими до того, як “п’ята колона” в місті сміється над сумчанами, виставляючи себе в ролі націоналістів, “крутіших” за Степана Бандеру!

У цьому зв’язку Рада Сумського Майдану вимагає:

1. Припинити цинічний клерикально-антиукраїнський шабаш із т.зв. перейменуванням вулиці Борців революції.

2. Вжити заходів правового реагування щодо заступника голови міськради В. Волонтирця та головного архітектора міста В. Бикова, які за грубе неодноразове порушення закону й глуmlinня над сумчанами не мають права обіймати нинішні посади.

3. Не допускати в подальшому відповідальними працівниками апарату міськради порушень закону “Про свободу совісті та релігійні організації”, що може викликати напругу в міжконфесійних стосунках у місті²¹⁵.

*“Погано дуже, страх погано!
В оцій пустині пропадать.
А ще поганше на Україні
Дивитись, плакати – і мовчати!”
(Т. Шевченко. І виріс я на чужині...)”²¹⁶*

2.6. ВИБОРИ І ПІСЛЯ НИХ...²¹⁷

В далекі шкільні роки, коли ми вивчали “соціальні” вірші Тараса Шевченка, серце, здавалося, зупинялося від болю: настільки важкого життя наших людей важко було собі уявити!.. Проте пройшли роки і те, що не дитині навіть не уявлялося, для дорослих стало реальністю, до якої, начебто, звикли всі ми, не відомо, на який час...

Отже, II половина 80-х ХХ століття... Совецька система під керівництвом генсека ЦК КПРС *Михайла Горбачова* (1985–1991) впевнено котиться до занепаду, на тлі чого посилюється політизація України. У зв'язку з агонією совєцько-партійного режиму відцентрові дії ще більше прискорюються.

В ті часи (1987–1989) я навчався в аспірантурі Київського державного університету імені Т. Шевченка, де готував кандидатську дисертацію, тож вільного часу було обмаль. Проте великі зрушення в суспільстві впливали на свідомість, я вибирався з бібліотеки, щоб встигнути придбати в сусідньому кіоску черговий номер “самвидаву” (була тоді така напівлегальна система поширення дисидентської літератури!) чи відвідати опозиційний мітинг. До опозиції почали примикати науковці. Енергії додавали петербурзькі слідчі *Т. Гдлян* (нар. 1940) та *М. Іванов* (нар. 1952), які приїздили до Києва і зустрічалися з нами на стадіоні, що в студмістечку по вулиці Ломоносова.

Початком мого власного “дисидентства” став квітень 1988, коли я під час виступу на районній конференції на Шулявці, в Києві, затаврував ганьбою історію Компартії України. У відповідь з боку ортодоксальних партократів пролунали погрози, мене попередили, що я “матиму проблеми з захистом дисертації”. Стало зрозуміло, що консервативна партверхівка не допустить ніяких спроб поставити під сумнів свою монополію на владу.

Проте надалі виникають нові опозиційні об'єднання. Потужним поштовхом для розгортання в Україні громадянського суспільства стали вибори до Верховної Ради СРСР 26 березня 1989. Це були перші напіввільні вибори за весь час існування совєцької системи, хоча Компартія зберігала за собою $\frac{1}{3}$ всіх місць та право контролю щодо висунення кандидатів до решти $\frac{2}{3}$ місць. Компартієне керівництво розгорнуло шалену пропаганду проти опозиційних кандидатів, проте вибори були використані демократами для популяризації своїх програмних вимог.

Влітку прокотилися страйки шахтарів, посилювалося релігійне дисидентство, плодом якого постали Автокефальна православна церква і Греко-католицька церкви. Починаючи з осені 1989, я разом із колегами-аспірантами слухав інформацію, яку телебачення подавало зі з'їздів Верховної Ради СРСР, і обурювався з приводу свавілля комуністичних монстрів. Опозиція ж на той час гуртувалася навколо Народного Руху України (НРУ), який був створений на початку вересня 1989.

Через три тижні пішов у відставку лідер комуністів України *Володимир Щербицький* (1972–1989). Партійна номенклатура спробувала взяти ситуацію під контроль шляхом лібералізації системи, створивши

задля цього “Демократичну платформу” в КПРС (1989), яка прагнула до косметичного відбілювання діянь злочинної кліки. Проте 27.10.1989 був прийнятий Закон про вибори до Верховної Ради Української Радянської (Совецької) Соціалістичної Республіки (УРСР), який став більш демократичним, ніж союзний. Тепер уже не передбачалося прямого обрання депутатів від громадських організацій, закріплювався принцип обов’язкової альтернативності, було “демонтовано” систему “фільтруючих” зборів громадян для затвердження кандидатів тощо.

Повернувшись на початку 1990 до Сум, я став свідком і учасником мітингової стихії, яка набирала обертів і в “провінції”. Передвиборча кампанія стимулювала поширення в суспільстві багатьох ідей, які ще недавно були заборонені для публічного обговорення. Водночас гостро відчувалася нестача політичного досвіду й відсутність підготовлених кадрів в опозиції, що давало змогу партократам поєднувати відступи з реваншем.

* * *

Вибори до Верховної Ради УРСР **12-го (1-го) скликання** (15.05.1990 – 10.05.1994) відбулися 4 березня 1990. Сформовану на їх основі Верховну Раду УРСР згодом перейменували на Верховну Раду (ВР) України 1-го скликання. Це були останні вибори до ВР УРСР та перші порівняно демократичні парламентські вибори в Україні совецького періоду. Все це нібито поставало запорукою невідворотності змін у суспільстві, поступового відходу наших громадян від старої системи.

Незважаючи на монополію Комуністичної партії України (КПУ) на засоби масової інформації, опозиція (Демократичний блок) отримала на виборах майже 25 % мандатів (111 місць із 450). При цьому Демократичний блок здобув перемогу в 5 областях: Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Волинській та Київській (зокрема, у Львівській області усі 24 мандати одержали кандидати від Народного Руху). І хоча КПУ перемогла в цілому, проте склалася ситуація, близька до політичного балансування.

В той же день, 4.03.1990, відбулися місцеві вибори, хоча вони суттєво не вплинули на хитку розстановку сил у суспільстві.

На початковому етапі діяльності Верховна Рада включала дві великі частини: “група 239” – насправді 239 осіб комуністів+зрадник *Олександр Коцюба* (нар. 1939), який перебіг сюди від НРУ – на чолі з компартійним діячем середньої ланки *Олександром Морозом* (нар. 1944), і “Народна Рада” (125 осіб, зокрема депутатів від Львівщини –

24, Києва – 17, Івано-Франківщини – 11, Харківщини – 10), яка сформувалася на основі Демблоку і яку очолив академік *Ігор Юхновський* (нар. 1925), а одним із його заступників став колишній дисидент *Левко Лук'яненко* (нар. 1927). Лідером же радикального крила Ради став інший колишній дисидент *Вячеслав Чорновіл*. Із Народною Радою співпрацювала група “Демократична платформа в Компартії України” (41 депутат).

Оскільки серед опозиціонерів було немало замаскованих активістів КПРС, консервативна більшість Верховної Ради зуміла обрати її головою “начальника” комуністів України, *Володимира Івашка* (4.06.–9.07.1990), а після його ганебної втечі до Москви та недовгої діяльності т.в.о. голови “колгоспника” *Івана Плюща* (9–23.07.1990) спікером було обрано “хитромудрого” й спритного компартфункціонера *Леоніда Кравчука* (23.07.1990 – 5.12.1991), згодом “Героя України” (2001)! Першим заступником голови став згадуваний совєцько-компартійний діяч із рівнем мислення голови колгоспу (яким він і був свого часу!) *Іван Плющ* (6.06.1990 – 5.12.1991), а заступником голови – науковець, росіянин за походженням, колишній компартійний діяч (котрий подався в НРУ!) *Володимир Гриньов* (7.06.1990 – 29.06.1993). Виступаючи за здобуття економічної й політичної самостійності України, Народна Рада, добилася ухваленню Декларації про державний суверенітет України (16.07.1990).

В період прем'єрства совєцького діяча *Віталія Масола* (1987–1990) проти нього та його союзоцентристських поглядів активно виступило національно свідоме студентство (в тому числі сумське), яке організувало “Революцію на граніті” (2–17.10.1990). В результаті 23 жовтня 1990 Верховна Рада УРСР прийняла відставку В. Масола. Проте новим прем'єр-міністром став теж колишній совєцький діяч *Вітольд Фокін* (23.10.1990 – 1.10.1992).

Намагаючись реанімувати систему, союзна влада, провела 17.03.1991 референдум по збереженню СРСР, винісши на нього питання, “логіка” якого практично не допускала негативної відповіді: “Считаете ли Вы необходимым сохранение Союза Советских Социалистических Республик как обновленной федерации равноправных суверенных республик, в которой будут в полной мере гарантироваться права и свободы человека любой национальности?”. І хоча результат був відомий завчасно (на питання “так” відповіли 70,2% осіб, “ні” – 28%), проте в трьох західних областях Галичини (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська) водночас було проведено своє опитування з питання: “Чи хочете Ви, щоб Україна стала незалежною державою, яка самостійно вирішує всі питання внутрішньої і зовнішньої політики, забезпечує рівні права громадянам, незалежно від національ-

ної та релігійної приналежності?”. Відповідь “так” дали 88,3% виборців трьох областей.

Втрачаючи під ногами ґрунт, комуно-консерватори влаштували антиконституційний путч у Москві (19–21.08.1991, відгомін якого відчувався і в Україні, а його провал прирік на небуття комуністичну систему. 24.08.1991 деморалізована ВР УРСР за головування націонал-комуніста Л. Кравчука під тиском народу й опозиції прийняла Акт проголошення незалежності України як самостійної держави. 26 серпня Указом Президії ВР було тимчасово призупинено, а Указом від 30 серпня вже заборонено діяльність Компартії УРСР.

1 грудня 1991 відбувся Всеукраїнський референдум, на якому переважна більшість громадян (90,32%), котрі брали в ньому участь, підтримала Акт проголошення незалежності України. Навіть у Криму, де мешкало багато росіян, за незалежність висловилися 54,1% жителів.

В той же день було вирішено й інше суттєве питання – обрано першого Президента незалежної України. Цьому передувала гостра передвиборна боротьба. З великої групи претендентів (зрештою кандидатів у Президенти залишилося 6) фаворитом вважався Голова ВР *Леонід Кравчук* (61,59%), який і обійняв посаду Президента України (5.12.1991 – 19.07.1994). Я чув від деяких виборців жіночого роду, що вони голосували за Кравчука, тому що він – “красивий” (?) чоловік! Друге місце на виборах посів кандидат від Руху В. Чорновіл, який отримав 23,27% голосів виборців, перемігши в 3-х західних областях. Головою ВР замість Л. Кравчука обрали *Івана Плюща* (5.12.1991 – 17.05.1994). Першим заступником Голови став колишній компартійний діяч, міліціонер (!) *Василь Дурдинець* (29.01.1992 – 10.05.1994).

Оскільки імперія без України була неможлива, 8.12.1991 у Віскулях (Беловезька Пуща, Білорусь) лідери Російської Федерації, України та Білорусі прийняли рішення про припинення існування СРСР і створення Співдружності Незалежних Держав (СНД), яка мала замінити колишній Союз. Протягом року незалежність України визнали понад 130 країн світу, з 87-ма з яких на різних рівнях було встановлено дипломатичні відносини.

Щоправда, вимушена співпраця націонал-демократів з партійною номенклатурою колишньої КПУ та погіршення економічної ситуації в країні спричинили в народі масове розчарування й шквал критики на їхню адресу, що певною мірою послабило національний рух.

Обставини справді склалися так, що на початку 90-х лідерами нової України стало багато людей, які донедавна були запеклими ворогами ідеї незалежності і приховали свої переконання заради збереження влади. Вони засіли в усіх органах влади, в армії, правоохоронних органах. Серед чиновництва теж було засилля росіян-українофобів.

Більшість такої “еліти” виявилася вкрай корумпованою й паразитичною. Оскільки люстрацію в Україні не збиралися проводити, під виглядом незалежної держави постало постсовєцьке утворення. Населення, налаштоване після подій 1991 надто ейфорично, невдовзі було шоковане різким спадом виробництва й погіршенням рівня життя. Працевдатні озброїлися “кравчучками” й почали возити, торгувати, копати землю – створюючи їм “умови” для цього, номенклатура прагнула витіснити їх із політичного життя...

В країні назривала гостра соціально-економічна й політична криза. Постать Л. Кравчука почала викликати в народі роздратування, посилювалося недовір'я до влади в цілому. За таких умов прем'єр-міністр Вітольд Фокін 1.10.1992 подав у відставку. Виконуючим обов'язки (в.о.) глави уряду був призначений колишній компартійний діяч середньої ланки *Валентин Симоненко* (2–12.10.1992), згодом “Герой України” (2009). Потім номенклатурники з колишньої “групи 239”, а також значна частина демократів підтримали на посаду прем'єр-міністра кандидатуру “червоного директора” з Дніпропетровщини, олігарха *Леоніда Кучми* (13.10.1992 – 21.09.1993), хоча згодом його відправили у відставку.

В.о. прем'єр-міністра став єврей-космополіт *Юхим Звягільський* (22.09.1993 – 15.06.1994), теж невдовзі звільнений, оскільки він звинувачувався у зловживанні службовим становищем, причетності до корупції та вивезенні 300 млн. доларів нелегальною готівкою до Ізраїлю, в результаті чого опинився під слідством, від якого переховувався в тому ж Ізраїлі (листопад 1994 – березень 1997), щоб згодом повернутися назад і стати ... “Героєм України” (2003)! До речі, він є єдиним народним депутатом восьми скликань (навіть комуніст Петро Симоненко був депутатом лише 20 років підряд, тобто в 1994–2014!). Я в цей час ще більше занурився в політичну роботу, активно співпрацював із демократичною пресою, відвідував громадські зібрання²¹⁸.

Наразі “п'ята колона” почала вилазити з “окопів”. У березні – червні 1993 в Україні була відновлена Компартія України на чолі з комсомольсько-компартійним функціонером *Петром Симоненком* (нар. 1952) як правонаступниця злочинної Компартії УРСР. Ще однією ганебною сторінкою в нашій історії стало підписання Л. Кравчуком Масандрівських угод (7.09.1993) про “розподіл” (=здачу!) Чорноморського флоту й закріплення базування його російської частини в Севастополі (це було затверджене угодою від 28.05.1996).

Свого часу Міністерство оборони України на чолі з першим міністром оборони, генералом-патріотом *Костянтином Морозовим* (1991–1993) успадкувало потужну армію, яка налічувала 9 263 танки, 11 346 бронетранспортерів і бойових машин піхоти, близько 18 240 артиле-

рійських систем, гори боєприпасів і військового майна. Водночас після розпаду СРСР Україна успадкувала третій у світі після США і Росії ядерний арсенал. Він налічував 1 240 боєголовок у 176 МБР. Ми б могли на віки бути недоторканими! Проте невдовзі К. Морозова усунули, й розпочався тихий розгром української армії, яка зменшилася більше, ніж у 10 разів. Згідно Будапештських домовленостей (5.12.1994) між Україною, США, Росією й Великою Британією ми позбулися ядерної зброї, що стало ще одним величезним дипломатичним прорахунком нашої влади.

Щоправда, парламент поступово структуралізувався, наприкінці його повноважень з'явилися навіть політичні групи, які стали прообразом майбутніх парламентських фракцій. Діяли також регіональні групи депутатів, об'єднані за професійною, галузевою ознаками, виникли групи по співробітництву з іноземними державами. Проте економічне становище теж було тяжким. 24 вересня 1993, після страйків шахтарів та працівників інших галузей народного господарства, ВР України поспіхом ухвалила рішення про проведення дострокових виборів парламенту і Президента України, що і вплинуло на їх результати.

16 січня 1994 на місцевих виборах у Криму його “президентом” було обрано українофоба *Юрія Мешкова* (4.02.1994 – 17.03.1995), який збурих ситуацію на півострові; на щастя, ця посада невдовзі була скасована. Проте згодом при явній загрозі з боку Росії українофоби добилися ліквідації Національної гвардії, був затверджений позаблоковий статус України, що суттєво підірвало обороноздатність нашої держави.

* * *

Дострокові вибори до ВР **2-го скликання** (11.05.1994 – 12.05.1998) відбулися 27 березня 1994. На цих виборах, підтримуваний демократичними силами, передусім НРУ, я вперше балотувався в народні депутати України, тому зміг дослідити тодішню виборчу ситуацію²¹⁹. Складні економічні проблеми, важкий процес становлення політичної системи держави викликали апатію і розчарування значної частини виборців у демократичних інститутах, тому на активність виборців розраховувати не доводилось. Незважаючи на це, за Законом половина кандидатів обиралася за мажоритарною системою – кожен із кандидатів мав набрати понад 50 % голосів виборців із числа тих, що взяли участь у голосуванні, за умови, що участь у голосуванні візьмуть не менше 50 % виборців, внесених у списки. В разі, якщо жоден

кандидат не набирає понад 50% у першому турі, два кандидати з найвищим результатом проходили у другий тур.

Вимога набрати понад 50% голосів залишалась і для другого туру, так що завдяки можливості голосувати проти обох нерідко бувало, що і другий тур не визначав переможця, причому в цьому випадку доводилося проводити в окрузі повторні вибори, починаючи кампанію з самого початку, але вже за участі інших кандидатів! Те ж саме траплялось і в разі, коли в голосуванні брало участь менше 50% виборців. Одночасно з виборами до ВР на Донбасі проводився “референдум” про федералізацію України, який був свідченням “неукраїнськості” регіону.

В результаті виборів до ВР у 401 виборчому окрузі жоден із 5609 кандидатів, зареєстрованих від 28 партій, або не набирає більше 50% голосів, або явка була нижчою за 50%. Через це лише 49 народних депутатів були обрані одразу. Задля обрання інших на 4 квітня (в інших випадках – на 11 квітня) були призначені другі тури. Проте й під час цих переголосувань вдалося обрати лише 289 депутатів (всього 338), бо в 20 округах була занадто низька явка (менше 50%), а в 92 ніхто не зміг набрати більше $\frac{1}{2}$ голосів виборців. Я в першому турі зайняв перше місце по округу, але в другому турі ні я, ні опонент-комуніст не набрали 50% голосів+1 голос...²²⁰

Головою ВР був обраний уже згадуваний *Олександр Мороз* (18.05.1994 – 14.04.1998), тоді голова Соціалістичної партії України (СПУ). Першим заступником голови став колишній комуніст-консерватор *Олександр Ткаченко* (25.05.1994 – 14.04.1998), на той час лідер Селянської партії України (СелПУ). Заступником голови ВР обрали колишнього компартійного діяча середньої ланки *Олега Дьоміна* (25.05.1994 – 07.1996).

Виникли питання щодо виборів у чотирьох виборчих округах (№ 147, 300, 376 і 428), де мала місце безальтернативність, та щодо виборів у трьох виборчих округах (№ 228, 370 і 418), де виборчі дільниці зачинились пізніше запланованого. Тому на початок першої сесії ВР були визнані повноваження лише 331 депутата, обрання якого не викликали сумнівів, потім ще 5 (всього 336!). В 112 виборчих округах були призначені нові голосування на літо. Кошти витрачалися марно, результат нерідко був далекий від бажаного. Щодо округів № 300 та 376, то вибори в них були призначені на листопад.

Зрештою, після довиборів до ВР, 405 місць у парламенті розподілилися таким чином: 89 – КПУ, 20 – НРУ, 19 – СелПУ, 15 – СПУ, 12 – Українська республіканська партія (УРП), 5 – Конгрес українських націоналістів (КУН), 5 – Партія праці (ПП), 4 – Партія демократичного відродження України (ПДВУ), по 2 – Громадянський конгрес України

(ГКУ), Демократична партія України (ДемПУ), Соціал-демократична партія України (СДПУ), по 1 – Партія економічного відродження Криму (ПЕВК), Українська консервативна республіканська партія (УКРП), Українська національна асамблея (УНА) і Християнсько-демократична партія України (ХДПУ), 226 – позапартійні.

Комуністи знову були попереду. До того ж у Раді сформувалася близька до них фракція “Лівий центр” (СПУ+СелПУ). Щоправда, не бажаючи брати на себе відповідальність, Компартія хоч і входила завжди до правлячого блоку, проте оголошувала себе партією ... “опозиційною”! Взагалі ж, у ВР було представлено 6 фракцій і 11 депутатських груп.

Прем’єром-міністром удруге (після совецької доби) став комуніст *Віталій Масол* (16.06.1994 – 6.03.1995), якого підтримала найменша за всі голосування кількість депутатів – 199. За його часів започаткована В. Фокіним криза виконавчої влади посилилася ще більше.

Після двох турів других президентських виборів (26.06. і 10.07.1994) Президентом із 7 кандидатів було обрано *Леоніда Кучму* (19.07.1994 – 23.01.2005). Він набрав 52,15% голосів, Кравчук – 45,06. Я агітував за ерудованого економіста *Володимира Ланового*, тоді як Кучму підтримали такі антиукраїнські сили, як комуністи, блок “За єдину Україну” і Соціал-демократична партія України (об’єднана) /скороч. СДПУ(о)/, – що мали вплив на Сході. Натомість проти Л. Кучми голосували західні регіони (Чергігівщина, Полтавщина й Сумщина несвідомо підтримали Л. Кучму). Так уперше позначився поділ України на східну й західну. Перемога Л. Кучми пояснювалася насамперед занепадом економіки України, вмілою демагогією та зрадою Л. Кравчука постсовецькою номенклатурою. Проте, при Кучмі, який швидко забув свої передвиборні обіцянки щодо поліпшення життя громадян, ще більших розмірів (особливо на Донбасі) набула люмпенізація населення. “Кравчучку” замінив “кучмовоз”...

26.06.1994, одночасно з президентськими, відбулися позачергові місцеві вибори. Мені пропонували балотуватися до Сумської обласної ради, але я, незважаючи на реальний шанс, свідомо відмовився, оскільки мав їхати на навчання до докторантури в Київ. А, отже, у випадку обрання депутатом не зміг би реалізувати своїх передвиборних обіцянок. Проте й перебуваючи докторантурі, я, попри зайнятість, поринав у політику, боровся з комуністами, яких сприймав лише як ворогів України²²¹.

На 9 лютого 1995 Верховна Рада України все ще була сформована лише на 90 % (при 45 необраних депутатах). Як наслідок, для виборів 1994 виявилася недостатньою ротація депутатів. Значна кількість округів (більше 30), в тому числі два сумські, так і залишилася не

представлена в парламенті до самого закінчення терміну його повноважень.

Невдовзі прем'єр-міністр В. Масол знову подав у відставку. Головою уряду призначили, потім обрали колишнього діяча Комітету державної безпеки (КДБ) й Співки безпеки України (СБУ) *Євгена Марчука* (6.03.1995 – 27.05.1996, до 8.06.1995 – в.о.), який входив до СДПУ(о), котру згодом очолив *Віктор Медведчук*.

За часів головуванням О. Мороза у ВР було ухвалено 753 закони, прийнята нова Конституція (28.06.1996), відбулося посилення контролюючих функцій вищого законодавчого органу (започатковані парламентські слухання, дні уряду тощо). Однак простежувалися серйозні протиріччя між гілками влади, мали місце незбалансованість їхніх повноважень, політичні протистояння, ухвалення заполітизованих законів. Заступником голови ВР в цей час був науковець *Віктор Мусіяка* (10.1996 – 14.04.1998).

Прем'єру Є. Марчуку протидіяв відвертий українофоб, керівник Адміністрації Президента (АП), син єврея й росіянки, *Дмитро Табачник* (21.07.1994 – 10.12.1996), у якого з 11.1995 заступником був *Володимир Литвин*. З останнім свого часу я навчався на одному факультеті в Київському університеті імені Т. Шевченка, щоправда з різницею в два курси, і бачив, що він уже тоді знав, чого хоче в житті... Що ж стосується Табачник, то мої однокурсники (згодом – викладачі), в яких потім був студентом цей пройдисвіт, розповідали, що вже тоді він знаходив можливість шантажувати своїх наставників.

Отже, невдовзі Є. Марчук був звільнений з посади “за створення власного політичного іміджу”. Посаду прем'єра обійняв представник “дніпропетровського клану”, олігарх *Павло Лазаренко* (28.05.1996 – 18.06.1997). Незважаючи на введення повноцінної гривні (1996), економічна ситуація в країні була складною. Очолюючи уряд, Лазаренко звинувачувався опозиційною пресою в монополізації газового ринку України та “злочинній” корупції. Проте він мав великий вплив на Дніпропетровщині. Тож Кучма відчув загрозу, а отже вжив необхідних заходів. Прем'єр зрештою позбувся влади. Табачник, якого по життю постійно супроводжували скандали, згодом теж був відправлений у відставку за ... незаконне присвоєння собі військового звання полковника (у Збройних силах він ніколи не служив!).

Ще перед цим П. Лазаренко створив партію Всеукраїнське об'єднання (ВО) “Громада”, яку сам і очолив; його заступником стала депутат ВР (1997–1998), бізнесмен *Юлія Тимошенко* (нар. 1960). “Реалістично” оцінюючи “розклад” сил у державі, Генеральна прокуратура України 14.09.1998 порушила кримінальну справу проти П. Лазаренка за “розкрадання” державного майна в особливо великих розмірах. На

подання українських “правників” відгукнулося правосуддя Швейцарії, яке засудило П. Лазаренка до ув’язнення за відмивання грошей у банках Швейцарії. 17.02.1999 ВР України ухвалила рішення про зняття з П. Лазаренка депутатської недоторканості. Тоді Ю. Тимошенко створила власну партію ВО “Батьківщина”.

Проте за тиждень перед цим Лазаренко виїхав з України. Згодом він перебував під слідством в ув’язненні у США, а заочно – й під слідством в Україні. Згідно рейтингу найбільших корупціонерів, складеному в 2008 Всесвітнім банком по спільній з ООН програмі “Повернення викрадених активів”, П. Лазаренко увійшов до десятки найкорумпованіших державних діячів світу, хоча достовірність подібного твердження викликає сумніви.

Виконуючим обов’язки прем’єра знову був призначений міліціонер *Василь Дурдинець* (19.06.–16.07.1997), після чого посаду голови уряду обійняв високопоставлений чиновник *Валерій Пустовойтенко* (16.07.1997 – 22.12.1999), лідер Народно-демократичної партії (НДП), який запам’ятався відключенням світла в житлах громадян і нерезультативними чиновницькими нарадами “на природі”. Після другої інавгурації Л. Кучми він склав свої повноваження.

24 вересня 1997 був прийнятий новий Закон про вибори до ВР на змішаній основі. Було також підписано ганебний договір про дружбу, співробітництво і партнерство з Росією. В кінці року на американському шаттлі “Колумбія” в космос літав українець *Леонід Каденюк* (нар. 1951); у 2002 його як члена партії В. Пустовойтенка і представника блоку “За Єдину Україну”, лідером якої був Володимир Литвин, обрали депутатом ВР по мажоритарному виборчому округу № 205. У 2006 Л. Каденюк балотувався до парламенту у першій п’ятірці Блоку Литвина. В 2007 він був обраний депутатом від Партії регіонів (ПР). Отак перший космонавт незалежної України ганебно прислужувався антиукраїнським можновладцям!..

* * *

Чергові вибори до ВР України **3-го скликання** (12.05.1998 – 14.05.2002) відбулися 29.03.1998. Повернувшись ще в 1997 з докторантури до Сум, я став членом партії Християнсько-народний союз (ХНС, з 2003 – Християнсько-демократичний союз, ХДС) і, вдруге балотувався у народні депутати²²². Олігархи більш успішно, ніж опозиція, діяли задля створенням партійних структур, вони й добилися бажаної саме для них зміни законодавства. Так, уперше вводилася змішана виборча система. Половина депутатів ВР (225) обиралася на пропорційній основі в загальнодержавному окрузі, іншу половину

обирали в 225 одномандатних округах. Прохідний бар'єр для партій і блоків становив 4 %. У мажоритарних округах діяла система відносної більшості. Відмінялася межа явки виборців. Свою кандидатуру кандидат у народні депутати міг виставляти як в окрузі, так і в складі виборчого списку партії чи блоку. Введення погано підготовленої пропорційно-мажоритарної системи мало негативні наслідки для демократії.

У виборах 1998 брали участь 21 політична партія і 9 блоків, 8 із яких подолали бар'єр у 4 %. В одномандатних округах було висунуто 4 278 кандидатів. Компартія України знову змогла сформувати найбільшу фракцію у Верховній Раді. Я сам бачив, що творили тоді комуністи, які задля свого політичного апофеозу порушували всі мислимі закони²²³. За умов розпорошеності демократичних сил, впровадження в їх лави зрадників і провокаторів, моя кампанія виявилася безрезультативною.

У 5-ти округах проведені вибори були визнані недійсними, тож там мали проводитися повторні вибори. Зрештою, після довиборів, 450 місць у Верховній Раді України розподілилися таким чином (за списками відсотків +округами): КПУ – 123 (84 – 24,65%+39), НРУ – 46 (32 – 9,4%+14), блок “За правду, за народ, за Україну!” (СПУ+СелПУ) – 35 (29 – 8,55%+6), НДП – 28 (17 – 5,01%+11), ВО “Громада” – 24 (16 – 4,67%+8), Партія зелених України (ПЗУ) – 19 (19 – 5,43%), СДПУ(о), головою її фракції став Л. Кравчук – 17 (14 – 4,01%+3), Прогресивно-соціалістична партія України (ПСПУ) – 16 (14 – 4,04%+2), а також блок “Національний фронт” (по 2 від КУН, УКРП, УРП) – 6, партія “Реформи і порядок” (ПРП) – 3, Аграрна партія України (АПУ) – 2, Блок “РАЗОМ” (Ліберальна партія і ПП) – 2, ХДПУ – 2, блок демократичних партій “НЕП” (ДемПУ+Партія економічного відродження – раніше ПЕВК) – 2, блок “Вперед, Україно!” (ХНС+Українська християнсько-демократична партія) – 1, Партія регіонального відродження України (з 2001 – Партія регіонів) – 1, Всеукраїнська партія трудящих (ВУПТ) – 1, партія “Союз” (Крим) – 1, Блок “Менше слів” (Соціал-національна партія України – з 2004 “Свобода”+Державна самостійність України) – 1, самовисуванці – 120.

На відміну від Рад двох попередніх скликань, ця Верховна Рада мала в своєму складі багато підприємців і бізнесменів, часом компартійного походження, – 185 осіб, а разом із “замаскованими” вони склали практично половину депутатського корпусу.

Верховна Рада цього скликання з великими зусиллями приймала будь-які рішення, оскільки в ній так і не було створено чіткої та стабільної більшості. Спочатку досить довго (травень – липень) тривала “спікеріада”. Зрештою, на 57-ий день роботи ВР, у 218-му голосуванні головою Ради з 60-ти кандидатів було обрано лідера СелПУ *Олександр*

ра Ткаченка (7.07.1998 – 21.01.2000). Його першим заступником став комуніст *Адам Мартинюк* (9.07.1998 – 21.01.2000), а заступником – лідер СДПУ(о) олігарх *Віктор Медведчук* (9.07.1998 – 1.02.2000). В Раді сформувалися 8 фракцій (в т.ч. “Єдина Україна”) і групи “Відродження регіонів” та “незалежні”.

Восени 1999 відбулися треті президентські вибори, під час яких було представлено 13 кандидатів. Попередньо утворилася “Канівська четвірка” (О. Мороз, котрий балотувався вдруге, О. Ткаченко, Є. Марчук і *Володимир Олійник*), представник якої Є. Марчук позиціонував як демократ. Проте після першого туру виборів (31.10.1999) він “здав” своїх виборців і перейшов на бік Л. Кучми. Так Марчук, на жаль, не став ні українським Ш. де Голлем, ні азербайджанським Г. Алієвим, а залишився звичайним чиновником, оскільки боявся піти на ризик заради України!

Перший тур президентських виборів співпав із виборами до Ковпаківської районної м. Суми ради, кандидатом в депутати якої я балотувався по Баранівці від партії ХНС і був свідком того, як за вказівки голови облдержадміністрації (ОДА) *Володимира Щербаня* (1999–2005) перемогу його заступника забезпечили ... цигани, яких відомчим транспортом звідусіль звозили до виборчих дільниць²²⁴! Олігархи намагалися не допустити можливого єднання демократів, тож саме тоді (25.03.1999), ніби випадково, в автокатастрофі за нез’ясованих обставин загинув В. Чорновіл....

А на президентських виборах демократи перед загрозою комуністичного реваншу мусили в безвихідді підтримувати далеко не демократа – Л. Кучму. Під час виступів у пресі й на телебаченні я активно агітував проти П. Симоненка як проти “більшого зла”, викликаючи несамовиту лють з боку комуністів-номенклатурників²²⁵. У результаті другого туру виборів (14.11.1999) Президентом був переобраний *Леонід Кучма* (56,25 %); лідер комуністів П. Симоненко набрав 37,80 % голосів.

Як голова Ковпаківської районної в місті Суми організації ХНС я відвідував масові громадські заходи на місцях, брав також активну участь у роботі з’їздів, конференцій і нарад цієї партії, що відбувалися в Києві, де познайомився з рядом депутатів та із самозакоханим В. Ющенком, якого демократи силою штовхали в незрозумілу для нього політику...

А в Верховній Раді невдовзі виникла проблема утворення більшості (листопад 1999 – лютий 2000). Причиною цього було те, що О. Ткаченко своїм неприхованим (у союзі з комуністами) політичним курсом, спрямованим проти Л. Кучма, позбувся підтримки більшості депутатів, що голосували за нього. Тому вони й ініціювали його відс-

тавку. Проте для зміни керівництва парламенту необхідно було зафіксувати кворум – $\frac{2}{3}$ депутатів, присутніх у залі засідань. Усвідомлюючи це, представники лівих партій кожного разу, коли поставало питання про спікера, просто не реєструвалися.

Враховуючи значимість у даній ситуації правих сил, які представляли НРУ, Українська народна партія, “Реформи-конгрес”, “Батьківщина” (всього до 70 депутатів), Л. Кучма погодився на обрання прем’єром (22.12.1999 – 29.05.2001) популярного тоді колишнього Голову Національного банку України (1993–1999) *Віктора Ющенка*, який до проголошення незалежності України входив до лав КПРС, потім вступив у НДП, яку пізніше покинув.

Лише 21.01.2000 на виїзному вечірньому засіданні в Українському домі 239 депутатів одногolosно проголосували за відставку спікера О. Ткаченка й його заступника А. Мартинюка. Після цього очільником парламенту вдруге був обраний здавалося б “ніякий” (тепер “народний демократ”!) *Іван Плющ* (21.01.2000 – 14.05.2002), який спритно міняв провладні партії, але на той час влаштовував “усіх”. Першим заступником голови став “об’єднаний” соціал-демократ *Медведчук Віктор* (1.02.2000 – 13.12.2001), якого згодом звільнено, а заступником голови обрано представника регіоналів (хоча й поміркованого) *Степана Гавриша* (1.02.2000 – 4.04.2002). 15.12.2000 була закрита Чорнобильська АЕС.

Після обрання спікером І. Плюща в парламенті відбувся перерозподіл керівних посад комітетів, прийнята низка змін до Регламенту ВР: голосування стали поіменними, для них визначався лише один день пленарного тижня – четвер, створена Координаційна рада більшості (надалі – Погоджувальна рада), де узгоджувалися позиції фракцій перед розглядом відповідних питань у сесійній залі парламенту. Рада працювала і над блоком законопроектів та кодексів.

16 квітня 2000 відбувся референдум “за народною ініціативою”, “рішення” якого (про право Президента розпустити ВР, про відміну депутатського імунітету, про скорочення складу ВР до 300 депутатів, про введення 2-палатного парламенту) можна було б назвати “позитивними”, але їх так і не впровадили в життя.

У 2000 я балотувався кандидатом у депутати Сумської міської ради²²⁶. На жаль, мало структурована ХДС, при відсутності кваліфікованого центру й наявності мізерних коштів, практично не надала мені реальної підтримки в цій кампанії.

У цей час ішов процес формування антиукраїнської Партія регіонів (ПР), співзасновником якої зі своєю партією “Солідарність” (створена 2000) став бізнесмен *Петро Порошенко*, котрий раніше (1998–2000) перебував у одіозній СДПУ(о) В. Медведчука. В Партії регіонів

П. Порошенко працював у 2000–2001 як її співголова (разом із головою ПРВУ *Володимиром Рибак*ом і головою ПП *Валентином Ланди*ком), потім став заступником голови ПР.

У грудні 2000 – квітні 2001 ВР пережила ще одне потрясіння, пов'язане з політичною кризою і розвалом більшості. Її підштовхнули так звана “справа Гонгадзе” (журналіста, загадково вбитого в 2000) та “касетний скандал” (восени 2000), ініційований соціалістом О. Морозом, який на провокації (попри антинародну діяльність Кучми) мав намір підняти свій рейтинг. Роботу парламенту було паралізовано, а більшість у ньому припинила своє існування. Розгорнувся рух “Україна без Кучми!” (11.2000 – 03.2001), була задекларована громадська ініціатива “Форум національного порятунку” (2001), в яких брала участь лідер “Батьківщини” (з 4.03.1999) Юлія Тимошенко, раніше (30.12.1999 – 19.01.2001) віце-прем’єр в уряді Ющенка. Працюючи на той час (2001) у Тернополі, я теж відвідував такі акції. Саме тоді В. Ющенко разом із президентом Л. Кучмою та головою Верховної Ради І. Плющем підписав “Звернення до народу України” щодо руху “Україна без Кучми”, де його учасників було названо “націонал-соціалістами”. В цьому немає нічого дивного, якщо згадати, що жінка В. Ющенко, Катерина, – кума голови Секретаріату Л. Кучми і кучміста-українофоба Д. Табачника.

Підступний вчинок Ющенка був негативно сприйнятий багатьма демократами. Не набув прем’єр Ющенко підтримки і з боку влади. Під тиском олігархів і комуністів він був звільнений з посади. Головою уряду обрали більш лояльного кандидата, молдаванина, промисловця *Анатолія Кінаха* (29.05.2001 – 21.11.2002), затвердженого ситуативною більшістю (реальна більшість розвалилася!), хоча невдовзі Кучма і його “відставив”!

Після своєї відставки В. Ющенко проголосив створення опозиційного блоку “Наша Україна” (НУ), до якого приєднався його далекоглядний кум, П. Порошенко (Партію регіонів після цього очолив *Микола Азаров*). Організаційне формування блоку завершилося в лютому 2002. До його складу спочатку увійшли правоцентристські партії – НРУ, ХНС (в якому я все ще перебував), Український народний рух – потім Українська народна партія (УНП), партія “Вперед, Україно!”, КУН, Республікансько-християнська партія (РХП), ПРП й очолювана одіозним В. Щербанем Ліберальна партія України (ЛПУ), яка після виборів у 2004 вийшла з блоку. Серед членів блоку було немало конформістів, насторожувала присутність у ньому ненаситного В. Щербаня, якого Ющенко наївно сподівався “перевиховати”. Проте за підтримки рядових виборців блок зумів розгорнути активну агітаційну кампанію.

31 березня 2002 відбулися чергові вибори до Верховної Ради України **4-го скликання** (14.05.2002 – 26.03.2006). На місцевих виборах, які відбувалися одночасно, я балотувався кандидатом в депутати обласної ради по Сумському району. Змарнілі сільські виборці часом, здається, щиро заявляли: “Якщо ви нам заплатите, ми за вас проголосуємо!..”. У відповідь я рекомендував таким голосувати проти... Все знову вирішував В. Щербань²²⁷, хоча він і був нашим ситуативним “союзником” по блоку. Отже, кого з “відданих” можновладців визначив Щербань, ті й були обрані депутатами (списки цих кандидатів попередньо передали до сільрад району).

Що ж стосується ВР, то, згідно змішаної виборчої системи, половина депутатів обиралася на пропорційній основі в загальнодержавному окрузі, іншу половину обирали в одномандатних округах. Прохідний бар’єр для політичних партій і блоків, які брали участь у виборах, становив 4%. У мажоритарних округах діяла система відносної більшості.

Лише 6 партій і блоків (із 33) пройшли бар’єр у 4% (в тому числі НУ отримала 23,57% голосів виборців, КПУ – 20,01%, “За єдину Україну!” – 11%) і зарезервували місця в парламенті. З урахуванням мажоритарників 450 місць у Верховній Раді розподілилися таким чином: “119 – “За єдину Україну!” (АПУ, НДП, Партія промисловців і підприємців України, ПР, Трудова Україна, а також спортсмен – о ганьба! – *Сергій Бубка!*), 112 – Блок В. Ющенко “Наша Україна”, 66 – КПУ, 27 – СДПУ(о), 22 – БЮТ (ВО “Батьківщина”+УРП “Собор”+УСДП), 21 – СПУ, решта 83 – позафракційні.

На виборах у багатомандатному окрузі “Наша Україна” посіла 1-е місце серед блоків і, здавалося б, могла сформувати найбільшу фракцію (серед партій перше місце посіли комуністи). В. Ющенко привів у депутати й Щербаня, який “на коні” покинув пограбовану ним Сумську область, батьківщину Ющенко. Проте, маючи на той час змогу перебрати владу до рук демократів, лідер НУ не вдарив задля цього палець об палець; у відповідальний момент він вирушив у показове турне і упустив перемогу.

За цей час пропрезидентський блок “За єдину Україну!” (охрещений у народі – “Заєду”), маючи до виборів рейтинг 6% і отримавши на виборах 11%, зумів на основі “недолугого” Закону сформувати в Раді свою більшість. Шляхом підкупу, шантажу та інших маніпуляцій виконавча влада створила у Верховній Раді пропрезидентську фракцію “Єдина Україна”, до якої станом на 15.05.2002 увійшли 175 депутатів і

яка контролювала ситуацію в парламенті, хоча блок невдовзі розпався на сім депутатських фракцій і груп.

Головою ВР було обрано кучмівського ставленика, згадуваного *Володимира Литвина* (28.05.2002 – 25.05.2006), з 2004 – голову Народної партії (до 2005 – АПУ), лідера блоку “За єдину Україну”, голову АП (1999–2002). Уперше за всю історію незалежного парламентаризму В. Литвина обрали на посаду голови Верховної Ради з мінімальною законодавчою кількістю в 226 голосів.

Першим заступником голови ВР став працівник прокуратури, бізнесмен із провладного блоку *Геннадій Васильєв* (28.05.2002 – 18.11.2003); потім першим заступником удруге був обраний комуніст *Адам Мартинюк* (18.11.2003 – 4.06.2006). Посаду заступника голови ВР посів *Олександр Зінченко* (28.05.2002 – 17.03.2005) з СДПУ(о). “Чорний кардинал” В. Медведчук став Головою АП (2002–2005). А прем’єром після створення штучної провладної парламентської більшості (231 депутат) було обрано губернатора з Донеччини, прихильника проросійської економічної та культурної політики *Віктора Януковича* (21.11.2002 – 7.12.2004), який взагалі то мав дві (фактично – три) судимості! Цікаво зазначити, що навіть цей рецидивіст свого часу умудрився побувати в “лавах” КПСС!

16.09.2002 в рамках акції “Повстань, Україно!” відбулися мітинги за участі Ю. Тимошенко, котрі спочатку і я відвідував. Проте, побачивши на трибуні “опозиціонерів” П. Симоненка й О. Мороза, я втратив інтерес до цього дійства, бо знав, що комуно-соціалісти не бажають блага Україні.

У 2003 спалахнув російсько-український конфлікт навколо нашого о. Тузли в Керченській протоці. Як для нас не було не дивно, але Кучма виявив несподівану рішучість у припиненні агресивних потуг Кремля. Вочевидь, Московія тоді ще була не готова до нападу на “братнього” сусіда...

У лютому 2004 на нараді прибічників “Нашої України” я виступив на підтримку В. Ющенка. А влітку 2004, коли розпочалося голодування наших студентів проти об’єднання вищих навчальних закладів (ВНЗ) міста та їх похід на Київ, я брав участь таких у акціях у Сумах, виступав на мітингах. Щоправда на Київ не ходив, оскільки працював у ВНЗ, який не попав під об’єднання, а тому не мав підстав бути включеним до групи піших протестувальників. До кінця літа напруга акції, яка зі студентської перетворилася на обласну, спала, оскільки наказ про об’єднання університетів відмінив В. Янукович, який згодом очолив Партію регіонів. Сумська баталія сприяла росту авторитету “Нашої України”, зокрема таких її діячів, як Ю. Луценко і В. Кириленко. Та в НУ надійно осіли, як уже зазначалося, й пройдисвіти. Саме в

цей час на основі Блоку В. Ющенко і блоку Ю. Тимошенко була створена коаліція “Сила народу”²²⁸.

Восени 2004 за участі 26 кандидатів відбулися важкі четверті президентські вибори, супроводжувані нечуваними провокаціями й насильством. Я тричі був спостерігачем на них і бачив побиття на дільницях вікон і ... людей! У першому турі (31.10.2004) Ющенко набрав 39,9% голосів, Янукович – 39,26%. Якщо першого підтримував Захід, Центр і Лівобережжя, то за останнього були 9 регіонів Півдня й Сходу (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Запорозька, Донецька, Луганська, Харківська області, Крим). За Януковича голосували практично ті ж області, що й за Кучму в 1994. На стадіоні в Сумах, де задля “обробки” зібрали виборців, Янукович неприховано, за погану агітацію, надавав стусанів Щербаню, який повернувся на посаду очільника області, проте сумчани підтримували “помаранчевих”. Взагалі з Януковичем від початку передвиборчої кампанії траплялися курйозні випадки, які потім відбивались у численних творах народного мистецтва, анекдотах тощо. Озвучене ним “проФФесор” перетворилося на інтернет-мем і застосовувалося не лише на адресу Януковича, але й для позначення малоосвічених політиків, що люблять присвоювати собі наукові титули. Приклади недолугих висловів називали “янукізмами. Низка оглядачів розцінювала подібні обмовки як свідчення надзвичайно низького культурного рівня Януковича.

Проте після другого туру (21.11.2004) головою Центральної виборчої комісії (ЦВК) *Сергієм Ківаловим* була подана інформація, за якою Янукович, мовляв, отримав 49,42% голосів виборців, а Ющенко – 46,69%. Вона була сприйнята народом як фальсифікація виборів, що й викликало Майдан та Помаранчеву революцію (22.11. – 8.12.2004), в якій я брав активну участь²²⁹. Буваючи часто в Києві, я відзначав спроби “5-ої колони” залучити до актиукраїнських акцій служителів і парафіян Московського патріархату. Зрештою, за участі міжнародної громадськості сторони погодилися провести переголосування. На час відпустки В. Януковича в період виборів Президента в.о. прем’єра був призначений росіянин-українофоб *Микола Азаров* (7.12. – 28.12.2004). Водночас Верховна Рада під головуванням В. Литвина й через інтриги О. Мороза ухвалила поправки до Конституції, що суттєво обмежували повноваження майбутнього Президента.

На перевиборах 26.12.2004 В. Ющенко отримав 51,99% голосів, В. Янукович – 44,20%. На перехідний період в.о. прем’єра залишався *Віктор Янукович* (28.12.2004 – 5.01.2005), який після визнання перемоги Ющенко в третьому турі подав у відставку. В.о. прем’єра знову тимчасово був призначений *Микола Азаров* (5.01. – 24.01.2005).

Ось за таких обставин Президентом України й став *Віктор Ющенко* (23.01.2005 – 25.02.2010). Займаючи нібито патріотичні позиції, він часто вдавався до демагогії, проводив кадрову політику в інтересах “любих друзів”, не здійснив люстрації, не зумів забезпечити просування України до Європейського Союзу (ЄС) й НАТО, що створювало передумови для майбутніх провалів нової влади. Згідно попередньої домовленості, 24.01.2005 в.о. прем’єра призначена один із лідерів Помаранчевої революції *Юлія Тимошенко*. Під час голосування 4.02.2005 її підтримало найбільше депутатів – 373. Вона й стала 10-м діючим прем’єром (4.02. – 8.09.2005).

Проте невдовзі між прем’єром Ю. Тимошенко й головою Ради національної безпеки й оборони (РНБО) П. Порошенком, який сам прагнув очолити уряд, спалахнув небезпечний конфлікт. Ми, як учасники Помаранчевої революції, тоді ще вірили Ющенку. Хоча було прикро, що Президент недвозначно став на бік “кума” і сам пішов на конфлікт із БЮТ, відправивши Тимошенко у відставку. Прем’єром обрали “ніякого” бурята *Юрія Єханурова* (8.09.2005 – 4.08.2006, до 22.09.2005 – в.о.). Водночас був сформований виборчий блок “Наша Україна”, до якого увійшли НРУ, ХДС, УРП “Собор”, Партія промисловців і підприємців України (ПППУ) А. Кінаха, КУН, Народний союз “Наша Україна”. На жаль, блок виявився крихким і фактично некерованим з боку Президента.

* * *

26 березня 2006 за пропорційною системою в загальнодержавному виборчому окрузі відбулися чергові вибори до Верховної Ради України **5-го скликання** (26.03.2006 – 2.04.2007).

Водночас пройшли місцеві вибори, на яких я балотувався до обласної ради²³⁰. На цих виборах найбільше місць закріпили за собою БЮТ, “Наша Україна” і ПР.

На виборах до ВР прохідний бар’єр для партій і блоків на виборах становив 3% від числа виборців, що взяли участь у голосуванні. Вибори 2006 виявилися рекордними за кількістю партій і блоків, що взяли в них участь (45). За їх результатами була сформована ВР, 450 місць у якій поділили наступні партії й блоки: ПР (186), БЮТ (129), НУ (81)), СПУ (33), КПУ (21). Переможницею вийшла ПР (32,14% голосів), яка об’єднала в своїх рядах таких далеких від українських справ людей, як Л. Черновецький, В. Рибак, В. Ландик, М. Азаров, В. Рибак та ін. Де-що послабила свої позиції Компартія, хоча вона швидко стала надійним союзником “регіоналів”.

Незважаючи на підписану між фракціями БЮТ, “Наша Україна” й СПУ коаліційну угоду, яка передбачала обрання Юлії Тимошенко прем’єр-міністром, а Петра Порошенка – головою ВР, О. Мороз несподівано висунув на посаду голови Верховної Ради власну кандидатуру, що було розцінено коаліцією як зрада. І хоча БЮТ і “Наша Україна – Народна самооборона” (НС) відмовилися брати участь у голосуванні, лідер соціалістів *Мороз Олександр* завдяки підтримці фракцій ПР та КПУ вдруге був обраний головою ВР (6.07.2006 – 23.11.2007). Таким чином, блок БЮТ, НУ-НС, СПУ розпався. Наступного дня ПР, КПУ і СПУ утворили в парламенті нову коаліцію більшості. Першим заступником голови ВР втретє став комуніст *Адам Мартинюк* (11.07.2006 – 20.09.2007), а заступником Голови – член ВО “Батьківщина” *Микола Томенко* (8.02. – 14.06.2007), що не змінювало антиукраїнської сутності законодавчої влади.

Через зраду О. Мороза та антиукраїнську позицію комуністів навіть Юрій Єхануров мусив піти у відставку. 3.08.2006 в секретаріаті Президента В. Ющенка відбулося підписання Універсалу національної єдності, до якого прилучилися лідери всіх парламентських фракцій, окрім лідера БЮТ Ю. Тимошенко. Завдяки цьому прем’єром вдруге став *Віктор Янукович* (4.08.2006–18.12.2007, з 23.10.2007 – в.о.). Його підтримала т.зв. Антикризова коаліція в складі ПР, СПУ та КПУ (238 депутатів), яка й сформувала уряд. 4.10.2006 НУ-НС перейшла в опозицію до урядової коаліції. Все це стало наслідком недалекоглядності й політичних прорахунків В. Ющенка.

У 2007 у центр скандалу потрапив А. Кінах, який став причиною парламентської кризи в Україні. Криза була викликана переходом частини депутатів із фракції “Наша Україна” в Партію регіонів. Серед цих депутатів (пізніше їх назвуть “тушками”) був і Анатолій Кінах. Після цього 21 березня 2007 він став міністром економіки України в уряді Януковича.

Усвідомлюючи, що вони ризикують повністю втратити владу, колишні союзники з демократичного табору вирішили вдатися до припинення діяльності ВР згідно діючих тоді вимог – народні депутати від БЮТ (105) і від НУ-НС (62) склали свої мандати. Після того, як 4 місяці марно формували коаліцію, парламентська криза загострилася й стала причиною того, що 2 квітня 2007 Віктор Ющенко розпустив Верховної Ради України.

Позачергові вибори до Верховної Ради України **6-го скликання** (23.11.2007 – 12.12.2012) відбувалися 30 вересня 2007 за пропорційною системою в загальнодержавному виборчому окрузі. Прохідний бар'єр для партій і блоків становив 3% від числа виборців, що взяли участь у голосуванні. У виборчих перегонах 2007 брали участь 21 політична партія і передвиборчі блоки. Це був найнижчий показник за останні декілька виборів.

За результатами виборів була сформована ВР 6 скликання, 450 місць якої 5 партій розподілили таким чином: 175 – ПР, 156 – БЮТ, 72 – НУ-НС, 27 – КПУ, 20 – Блок Литвина. ПР здобула 34,37% голосів (перше місце серед інших партій і блоків, абсолютний рекорд за весь час проведення в Україні виборів за списками). Щоправда, порівняно з голосуванням 2006 регіонали втратили 11 місць у парламенті, хоч і набрали на 2,27% голосів виборців більше. Соцпартія, очолювана зрадником Морозом, до ВР не пройшла.

Демократи, які спочатку мали у ВР хитку більшість (228), забезпечили обрання її головою представника “Нашої України” *Арсенія Яценюка* (4.12.2007 – 12.11.2008). За результатами таємного голосування він став наймолодшим головою українського парламенту (33 роки), за кандидатуру якого віддали свої голоси 227 депутатів, що представляли фракції “Наша Україна – Народна самооборона” і Блок Юлії Тимошенко.

Невдовзі А. Яценюк знову став першим спікером, який на знак “протесту” проти “недисциплінованості” ВР за власним бажанням подав у відставку! Обов'язки спікера після його відставки виконував перший віце-спікер регіонал *Олександр Лавринович* (11–12.2008).

За підтримки Литвина Юценку вдалося відправити уряд Януковича у відставку; прем'єр-міністром вдруге стала *Юлія Тимошенко* (18.12.2007 – 11.03.2010), в уряді якої посаду міністра закордонних справ обійняв П. Порошенко (2009–2010). Уряд Тимошенко виступав за інтеграцію України до ЄС, проти участі в Митному союзі, проти корупції та за справедливість для пересічних громадян, а його глава боролася за усунення від влади в Україні олігархічних кланів.

25.05.2008 відбулися позачергові вибори до Київської міської ради, на яких головою знову був обраний Л. Черновецький (2006–2012), який набрав 37,72% голосів виборців і обійшов кандидата від БЮТ.

Аж ось 4 вересня 2008 парламентський блок “Наша Україна – Народна Самооборона” заявив про вихід із коаліції з Блоком Юлії Тимошенко, поставивши таким чином під загрозу існування самого уряду Юлії Тимошенко. Офіційною причиною виходу НУ-НС із коаліції ста-

ло голосування в Раді депутатів від БЮТ у блоці з Партією регіонів за низку законопроектів, які мали на меті обмежити владу Президента України та внести інші зміни до законодавства України. Протягом тривалих перемов у вересні-жовтні 2008 політичним силам, представленим у парламенті, не вдалося досягти компромісу і сформуванню нову більшість. Політична криза завершилася з обранням *Володимира Литвина* на посаду голови Верховної Ради (9.12.2008 – 12.12.2012). За таке рішення проголосували 244 народні депутати з 422 зареєстрованих у залі.

Щоправда, Партія регіонів пропонувала на посаду голови Верховної Ради кандидатуру регіонала О. Лавриновича, але ця пропозиція не знайшла підтримки, і парламент вдруге очолив Володимир Литвин. Першим заступником голови ВР став *Олександр Лавринович* (2.09.2008 – 11.03.2010), потім вчетверте – комуніст *Адам Мартинюк* (11.05.2010 – 12.12.2012). Обидва представляли “коаліцію”. Заступником голови ВР був обраний представник ВО “Батьківщина” *Микола Томенко* (2.09.2008 – 12.12.2012).

Наступного дня після обрання В. Литвина головою ВР він повідомив про відновлення “демократичної коаліції”, до якої приєднався також і блок його імені. Під час головування В. Литвина в парламенті почали прийматися політичні контроверсійні закони. Утім, уже після обрання в 2010 президентом Віктора Януковича політичний курс Литвина змінився в бік підтримки нової влади регіоналів.

Після виборів 2008 у Верховній Раді України чітко постали “тушки”. Цей термін почав означати презирливе найменування депутатів, які з особистої матеріальної чи іншої зацікавленості виходили з фракції, від якої вони балотувалися до парламенту. Це стало наслідком того, що спочатку в фракції брали людей за гроші, а згодом даний “компроміс” перетворився на бомбу сповільненої дії, спрямовану проти тієї ж фракції. Так ось, ще 6.06.2008 депутати І. Рибаків та Ю. Бут (як прообрази майбутніх “тушок”) вийшли відповідно з ВО “Батьківщини” й НУ-НС. Згодом інші депутати з цих фракцій почало масово перемігати в ПР (всього їх набралось 54), завдяки чому уряд втратив підтримку більшості. Через це в коаліції залишилося менше 226 парламентаріїв, що й призвело до її розпаду.

15.03.2009 через конфлікт між БЮТ і “Нашою Україною” були проведені позачергові вибори до Тернопільської облради, на яких виграла партія ВО “Свобода” (34,69% голосів виборців); її представник став головою облради. Це була друга невдача БЮТ за рік. Коли в середині 2009 на угоду з регіоналами пішла центристська ХДС, на знак протесту я вийшов з неї. Восени 2009, поверхнево познайомившись із роботою ВО “Свободи”, я поспішно вступив до її лав і невдовзі обій-

мав посаду голови Сумської міської організації, а часом виконував обов'язки голови обласної організації. У цей час були численні виступи на телебаченні й у пресі, коли я сподівався на торжество правої ідеї²³¹. На той час волонтаризм і вождизм для мене простежував в даній організації, і це було свідченням неінформованості.

У 2010 за участі 18 кандидатів в Україні відбулися п'яті президентські вибори. Програвши вибори в першому турі, діючий президент В. Ющенко підступно сприяв перемозі антинародного кандидата В. Януковича. Мабуть не випадково жінка Ющенко, Катерина, і екс-Президент Л. Кучма – куми у Ю. Павленка, уповноваженого у справах дітей при В. Януковичу. Іншим же кумом К. Ющенко став екс-глава Секретаріату Президента Л. Кучми, О. Рибачук.

На той час керівництво ВО “Свободи”, незважаючи на мою незгоду, прийняло рішення голосувати в другому турі “проти всіх”, що теж по-суті сприяло перемозі регіоналів. Зрештою, Президентом у другому турі був обраний *Віктор Янукович* (25.02.2010–22.02.2014), який набрав 48,95% голосів виборців, тоді як його суперник, Юлія Тимошенко, – 45,47%.

Зразу ж після перемоги регіоналів Литвин знову зрадив коаліцію, як раніше це зробив Мороз. Тож 11 березня 2010 Партія регіонів, Комуністична партія й Блок Литвина разом із депутатами-перебіжчиками сформували свою парламентську більшість – т.зв. коаліцію “Стабільність та реформи”. Блок Юлії Тимошенко й “Наша Україна – Народна самооборона” опинилися в опозиції. Тепер керівництво парламентом було монополізоване напівкримінальною більшістю.

11.03.2010 завдяки зраді “тушок” регіонали відсторонили від влади уряд Ю. Тимошенко. У жовтні 2010 до фракції Партії регіонів приєдналися сім депутатів (у т.ч. 4 – з Блоку Юлії Тимошенко), у березні 2011 такими стали ще 5 депутатів від БЮТ. До кінця листопада 2012 фракція Партії регіонів включала 195 законодавців (на 20 більше порівняно з кількістю обраних у вересні 2007). Прем'єр-міністром став, звичайно ж, недолугий *Микола Азаров* (11.03.2010 – 3.12.2012) – не випадково й потворні явища в політиці отримали в цей час назву “азаровщини”. Посаду міністра економічного розвитку й торгівлі в цьому уряді у бажанні “послужити народу” обійняв П. Порошенко.

За часів президентства Януковича почався відкат української політики назад, у напрямку реалізації антинаціонального проекту. Зокрема, 27.04.2010 було ратифіковано антиконституційні Харківські угоди Януковича – Медведєва про продовження терміну перебування Чорноморського флоту Росії на території України до 2042 (підписані 21.04.2010, денонсовані Держдумою Росії 31.03.2014). Все це не могло не викликати спротиву. З початком діяльності Комітеті захисту Украї-

ни я увійшов до його складу в Сумах (весна 2010), активно пропагував ідеї “Свободи” (хоча її ставлення до Комітету було негативним), протидіяв політиці комуністів і регіоналів²³². Ми намагалися співпрацювати з БЮТ, зустрічалися з Ю. Тимошенко, але підтримки ВО “Свободи” на такі дії не було.

31.10.2010 в Україні відбулися місцеві вибори. Я від “Свободи” балотувався по мажоритарному округу до міської ради²³³. Оскільки, як з’ясувалося, голова обласної організації тільки імітував участь партії в виборах, ніхто з наших висуванців не зміг перебороту інформаційний вакуум. Нам не дозволялося навіть виготовити самостійно рекламну продукцію, що обумовили безперспективність даної політичної акції. Більшість місць у міськраді отримала Партія регіонів, яка з початку липня 2010 почала будувати свою виборчу компанію по виборах у місцеві органи влади в області за принципом мережевого маркетингу. Така схема “залучення голосів” на виборах була впроваджена в життя під “патронатом” голови Сумської ОДА *Юрія Чмиря* (2010–2014).

Невдовзі після обрання Януковича рішенням Конституційного Суду було скасовано поправки до Конституції України, внесені 8.12.2004 і відомі як “політреформа”. В результаті Україна знову перетворилася на президентсько-парламентську республіку, через що Верховна Рада втратила велику частку повноважень. Це вже демонструвало ознаки видимої майбутньої диктатури “донецьких”. На той час в Україні не було іншої політсили (окрім комуністів), яку б я презирив настільки ж, як Партію регіонів. А от Компартія з ПР знову увійшла до парламентської більшості.

З весни 2011 рішенням парламенту комуно-совецький “Прапор Перемоги” був визнаний обов’язковим до використання на заходах, пов’язаних із перемогою у т.зв. “Великій Вітчизняній війні”. Це обумовило сутички між свободівцями й комуністами у Львові під час святкування останніми “Дня Перемоги” 9.05.2011. Повертаючись в цей день, із Угорщини, я став свідком львівських подій, що не завадило сумським комуністам звинуватити мене в електронній мережі у вчиненні в той день “вандалізму” в ... Сумах! На цій підставі заступник голови сумської ОДА *Сергій Грицай* намагався організувати громадський осуд “Свободи”, що мені вдалося зірвати. За спонукання ПР по Україні розпочалися репресії проти істориків, підприємців, політиків, взагалі інакомислячих. Були заарештовані лідери опозиції *Юрій Луценко* (26.12.2010–7.04.2013) і *Юлія Тимошенко* (5.08.2011 – 22.02.2014).

Антисоціальна політика комуно-регіоналів усе більша сприяла проростанню зерен народного гніву. 5.08.2011 був створений Комітет опору диктатурі (що діяв до 2012) – я в Сумах став одним із 3-ч його координаторів. Щоправда, це знаходило нерозуміння з боку волонтера-

ристського борця з пам'ятниками, голови обласної організації “Свободи”²³⁴, що не могло не мати негативних наслідків для діяльності партії. Тим часом у Києві на знак протесту проти псевдореформ регіоналів відбувся “Податковий майдан” (16.11. – 3.12.2010). На жаль, в Україні мала місце координація правлячих і опозиційних еліт, корпоративні інтереси ставилися вище національних, процвітав спільний бізнес. Кумівство й світоглядний космополітизм розмивали решти національної свідомості в середовищі провладних українців, для яких держава тільки на словах мала значимість, тоді як реально на першому місці була ... шикарна дача!..

Щоправда, влітку 2012 була проведена акція “Україна проти Януковича”, яку очолював голова Ради об'єднаної опозиції А. Яценюк, але народ майже не помітив її. Зате особливо негативно суспільство було сприйняло Закон регіоналів Колесніченка й Ківалова “Про засади державної мовної політики”, після прийняття якого В. Литвин та його заступник Микола Томенко 4 липня 2012 показово “подали у відставку”, яка, звичайно ж, не була прийнята, тоді як Закон вступив у силу.

А Сумах текло своє провінційне життя. Восени 2012 тут активізувалися чорносотенці, котрі намагалися поширити в місті свої підступні “ідеали”, тож я включився в боротьбу з ними²³⁵ ...

* * *

Вибори до ВР України **7-го скликання** (12.12.2012 – 27.11.2014) відбулися 28 жовтня 2012 згідно з чинним законодавством на основі Закону України “Про вибори народних депутатів України” від 17 листопада 2011.

З ініціативи провладної фракції Партії регіонів, за умов несвободи, ув'язнення в результаті політичного замовлення лідерів опозиції (11.10.2011 до в'язниці кинули Ю. Тимошенко), вже за рік до виборів було змінено виборче законодавство. На основі ухваленого антинародною коаліцією Закону прохідний бар'єр підвищено з 3% до 5%, що, на думку експертів, було зроблено задля недопущення в парламент багатьох розрізнених опозиційних партій. Знову була встановлена змішана система: 225 депутатів обиралися в загальнодержавному багатомандатному окрузі за виборчими списками від політичних партій, а інші 225 – за мажоритарною системою в одномандатних округах. Участь у виборах брали тільки політичні партії; участь блоків, які склалися з партій, не передбачалася, що на думку експертів, робили для того, аби не дати об'єднатися розрізненій опозиції.

Новий Закон був майже подібний до Закону, за яким проводились вибори до ВР у 2002, і який, на думку політологів та експертів, дозво-

ляв ПР повторити результат колись провладного блоку “ЗАєДУ”. Зміни в законодавстві були викликані швидко падаючою популярністю Партії регіонів, яка з 2007 до 2011 розгубила більше $\frac{2}{3}$ своїх прихильників, тож при проведенні виборів за колишнім Законом вона б втратила контроль над ВР. Все ще перебуваючи в “Свободі”, я активно агітував за успіх об’єднання.

Учасники виборчих перегонів належали до 89 партій, серед них 21 представила партійні списки. За результатами парламентських виборів була сформована ВР 7 скликання. В багатомандатному мажоритарному окрузі були отримані результати на користь демократів: 62 – від “Батьківщина”, 34 – “Удару” та 25 – “Свободи” проти 72 – ПР (30% голосів) та 32 – КПУ (225 всього). Проте регіонали виграли по 1-мандатних округах (отримали 115 місць). В цілому ПР завоювала у парламенті 187 місць (41,56% голосів виборців), втративши підтримку порівняно з попередніми виборами бл. 2 млн виборців. За підсумками виборів 28 жовтня 2012 було обрано 445 депутатів, ще 5 обрано на повторних виборах 15 грудня 2013, один депутат замість вибулого був обраний на проміжних виборах 7 липня 2013. Через нову чистку в “Свободі”, яка розгорнулася невдовзі після виборів до ВР, у грудні 2012, я вийшов зі складу цієї організації, про що написав *Олегу Тягнибоку*²³⁶.

Станом на 21 березня 2014 у ВР налічувалося 7 депутатських фракцій і груп (потім їх стало 8): 120 – ПР, 82 – “Батьківщина”, 41 – “Удар”, 33 – “Свобода”, 32 – КПУ, 37 – Група “Економічний розвиток”, 36 – “Суверенна Європейська Україна”, група “За мир і стабільність”], 59 – позафракційні (в цілому 440 депутатів).

Головою ВР був обраний 66-річний регіонал *Володимир Рибак* (13.12.2012–22.02.2014), найстарший із її голів за віком. Його першим заступником став комуніст *Ігор Калетнік* (13.12.2012 – 22.02.2014), а заступником голови ВР – свободівець *Руслан Кошулинський* (12.12.2012 – 27.11.2014). Прем’єр-міністром знову обрали *Миколу Азарова* (13.12.2012 – 28.01.2012), який з 3.12.2012 виконував обов’язки голови уряду; під час доповідей у Верховній Раді він користувався російськими й українськими словами ... одночасно!

За досить короткий час своєї роботи Верховна Рада України 7-го скликання на чолі зі спікером В. Рибакком запам’яталася своєю недієздатністю: численні блокування роботи парламенту опозиційними фракціями, а також неодноразові порушення Регламенту з боку спікера. Проявами політичної корупції та кризи парламентаризму у цій Верховній Раді знову стали “тушкування” (за прикладом депутатів Табалових перебігли до “коаліції” 13 “тушок” із “Батьківщини”) і “кнопкодавство”. За 6 місяців роботи було ухвалено близько 45 законів. Окрім

цього, вдруге за історію незалежної України відбулося виїзне засідання Верховної Ради (вперше в історії – за участі її голови).

Тим часом у державі продовжувала зростати корупція. Реальною ознакою влади В. Януковича стала відверта українофобія. Міністр освіти й науки Д. Табачник відверто здійснював антиконституційну, непрофесійну й антиукраїнську діяльність, тому освітяни й студенти вимагали його відставки, хоча Янукович не йшов на це. Протягом півтора року не погодився він і на призначення виборів до Київської міськради, яку очолював тимчасовий голова. В березні – травні 2013 за участі партій “Батьківщина”, “Свобода” й “Удар” відбулися антиянуковські акції “Вставай, Україно!”

У 2013–2014 я включився в діяльність громадської організації Третя Українська Республіка (ТУР), яку очолив *Юрій Луценко* (нар. 1964), котрий після арешту й тривалого ув’язнення (26.12.2010 – 4.04.2013) вийшов на свободу. Організацію безпідставно відносили до лівої (можливо, враховуючи колишнє перебування лідера у Соцпартії). Я брав участь у її нарадах у Києві, був обраний координатором обласної організації ТУРу, підписували відозви.

Зрештою озвучена М. Азаровим відмова України від підписання Угоди про асоціацію України та Євросоюзу, що було заплановане на 27 листопада в Вільнюсі (21.11.2013), викликала хвилю масових протестів, які отримали назву Євромайдану (21.11.2013 – 22.02.2014), учасником котрого був і я²³⁷. Масового характеру акції протесту набули після спроби силового розгону Майдана 30 листопада, що здійснювався силовиками під командуванням вихідця із Донеччини В. Коряка. Тоді на протигагу Євромайдану Партія регіонів сумісно з громадським об’єднанням “Український вибір” організувала так званий “антимайдан” з його “тітушками”.

Уперше людей організовано звели у Київ 24 листопада, пообіцявши їм грошову винагороду, вдруге – на вихідні дні 14–15 грудня. Підтримуваний Президентом Росії *В. Путіним* (з 2012), Янукович намагався за всяку ціну зберегти очолюваний ним продажний режим. Подальше загострення ситуації було пов’язане з прийняттям 16.01.2014 в Верховній Раді 10 законів, направлених на звуження конституційних прав і свобод громадян.

Першим не витримав прем’єр-міністр М. Азаров, який подав у відставку й вилетів до Австрії. В.о. прем’єра було призначено колишнього голову Нацбанку, друга сина Януковича, ворога української преси *Сергія Арбузова* (28.01.2014 – 27.02.2014). 18–20 лютого дійшло до жахливого кровопролиття й загибелі героїв “Небесної сотні”. Україна безпосередньо опинилася на межі громадянської війни, але Янукович не бажав відступати.

Під впливом цих факторів та громадського тиску з боку депутатів В. Янукович погодився на припинення акції проти майданівців; ряд депутатів з фракції Партії регіонів оголосив про перехід на бік народу і прийшов на засідання Верховної Ради в новій якості. 236 голосами (в тому числі 35 – від фракції Партії регіонів) було прийняте рішення про зупинення антитерористичної операції проти Євромайданівців, що припинило кровопролиття. 21.02.2013 парламентом була відновлено легітимний Конституційний лад (в редакції від 8.12.2004). Це означало, що тепер буде сформовано новий уряд, а Янукович втратив можливість диктувати його склад. Злякавшись народного гніву, Янукович у ніч з 21 на 22 лютого покинув Київ і якийсь час блукав по Україні (Харків, Донецьк, Крим), безуспішно шукаючи підтримки з боку колишніх прибічників, а потім утік до Росії. У зв'язку з подіями Євромайдану, символом і синонімом корумпованого режиму Януковича стало словосполучення “Золотий унітаз”. У багатьох неофіційних промовах словосполучення вживалося як евфемізм правління В. Януковича та його політичного оточення.

22 лютого “за станом здоров'я” подав у відставку В. Рибак (І. Калетнік теж склав свої повноваження й виїхав до Російської Федерації). Новим головою ВР було обрано члена партії “Батьківщина” *Олександра Турчинова* (22.02. – 27.11.2014). Верховна Рада відсторонила Януковича від влади як такого, що самочинно покинув свою посаду. Пізніше виконувачем обов'язків Президента був призначений *Олександр Турчинов* (23.03. – 7.06.2014). До проголошення незалежності України він входив до лав КПСС, потім брав участь у створенні ВО “Громада”, яке впевний час очолював, пізніше покинув його і разом з Ю. Тимошенко створив ВО “Батьківщина” (БЮТ). 16-им прем'єр-міністром був обраний *Арсеній Яценюк* (27.02.2014 – 27.11.2014), якого підтримав 371 депутат. С. Арбузов зник з України, перебравшись, мабуть, до Росії, де окопалася ціла низка колишніх українських посадовців.

Після подій Євромайдану регіонали почали залишати свою партію. У березні 2014 з ПР були виключені В. Янукович, М. Азаров, С. Арбузов, О. Клименко та ін. До травня фракцію ПР покинуло 112 чоловік. Загалом із цієї партії до червня 2014 вийшло близько 1 млн. осіб. Вона помирала так само безславно, як і її сформовані владою попередниці – НДП, СДПУ(о)...

Перспективу обірвала російсько-українська війна, яка розпочалася 27.02.2014. Її першими виявами стали “зелені чоловічки” в Криму (лютий – березень), які надто налякали О. Турчинова, потім – агресія Росії на Донбасі (з квітня 2014), де “яскраво” проявилися “колоради” (сепаратисти) й “ватники” (проросійські “совки”).

На шостих президентських виборах (25.05.2014) за участі 23-х кандидатів п'ятим Президентом України (а якщо враховувати той факт, що В. Януковича згодом позбавили цього звання, то – четвертим) на 5 років уже у першому турі був обраний *Петро Порошенко* (з 7.06.2014), який різко перелицювався з союзника регіоналів на їхнього “ворога” і набрав 54,7% голосів виборців. Об'єднання ТУР лише номінально декларувало свою “життєздатність”, хоча фактично участі в виборах не брало – Ю. Луценко ще раніше, кинувши своїх прибічників, перейшов на бік, П. Порошенка (з яким вони куми в депутата Ю. Стеця), а 27 серпня 2014 очолив президентську партію “Солідарність”, яка на партійному з'їзді була перейменована у “Блок Петра Порошенка”. Завдяки цьому Ю. Луценко очолив список БПП на дострокових виборах до Верховної Ради України; полишені ним однопартійці перебували в стані розгубленості...

Одночасно з президентськими виборами (25.05.2014) в Києві відбулися й місцеві вибори. Головою міської ради було обрано “Героя України” (2004) знаменитого боксера (але не політика!) *Віталія Кличка*. 27.08.14 розпочався наступ на фронті росіян, а 5 вересня були підписані Мінські угоди. 26.10.2014 в окремих регіонах України знову пройшли місцеві вибори.

* * *

26 жовтня 2014 за старим Законом відбулися вибори до Верховної Ради України **8-го скликання** (з 27.11.2014), з приводу проведення яких я неодноразово виступав на телебаченні (2014–2015). Україна не поринула в хаос, але до парламенту прийшло багато антиукраїнських елементів. 10.11.2014 ЦВК визнав обраними 421 депутата, 18.11. – і 15.12. – ще по одному (всього 423). В 27 округах у зв'язку з окупацією Росією частини наших земель (10 округів у Криму, 2 – в Севастополі, 9 – на Донбасі, 6 – на Луганщині) депутати не обиралися. На виборах до ВР попали депутати від “Фронту змін”, БПП, “Опозиційного блоку”, “Самопоміч”, БЮТ. “Опозиційний блок” (ОБ) як реліктове породження партії регіонів очолив *Юрій Бойко*, що за часів Кучми (2004) став “Героєм України”! Комуністи й “Свобода” до парламенту не пройшли.

21.11.2014 між представниками “Народного фронту”, БПП, об'єднання “Самопоміч”, ВО “Батьківщина” й Радикальною партією *Олега Ляшка* була підписана коаліційна угода. Завдяки цьому головою ВР обрали представника БПП *Володимира Гройсмана* (з 27.11.2014), першим заступником – представника “Народного фронту” *Андрія Парубія* (з 4.12.2014), заступником – представника “Самопоміч” *Оксану*

Сироїд (з 14.12.2014). Прем'єром удруге став лідер “Фронту змін” *Арсеній Яценюк* (з 27.11.2014).

Станом на 8.04.2015 у ВР налічувалося 422 депутати, які входили до 8 депутатських фракцій і груп: фракція БПП нараховувала 146 депутатів (63 з них пройшли за партійним списком), фракція ФР – 82 (64 – за списком), фракція ОБ – 40 (27 – за списком), фракція “Самопоміч” – 31 (усі – за списком), фракція Олега Ляшка – 21 (усі – за списком), фракція ВО “Батьківщина” – 19 (17 – за списком), група “Відродження” – 22, група “Воля народу” – 19, позафракційні – 42 (отже, більшість включала 299 депутатів). З 10.11.2014 по 5.03.2015 діяла депутатська група “Економічний розвиток”.

На жаль, Україна фактично не ввела санкцій проти агресора. Влада продемонструвала невиправдану нерішучість і вражаюче невміння захистити народ. Корупція в державі фактично не зменшилася. Старі кадри переважно залишилися на своїх місцях, жоден посадовець, винний у злочинах проти людства, не був притягнутий до відповідальності. Ідея люстрації перетворилася на мильну бульку, яка лопнула майже беззвучно. Суспільство так і не побачило довгоочікуваних реформ. На маніпулюванні суспільною свідомістю миротворчими акціями посилив свій вплив кум Путіна, В. Медведчук – колишній однопартієць Порошенка (жінка Медведчука – кума Світлани, жінки російського прем'єра Медведєва). Суд виправдав хуліганські вчинки сина Ландика, батько якого теж свого часу був однопартійцем Порошенка. А тут ще в Москві Азаров із збіговиськом, яке втекло від української феміди, вирішив організувати – ні багато ні мало – “Комітет спасіння України”! От дива, чоловік уже чужий вік живе, за ним хробаки зграями ходять, а йому спокою не дають лаври “Союзу меча й орала”! На всьому цьому фоні – злиття Революції гідності П. Порошенком та його наближеними, які вже відкрито зректися високих ідеалів...

ЗМІ в нас зайняли потворну провладну позицію, що змусило мене виливати своє обурення на сторінках Facebook і на епізодичних мітингах...

На 25.10.2015 в Україні призначені місцеві вибори. З цього приводу прийнятий новий заплутаний Закон, яким фактично поєднана пропорційна й мажоритарна система. Скільки б не набрав голосів на своєму окрузі кандидат, він не пройде, якщо його партія не набере 5% голосів. Фактично в виборах не зможуть брати участь блоки. Голосування не відбудуться на окупованих територіях. Підготовка до виборів зроблена короткою в часі, тому у виграшній ситуації – парламентські партії і в програшному – нові партії, як, наприклад, Партія простих людей Сергія Капліна, від якої я як член Ради Сумського Майдану балотуюсь у депутати міськради й облради.

Втішає те, що заборонено брати участь у виборах злочинній Компартії, яка всі ці роки підступно маніпулювала свідомістю суспільства. Тож хотілося б сподіватися, що вибори внесуть корективи у політичне життя країни, змусять владу діяти рішучіше, щоб започаткувати вихід Україну зі стану глибокої кризи. Проте, на жаль, донині складається таке враження, що в нас за півтора століття, з часів Тараса, нічого так і не змінилося. Ми є учасниками руху по колу, коли все повертається на висхідні позиції, бо шляхом маніпуляції виборів партократи зуміли за минулі роки так і не допустити реформування системи...

2.7. ВОРОГ БІЛЯ ВОРІТ²³⁸

Україна-ненька перебуває в найбільш небезпечному стані за весь час свого розвитку після 1991. Перенісши революційний шок, вона не отримала часу, щоб оговтатися й розпочати необхідні реформи в мирній обстановці.

Слід підкреслити, що вся нинішня українська криза, від самого її початку, була влаштована Кремлем. Формування ж даної ситуації розпочалося з того, що В. Янукович вустами М. Азарова “несподівано” 21 листопада 2013 прийняв рішення про відмову від підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом. Це стало сигналом “євразійського” (фактично – проросійського) розвороту в зовнішній політиці. Звичайно ж, таке рішення В. Янукович прийняв у результаті жорсткого тиску Кремля. Проте для більшості українського суспільства подібні наміри владних структур були категорично неприйнятними. Тому дані дії Росії (формально реалізовані зусиллями Януковича й Азарова) спровокували Євромайдан (21.11.2013–22.02.2014). У період Майдану Кремль постійно закликав Януковича до безкомпромісної позиції щодо протестуючих. Результатом стало кровопролиття в Києві і втеча Януковича (в ніч 21/22.02.2014).

Відразу ж після втечі Януковича Україна зазнала російської агресії, спочатку у формі окупації Криму та його анексії (27.02.–18.03.2014), а потім – організованої війни на Донбасі (з 6.04.2014). Росія перейшла до абсолютно очевидних і зухвалих дій силами своєї армії і спецслужб, які створили небезпеку не тільки для України, але і для самої Російської Федерації (РФ). Підготовуваними Росією сепаратистами були проголошені штучні Донецька (7.04.2014) і Луганська (27.04.2014) “народні республіки”, які стали центрами об’єднання російських найманців, професійних бойовиків, диверсійних груп на основі вихідців з Кавказу та місцевих проросійських бандитів.

У квітні 2014 озброєні групи таких проросійських “активістів” почали захоплювати адмінбудівлі й відділки міліції у містах Донбасу (зокрема, у Слов’янську, Артемівську та Краматорську). У відповідь українська влада 14.04.2014 заявила про проведення Антитерористичної операції (АТО) із залученням своїх Збройних сил. Поступово протистояння переросло у масштабний військовий конфлікт. Отримуючи з РФ фінансування й озброєння, зокрема важку бронетехніку, РСЗВ “Град”, “Ураган”, “Смерч”, терористи розпочали регулярні обстріли не тільки таборів і блокпостів сил АТО, але й житлових будинків, у результаті чого повсюдно гинули мирні громадяни.

Після закінчення оголошеного силами АТО перемир’я (20–30.06.2014) наші розпочали наступ і досягли істотного прогресу у звільненні Донбасу (відбиті міста Слов’янськ, Краматорськ, Костянтинівка, Артемівськ, Лисичанськ, Сєвєродонецьк та ін., а раніше – Красний Лиман і Маріуполь).

17 липня 2014 в зоні, підконтрольній терористичній організації “ДНР”, російською ракетою був збитий цивільний літак Boeing 777 авіакомпанії Malaysia Airlines, що виконував рейс МН17 Амстердам – Куала-Лумпур; загинули 298 осіб – громадян Австралії, Бельгії, Великої Британії, В’єтнаму, Ізраїлю, Індонезії, Ірландії, Італії, Канади, Малайзії, Нідерландів, Німеччини, Нової Зеландії, ПАР, Румунії, США та Філіппін. Світ був шокований жорстокістю нелюдів, але Росія залишалася “послідовним” агресором.

У серпні російська сторона перекинула на схід України підрозділи військовослужбовців РФ з важким озброєнням. Президент П. Порошенко заявив про введення російських військ в Україну. Так Збройні сили Російської Федерації розпочали пряму участь у бойових діях проти Збройних сил України. На жаль, українські генерали не надали допомоги оточеним в секторі “Д” і це закінчилося виникненням Іловайського котла (10.08. – 3.09.2014) й розгромом найбільш боєздатних українських бригад, внаслідок якого загинуло понад 1 тис. бійців АТО. Московсько-донецькі терористи також завдали тактичної поразки українським військовим силам на Савур-Могилі (29.08.2014), де наші втрати склали, здається, не менше 100 чол. убитими.

Перелякавшись прямої військової інтервенції Росії, наше керівництво пішло на переговори з агресором. 5 вересня 2014 за результатами зустрічі тристоронньої контактної групи в Мінську було підписано угоду про припинення вогню в Донбасі. Українське керівництво уклало ганебний і неконституційний перший Мінський “мир”, зрадивши українців, що живуть по той бік фронту. Нам обіцяли зміцнення армії під час перепочинку, замовчуючи про неминуче множення сил противника в цей же час. Справді, незважаючи на досягнення домовлено-

стей, позиції сил АТО, а також житлові квартали в захоплених бойовиками і російськими військовими територіях продовжували піддаватися масованим обстрілам. Наступний меморандум (другий Мінський “мир”), що передбачав відведення військ і створення буферної зони, був підписаний тією ж групою в Мінську 20 вересня.

Проте, після відносного затишшя в кінці 2014, з 15 січня 2015 російсько-терористичні війська пішли в активний наступ, що супроводжувався великими втратами з обох сторін. Донецький аеропорт, утримуваний українськими кіборгами протягом 242 днів (26.05.2014 – 21.01.2015) через постійні обстріли виявився повністю зруйнованим і непридатним для оборони. 21 січня 2015 сили АТО з великими втратами покинули стратегічний об’єкт. Лінія розмежування, встановлена в Мінську, в результаті дій противника в деяких місцях виявилася відсутньою на захід.

27 січня 2015 Верховна Рада України визнала Російську Федерацію агресором. Черговий раунд переговорів тристоронньої контактної групи в Мінську був зірваний ватажками ДНР/ЛНР 31 січня за вказівки з Москви і завершився безрезультатно. Через два тижні, 12 лютого, в Мінську все ж відбулися паралельні переговори лідерів України, Німеччини, Франції та РФ, а також учасників контактної групи. 12 лютого 2015, в ході 16-годинних переговорів Мінського саміту, сторони схвалили нову угоду, один із пунктів якого передбачав припинення вогню в Донбасі 15 лютого з 00 години за київським часом.

Підписуючи чергові Мінські угоди, влада фактично підставила ворогові другу щоку, бо після того було кинуте напризволяще наше військове угруповання в Дебальцевому. Російські війська, звичайно, так і не приступили до виконання першого пункту нових угод. В результаті чергової поразки під Дебальцевим наші війська втратили 3 779 убитих, 50 танків, 44 ББМ, 31 РСЗВ (приблизно такі ж втрати у ворога). Щоправда, офіційні цифри наших втрат завжди менші, але їм ніхто не вірить. Ніхто з військового командування не поніс відповідальності за військові прорахунки.

Ворог і сьогодні продовжує обстрілювати наші території, мирні селища, щоденно ллється невинна кров. Точні цифри наших втрат у цій війні відсутні, але вони, можливо, вже сягають 7 тисяч бійців, а ще більше – серед цивільного населення. Кажуть, бандити втратили ще більше. Окрім того, безпосередньо несе втрати Москва: за підрахунками, на 22.06.2015 в Донбасі 7 994 російських вояків убито, 6 529 поранено, 3 430 пропало безвісти. Хоча це нас не втішає, бо загибелі українців не компенсувати нічим. Тим більше, сотні наших воїнів ні за що полягли під час нинішнього “перемир’я”...

Ця війна поки що йде за абхазьким сценарієм 1992–1993 – із завезенням найманців з Росії, формуванням груп місцевих бойовиків і окремими операціями російських спецназівців, хоча кремлівські монстри нахабно заявляють, що їхні війська “відсутні в Україні”. Одночасно існує постійна загроза вже прямого широкомасштабного військового нападу Росії.

Природно виникає запитання – навіщо росіяни це роблять? Адже, розв’язавши агресію проти України, Росія пішла на великі ризики. У можновладців із Кремля повинні бути серйозні причини для прийняття рішень, які в кінцевому рахунку можуть призвести до краху самої РФ у її нинішньому вигляді. Проте намагання пояснити все те, що відбувається, виключно злістю або психічними розладами В. Путіна і його соратників, теж буде поверховим.

Судячи з усього (як це мало місце й раніше), ключовим мотивом Кремля є те, що поточна спроба перетворити Росію в один зі світових центрів сили не може увінчатися успіхом без контролю над долею України. Цей контроль російське керівництво вважає необхідним з цілого ряду причин – від геополітичних і геостратегічних до більш конкретних.

Україна потрібна Москві як буфер, бар’єр з Європою, що дозволяє контролювати різноманітні форми впливу, які можуть виходити з Заходу – від питань безпеки до політичних ідей. Особлива важливість України обумовлена її довгим кордоном із центральною частиною Московії, розвинутою в нас інфраструктурою. Дві інші країни – Білорусь і Казахстан – за схожими причинами вже знаходяться в російській сфері впливу.

Ще один мотив Кремля – недопущення формування під боком у Росії нового регіонального геополітичного центру в Києві. При всьому своєму нинішньому тяжкому стані, Україна має великий потенціал, який може бути реалізований, якщо країна нормально розвиватиметься. І тут перед нами приклад Польщі, яка за останні роки стала помітним європейським гравцем. А Україна як за населенням, так і за територією більша за Польщу. Проте, на відміну від останньої, Україна впритул прилягає до центру Росії, що робить її посилення вкрай небажаним для діячів Кремля. Коли ж між Україною й Польщею виникне глибше порозуміння, для Росії буде кінець. Не випадково Москва протягом усієї своєї історії постійно прагнула зачистити навколишні території з метою недопущення формування альтернативних геополітичних центрів. Нинішні події є продовженням цієї традиційної стратегії.

Є в Кремля й більш конкретні причини для агресії. Це – бажання використовувати для розвитку Росії демографічний і економічний ре-

курс України (чи хоча б її частини), отримати надійний доступ до чорноморського узбережжя не тільки з Севастополем, але й з Одесою, використати важливі для Росії елементи військової промисловості та запаси сланцевого газу в Східній Україні. Тобто, пакет причин, що мотивують Росію за будь-яку ціну запобігти виходу України з-під її впливу, дійсно вражає.

Проте, окрім перерахованих джерел російської мотивації, є властива як російській владі, так і значній частині російського суспільства вже обставина ірраціональна – сформована на підсвідомому рівні патологічна ненависть до українського державного проекту як такого. Після 1991 ряд країн, що раніше входили до складу СРСР, відчували на собі агресивний настрій з боку Росії. Молдова й Грузія в цьому сенсі опинилися в першому ряду. Проте пекучу ненависть російських державників до української державності по своїй пристрасті, напруженню емоцій, за своєю надривністю не можна порівняти ні з чим. Вони ненавидять сам факт існування незалежної від них України! Посилаючись на Заводюка О., одного з дописувачів у Facebook, Зельфанов К. зазначає: “Українці – носії гена свободи, якого у русні немає. Саме наявність цього гена приводить в ярость рабів “русского мира”²³⁹”.

А ще причина цієї ненависті криється в тому, що Україна є відмінним від Росії варіантом розвитку загального історичного кореня, який у Середні віки іменувався Руссю. 500 років Москві вдавалося утримувати монополію в цьому відношенні. Після XV ст. єдиною спробою створити інший державний центр на історичному просторі колишньої Русі була Гетьманська Україна (XVII–XVIII ст.), яка ослабла після перших же років свого існування, а потім зазнала краху і була поглинена Російською імперією. Існування по-справжньому суверенної України в її сьгоднішніх кордонах уперше з часів Московського князівства руйнує російську монополію на історичну спадщину Русі. Україна – це інша, немосковська Русь (якщо навіть погодитися, що Росія – теж переважно нащадок Русі, а не Золотої Орди). Мало хто з імперськи налаштованої частини росіян це настільки чітко усвідомлює, і ще менше з них у цьому зізнаються публічно. Проте реальна причина ненависті, що апробується і виражається ними щодо України, – саме страх перед конкурентним державним проектом у загальному географічному ареалі, і ніби то з тими ж історичними коренями.

Причому, проект цей може виявитися більш успішним за московський. Бо Росія довго була найбільш деспотичною державою в Європі (окрім, хіба що, Порту). Потім, лише через кілька років після початку демократизації в 1905, вона віддала себе в руки абсолютно антилюдському режиму більшовиків. І донині вона є імперією з важкою

внутрішньою системною кризою і вельми сумнівним майбутнім, поступово при цьому розкладаючись.

Якщо Україна зараз вистоїть, вона матиме шанс на блискучі перспективи. Щоправда, це може трапитися й не в найближчому майбутньому. Бо на даний момент, навіть при найсприятливішому сценарії розвитку подій, українцям доведеться перенести чимало тягот, як мінімум економічного характеру. Проте якщо Україна таки успішно витримає нинішні випробування, в довгостроковій перспективі вона може стати однією з найуспішніших країн Європи.

Саме це і неприйнятним для російських державників. Успішна, сильна і демократична держава вже фактом свого існування служить дискредитації московського авторитарного проекту. Причому, в очах як навколишніх народів, так і багатьох людей, що живуть у межах Росії. Поєднання розміру України, її географічного розташування та великого потенціалу з її походженням від спільного (як стверджується) з Росією історичного кореня породжує страх у імперіалістів, і насамперед у монстрів із Кремля. Їм уже вбачають власні майдані і крах тоталітаризму на теренах Московії.

Ось чому для москвитів прийнятні лише дві форми існування України – або в їх (і тільки їх!) безроздільній сфері впливу, або Україна повинна бути розділена на частини, з яких деякі, уявляється, контролюватиме Москва, а інші знаходитимуться в абсолютно безпорадному і хаотичному стані.

Спочатку, як відомо, Кремль хотів домогтися першого варіанту. Його вінцем став примус В. Януковича розпочати розворот від Європи до Євразії. Однак на вулицях Києва український народ недвозначно продемонстрував, що реалізація такого сценарію для нього неприйнятна. Відповідно, в розумінні кремлівських яструбів, їх єдиний шанс на збереження життєздатного імперського проекту змістився в бік другого варіанту – розділу України на частини. Що вони і намагаються тепер робити. Значний ризик, на який москвити йдуть через цю спробу, мотивований тим, що, з їхнього погляду, добитися стратегічних цілей іншим шляхом ніяк не можна.

Тому на даний момент Росія робить усе, щоб ліквідувати перспективи України в зародку. Попри заяви про “дружбу” з українським народом і протидію київській “хунті”, росіяни насправді включили всі наявні в їх розпорядженні механізми для знищення самої України, окрім поки що не задіяного повномасштабного військового вторгнення. Вони підуть і на цей крок, якщо їх нинішня “абхазька” тактика не принесе бажаного результату!

Отже, поточна мета Кремля – повний розділ України у вигляді відторгнення щонайменше (крім Криму) Донецької, Луганської, Харків-

ської, Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської та Одеської областей. Донбас потрібен росіянам для того, щоб, спираючись на його територію, продовжити дроблення України. У кінцевому рахунку вони мають намір створити на відібраних українських землях підконтрольне їм утворення, яке можна назвати “Новоросією” або інакше – це не суттєво. Не має особливого значення й те, чи анексує РФ це утворення формально, чи залишить як невизнану “республіку”, чи придумає ще щось. Суть полягатиме в повному контролі цієї території з боку Росії. Решті України уготована незavidна доля. Росіяни можуть спробувати посадити в Києві маріонетковий уряд, але, навіть якщо цього не станеться, доля неокупованої частини все одно буде вкрай плачливою. У разі реалізації кремлівського сценарію, залишок України стане абсолютно безпорадною територією – без виходу до моря, без перспектив розвитку, і, швидше за все, з пануючим політичним хаосом, який буде регулярно підігріватися з Москви.

Це свідчить про те, що Україна сьогодні стоїть на роздоріжжі. Боротьба вже йде не стільки за європейську інтеграцію і не стільки за Донбас чи Крим. Вона ведеться за майбутнє України. За те, чи буде вона вільною, процвітаючою і сильною державою, чи стане іграшкою в руках кривавих кремлівських деспотів. На жаль, не орієнтована на пряму перемогу, порочна політика вищого керівництва України і нашого військового командування дезорієнтують суспільство і деморалізують військових на фронті. Мало хто хоче вмирати за “мир” з окупантами і прощення зрадникам та бандитам. Тож часом у тилу складається відчуття безпорадності, а на окупованих територіях – безнадії. Гинуть діти, плачуть матері, страждає народ.

Не так давно в ЗМІ прозвучала така інформація: “Клімкін (міністр закордонних справ України – *І. М.*) завірив, що Україна ні за яких умов не порушить угоду про перемир’я, укладене в Мінську”. Так заявив міністр, так говорять інші наші посадовці. І хочеться запитати їх: чим вони думають – головою, чи місцем, яким сидять? А якщо терористи почнуть масштабний наступ, вчиняти масові теракти, Україна все рівно буде мовчати? Якщо влада не прагне знищити бандитів, які загрожують життю її громадян, для чого ми годуємо цю владу? Якщо влада не хоче захистити цілісність держави, вона порушує Конституцію! А за це передбачена відставка, суд і тюрма...

Як справедливо зазначив командир ДУК ПС Андрій Стемпіцький, “влада, аби виправдати здачу державних інтересів ворогові, сіє поразенство, намагається переконати суспільство у тому, що ворога неможливо перемогти. У нормальній державі за ту пропаганду... під час війни варто було б відправляти на виправні громадські роботи (це як мінімум). У нас же така пропаганда – елемент державної політики”²⁴⁰.

Цю війну називають “дивною”. Насправді вона є підлою. По один бік у ній – тисячі вбитих, полонених, десятки тисяч поранених, сотні калік, мільйони біженців і тих, хто живе на окупованих територіях. По інший – сите життя можновладців, переговори з Москвою, економічні відносини з агресором, спільні комісії з “припинення вогню”... Ні в кого немає сумнівів – ні в Україні, ні в Європі, ні в США, що саме Путін режисерує конфлікт на Донбасі, що саме Росія постачає техніку, озброєння, відправляє найманців і регулярні військові частини на територію нашої країни. Тому Захід вводить санкції проти агресора, хоча й сам несе економічні збитки. Ми ж (вірніше, наші магнати) замість того, щоб назвати війну війною, і ворога ворогом, ведемо з убивцями переговори, розвиваємо бізнес, купуємо в них газ...

Чи можна собі уявити, щоб США купували пшеницю у Франції після її окупації німецькими військами в 1940, або Совецький Союз продавав пшеницю гітлерівській Німеччині після 22 червня 1941? Розмовляти з кремлівським агресором, це все одно що пити на брудершафт із гвалтівником своєї жінки! Можливо на Банківській панує думка, за якою українська економіка настільки малоефективна, що без московських енергоресурсів розвалиться? Та чим би хто не керувався, політика умиротворення агресора, що її проводить адміністрація П. Порошенка, якого хай навіть спонукають до цього західні лідери, приречена на провал. Санкції Європи й США, зрештою, виявилися малоефективними, бо ні Захід (тим більше Україна) не вдаються до нафтового і газового ембарго на купівлю російських енергоносіїв. Європа й Америка як і раніше бажають жити ситно й безтурботно. Захід, звичайно ж, не піде на більші жертви заради України, яка сама не хоче постояти за себе! А ми забули, що миру не очікують – його завойовують! І в Україні є для цього ресурси! Постити будемо, як хліба не стане!

Нині ж, доки в Україні влада ділить між собою сфери впливу, ворог діє і діє досить професійно, особливо інформаційно. У Кремля, як традиційно буває у нахаб, теж великий запас міцності. Путін зумів консолідувати московське суспільство в шовіністичному угарі й уміло шантажує західний світ загрозою ядерної війни. Кремлівський карлик мріє про відновлення “совкової” імперії і світове панування. Його хворі великодержавні фантазії знаходять живий відгук у росіян і серед частини населення сходу України, люмпенізованого рабською працею і одураченого московською пропагандою. Тому Путін в уяві своїх шанувальників постає як месія “русского мира”, і відступати йому нікуди.

Проте й нам відступати нікуди! Так, війна триває вже більше року, ми всі від неї втомилися. Ми втрачаємо віру, і кращих бійців. Про-

те ми повинні усвідомлювати, що вибору в нас немає. Девіз “Воля або смерть!” сьогодні актуальний, як ніколи. Фіктивне “перемир’я” не повинне нас заспокоювати. Будь-яка затримка з війною, зволікання, пауза, тимчасове затишшя працюють проти нас. Якщо спочатку нам потрібні були кілька десятків надійних бійців і дві години часу, щоб покінчити з повзучою агресією (чого не зробили, заспокоювані “кривавим пастором”!), то потім знадобилися сотні солдатів і тиждень боїв, щоб оточити бунтівний Слов’янськ. Коли ж бандитів випустили зі Слов’янська і вони консолідувалися, нам стала потрібна вся міць нашої армії, що знаходиться в стадії відновлення, щоб відвоювати половину окупованих районів.

І все ж виграти дану війну необхідно, оскільки це єдиний спосіб покінчити з нею. “Чим довше ми будемо відмовлятися від завершення війни перемогою, тим більше буде убитих і калік. Поки наш Президент не перестане думати про мир, війна триватиме, і збиратиме кожен день свої криваві жнива. Час думати про війну. Час шанувати героїв і схилитися перед полеглими. Час жорстоких битв за незалежність і свободу”²⁴¹.

Виграти війну ми можемо, і це показала здатність нашої армії протидіяти наступу сепаратистів і самим переходити в контрнаступ, що мало місце під Широкиним (4.09.2014, 10.02.2015, 3.07.2015), Мар’їнкою (3.06.2015), Старогнатівкою (10.08.2015). Нинішня ситуація вимагає від України вжиття з метою перемоги над ворогом низки невідкладних заходів, які ми об’єднаємо в 12 пунктів:

1) розробка комплексної державної програми перемоги у війні (почавши її з закриття Президентом свого бізнесу в Росії!) і роз’яснення сенсу такої політики лідерам провідних країн;

2) запровадження Україною масштабних санкцій щодо Кремля;

3) офіційне оприлюднення факту розв’язання Росією війни проти України і відкликання нашого посла з Москви;

4) повне перекриття Україною кордону з Кримом, припинення поставок на півострів харчів, води, електроенергії, газу, роз’яснення суті такої політики українцям і татарам у Криму;

5) забезпечення повної економічної блокади Донбасу з боку України, жорстке покарання за спроби контрабанди;

6) проведення радикальної люстрації генералітету і введення до керівних військових структур командирів, які відзначилися на війні;

7) забезпечення армії новим ефективним озброєнням як власного виробництва, так і шляхом воєнних поставок із країн НАТО й США;

8) “денонсація” Мінських угод (власне, а хто ухвалював ці “угоди”, підписані Л. Кучмою, кумом Януковича, з великого бодуна чи з великого дива?), яких бандити ніколи не дотримувалися;

9) припинення переговорів з терористами, оголошення поза законом злочинців та гарантування амністії тим, хто злочинів не вчинив;

10) посилення диверсійних операцій у тилу ворога і проведення роз'яснювальної роботи серед населення окупованих територій;

11) введення воєнного стану на обмеженій території України (Донецька, Луганська, південна частина Херсонської областей);

12) забезпечення територіальної цілісності України шляхом планування й проведення військової операції по звільненню Донбасу (де “російських військ немає”!) за дипломатичної підтримки провідних країн світу.

Недолугі розмови про те, що Росія сильніша за нас і ми “не перемаємо” її, неприйнятні. Що б було, якби в 1941 наших бійців переконували, що гітлерівську Німеччину перемогти “неможливо”?

Це ніби звучить по-садистськи, але щодо смертельного ворога гуманізм не доречний: перемога над Москвою може бути досягнута тоді, коли Росія отримає величезну кількість тіл своїх загиблих на Донбасі бійців, після чого самі росіяни змусять власний уряд припинити війну (як це трапилося під час агресії великих держав у В'єтнамі та Афганістані). А далі настане питання повернення Криму. Бо “торг” із агресором таки недоречний!

ВМЕСТО ЭПИЛОГА

*“Скорбя от безводия, святой возвел
очи на небо и помолился такими словами:*

*– Боже, напоивший в пустыне жаждавшего
Израиля! Поддай и мне в сей пустыне
немного воды...”*

(Житие преподобного Кириака)²⁴²

НЕОКОНЧЕННАЯ ЛЕГЕНДА²⁴³

Опьяняющая музыка исподволь заворожила даже коварную Луну, опрометчиво рискнувшую украдкой заглянуть в поблескивающее в сумраке окно. И вскоре она тоже оказалась во власти волшебного ритма, будоражившего, казалось бы, всю Вселенную. Мерцающие отражения Луны резво-игриво заплясали по верхушкам и кронам высоких сосен, плотным строем сгрудившихся над темным берегом лесного озера.

Царицу ночи очень забавляли молодые люди, собравшиеся в тот вечер в роскошном ресторане. Она, и впрямь, от души веселилась вместе с ними. Хотя различить их было очень трудно – лишь в краткие мгновения молниеносных вспышек света в зале со скоростью несущихся в небытие метеоритов мелькали отдельные группы танцующих. Почти не улавливаемые взором, они в своем безудержном порыве, подобно лавине, неотступно откатывались на другой конец огромного зала. Около опустевших столиков остались двое, сидевшие друг напротив друга. Он снова разлил “Шампанское”, приподнял свой фужер и, любуясь ее глазами, ее волосами, даже маленькой родинкой на ее шее, тихо произнес:

– За нас с тобой!

Он знал, что она услышит его даже при бешеном грохоте “ударника”. И не ошибся. Ибо, положив свою ладонь на его руку и загадочно улыбаясь, она, озаренная умопомрачительной улыбкой, добавила:

– Во все века!..

“...Но едва смуглая индианка приподняла и поставила на свое плечо расписную амфору, как глухо зазвенела спущенная тетива лука. Пропела свою роковую мелодию стрела. О, нет, выстрел был точным – юная рабыня осталась невредимой. Но обломки разбитого стрелой сосуда посыпались к ее ногам, на раскаленные камни. Холодная вода как водопад хлынула вниз, промокшее сари прилипло к телу темнокожей девушки. Она сжалась, потом, не спеша, выпрямилась и затем, словно тигрица, властно повернулась в сторону платана. Среди огромных ветвей дерева ее острый взгляд различил черты смеющегося принца. Он непринужденно опирался на свой упругий лук, с которого, кажется, постоянно и повсеместно упражнялся в стрельбе.

– О, жестокосердый! – голос рабыни дрожал. – Тебя умиляют страдания жаждущих? Так пусть и в твоей груди вспыхнет палящий огонь, который сможет погасить только целительная влага трех плодов восточного манго!..

И смуглая рабыня гордо удалилась. А все тело юноши внезапно пронзила дикая боль. Внутри него будто бы загорелся адский огонь. Задыхаясь от удушья, он бросился к источнику. Но вода не помогала. Не смогли помочь и лучшие врачи, вызванные взволнованным шахом после того, как его измученный сын вернулся во дворец. Усердно и долго искали виновницу зла. Но индианка исчезла бесследно.

Медленно тянулись долгие щемящие дни горьких страданий. Когда же они стали совсем нестерпимыми, юноша принял решение. Взяв свой лук и колчан со стрелами, он оставил родительский дом в своей родной Персии и отправился на восток, дабы исполнилось предсказание смуглой колдуньи.

Утекло много воды, прежде чем принц достиг далекой Индии и остановился у подножия устремленной к небесам горы. Именно на ее вершине, по рассказам индусов, росло удивительное дерево, плоды которого ему нужно было раздобыть...”

II

В зале на мгновение стало тихо-тихо. Затем зазвучала воистину космическая музыка. О, это был чудесный старый “хит” – “House Of The Rising Sun” в исполнении группы “Geordie”²⁴⁴. Он обожал этот шедевр, поэтому увлек свою спутницу с собой, к танцующим. Музыка теребила душу, а им казалось, что весь мир вместе с ними погрузился в нирвану. Ее выразительные глаза дрожали в отблесках мерцающего света, ее ласковые руки опьяняли. Она нежно прильнула к нему и он утонул в душистом аромате ее золотистых волос. Она прошептала:

– Уйдем отсюда... Я боюсь, что *все* даже в темноте увидят мое счастливое лицо!..

Они вышли, и лишь пара изумленных глаз как бы сопровождала их до самого выхода, но этот взгляд остался безответным. Ночной парк встретил их осенней прохладой, тусклым сиянием безмолвных фонарей и серебром бабьего лета, будто бы соревнующегося в своей волшебной таинственности со сказочным блеском Луны. Ресторан вскоре скрылся за темными соснами, а выросшая у извилистой тропинки старенькая беседка укрыла их. И, движимые единым порывом, они слились в долгом поцелуе, уносящем их вдаль на волнах океана счастья.

Да, такого порыва страсти ветхая беседка давно уже не помнила!.. И сколько же было тех поцелуев? Сто, двести, тысяча? Кто ответит? Даже нахальная Луна сбилась со счета. Правда, она умудрилась расслышать два имени, срывавшихся с уст влюбленных: “Аркадий” и “Диана”. Но тех двоих не волновал настырный интерес Луны. Их тела сплелись в сладостных объятиях, их губы снова и снова ласкали друг друга, их трепетные сердца замирали от еле сдерживаемого восторга, их взволнованные души улавливали каждый малейший миг наслаждения. Наконец, склонив голову на плече Аркадия, Диана прошептала:

– О, Боже, какая же это радость упоения тобой!.. Еще минута – и я потеряю сознание... Давай просто посидим, я хочу послушать твою легенду.

* * *

“...Как сын шаха вскарабкался на вершину горы, как он яростно отбивался от хищных зверей, охранявших тропинку в чудесный сад, – об этом знают лишь Солнце да Ветер. Вконец уставший, юноша остановился возле диковинного дерева, на верхней ветке которого красовались три плода. Ни подобраться к ним, ни сбить их стрелой принц не смог. Опечаленный, он осмотрелся вокруг и увидел лежащий за деревом небольшой камень. Это был последний шанс. И ему повезло – все три плода вместе с перебитой веткой упали на землю.

С трудом владея собой, взволнованный скиталец медленно разрезал самый крупный из плодов. И – о чудо! – из ядра вышла юная гурия, очаровательная в своей первозданной, не прикрытой никакими одеждами красоте. Она отвесила ему легкий поклон. Ее голос звучал, как пение музы:

– Что прикажешь, мой повелитель?

Изумленный принц смотрел на нее как на чудесное привидение. В его истерзанном теле какое-то время происходила борьба между опьянением красотой и страданием от недуга. Наконец его пересохшие губы с трудом прошептали:

– Воды!.. Мою грудь изнутри сжигает пламя... Я погибаю...”.

III

Убаюканная нежно-волшебными словами Аркадия, Диана призналась, что если бы два дня назад кто-нибудь сказал ей, что сегодня она будет трепетать в объятиях незнакомого ей человека, она бы только рассмеялась в ответ... Однако сентябрьские ночи – не летние ночи! Поэтому, хотя поцелуи Аркадия и были горячими, девушка все же почувствовала легкую дрожь. К тому она вспомнила, как на них смотрела Марина, его землячка, а ее соседка по номеру в гостинничном комплексе, которой непременно понадобится унесенный Дианой ключ. Девушка предложила вернуться в ресторан.

Аркадий нехотя прервал свой рассказ. Они поднялись со скамейки и не без сожаления оставили гостеприимную беседку. Тихо шелестели могучие дубы, где-то в кустах неумоимо трещал сверчок, а над окутанным туманом озером временами слышался обнажающий смех беззаботных ночных купальщиков, которых не пугала даже холодная вода. Далеко вверху Млечный Путь традиционно устремлялся к горизонту, невозмутимо улавливая на себе задумчивые взгляды двух мечтателей, которые, обнявшись, брели где-то там, по грешной Земле. Иногда они останавливались, снова целовались, даже не замечая, что вдали уже виден был ресторан.

У входа в зал курили отдыхающие. Стоявший вместе с ними Вадим, его сосед по комнате, придержал Аркадия за руку и, подождав, пока Диана вместе со встретившей ее Мариной входила в зал, с легкой завистью и нескрываемым восторгом произнес:

– Удивительная женщина! Она легендарная!..

* * *

“...Гурия приблизилась к принцу и протянула к нему свои маленькие ладони, сложенные вместе. В них заплескалась холодная, кристально чистая вода. Юноша припал губами к спасительной влаге. С жадностью поглощая ее, он ощущал, как нестерпимый пламень в его груди постепенно, но неотступно ослабевает. Снова ощутив вкус к жизни, он предложил гурии отправиться с ним в его родную Персию.

– Хорошо, если и вправду таково твое желание, – приподняв свои густые и черные как южная ночь брови, нежно ответила загадочная девушка. – Но знай, что до полудня ты должен раздобыть для меня одежду и еду. Тогда чары будут разрушены. Иначе мы расстанемся навсегда!..

Подав руку девушке, принц начал спускаться с нею к подножию горы. Но внизу юноша с ужасом обнаружил останки своего коня, безжа-

лостно растерзанного хищниками. А вокруг – ни одного живого существа! Как выбраться отсюда? Они повернули на запад, надеясь побыстрее выйти к ближайшему селению. Однако полдень застал их на краю безводной пустыни, тянувшейся, казалось бы, в бесконечную даль. Гурия остановилась около бархана и грустно посмотрела на принца.

– Прощай!.. – прошептала она.

Спустя несколько мгновений девушка превратилась в маленькую птичку, которая резво вспорхнула и на глазах пораженного юноши стремительно взмыла к небесам...”

IV

Аркадий вошел в зал, не предполагая, что его с нетерпением ждала Марина. А та, взяв юношу под руку, решительно вовлекла его в круг танцующих. Правда, в перерывах между танцами Марина удалялась из зала вместе с Дианой. Когда же они возвращались, Диана не отходила от Марины, и делала вид, что не замечает Аркадия.

Вначале Аркадий смирялся с таким, казалось бы, явным безразличием, затем в его душе созрел протест. Чтобы успокоиться и подавить возмущение, он быстро направился к выходу и остановился у фонтана, где, расстроенный, долго молча смотрел на счастливые пары отдыхающих. Несколько раз Аркадий пытался уйти прочь, чтобы “отомстить” Диане. Однако понимал, что не в силах сделать это. И вот они снова танцуют. Аркадий осознавал, что она действительно страдала, и теперь, обласканная счастьем, виновато шептала: “Прости, я, глупая, надеялась таким образом успокоить ее...”

Через несколько минут они слышали громкий смех, доносившийся снаружи: забравшись в фонтан, Марина требовала сфотографировать ее. Понимая, что она просто так не оставит их, Аркадий и Диана ушли в свою загородную гостиницу.

Правда, еще долго им не давали покоя участники семинара. Через каждые пять-десять минут в номер стучали соседи и либо звали их к себе, на пирушку, либо просили вина, водки, коньяка... Отрезвев от холодной воды, вскоре вернулась Марина, снова пытавшаяся продемонстрировать свое повышенное внимание к Аркадию, пока ее не забрала одна из групп отдыхающих. Что же касается юноши, то ни розовое “Мартини”, ни томно звучащая за стеной музыка, ни золотистая Луна не опьяняли его так, как сладкие губы Дианы...

Глубоко за полночь в номер снова, подобно менаде, ворвалась взбудораженная Марина, заявившая о своем намерении “предаться чарам Морфея”. Через несколько минут выпитое вино подействовало на нее, как снотворное, и она, как была, в одежде, погрузилась в беспокойный сон. Диана нежно вытолкала Аркадия в опустевший коридор, но ее “ухо-

ди” было равносильно слову “останься”. Ее руки одновременно и отталкивали и, обвиваясь вокруг его шеи, притягивали, тогда как губы шептали “завтра... завтра”. Вот так и получилось, что весь остаток ночи Аркадию снилась щемящая сердце восточная легенда...

* * *

“...Раскаиваясь в своей опрометчивости, наследник престола побрел дальше. Позади остались желтые раскаленные дюны. Он пытался не думать о двух оставшихся плодах манго. Но огонь все еще полыхал в его груди и силы медленно покидали тело. И вот, в полуобморочном состоянии, как подкошенный, он свалился возле одинокого саксаула. С потрескавшихся губ странника срывалось лишь одно слово “пить”. А непослушные руки, забыв горький урок, разрывали средний плод. Как и прежде, из растерзанного манго вышла нагая гурия, которая была еще прекраснее первой.

Она склонила перед ним свою голову, затем вопросительно подняла глаза.

– Пить... – и дальше, пытаясь приподняться, повторял одно слово принц.

И вот ему показалось, что сама посланница небес приблизилась к нему, неся спасение. Его губы прильнули к ее ладоням, удерживавшим необыкновенную влагу. И вскоре холодная вода почти полностью угасила мучивший его огонь.

О, как он стремился вывести ее из пустыни! Но неумолимое время снова приблизилось к роковому полудню. Гурия молча остановилась, окинула юношу пристальным взглядом, после чего постепенно начала уменьшаться в своих размерах. Вот она также превратилась в птичку и с жалобным криком унеслась прочь. А написанный в ее глазах укор еще долго ощущал на себе удрученный принц...”

V

Утром в гостинничном ресторанчике Аркадий не узнал Диану. Ибо она, казалось, снова не замечала его присутствия, ведя оживленную беседу с Мариной, тогда как сама Марина бросала, ну очень уж выразительные взгляды на него! Он же всячески пытался поговорить с Дианой, но так и не смог пробиться к ней. Поэтому, через силу покончив с завтраком, Аркадий забежал в ее комнату. Вряд ли его речь была внятной:

– Как я должен все это понимать? Чем я обидел тебя? Разве мы не собирались провести этот день вместе? Что же случилось?

– О, перестань!.. – Диана отстранялась от его объятий. – Марина рассказала мне все о ваших взаимоотношениях. Поэтому я не хочу стоять на чужом пути. К тому же, меня ждут в конференц-зале!..

– Какую еще нелепость она могла поведать тебе? Да что здесь происходит? Кому нужны эти диспуты? О, Господи!.. Я не хочу, чтобы между нами существовало хотя бы малейшее недоразумение. Ну, скажи!..

– Ах, оставь меня! Сегодня вечером мы расстанемся навсегда. Я не намерена быть причиной чужих огорчений!.. Героиня твоей легенды – другая!..

* * *

“...Наконец юноша остановился у края долины, возле сада с живописным источником, откуда уже был виден величественный дворец падишаха. Именно здесь темнокожая волшебница когда-то столь сурово наказала его. Теперь, наконец, пришло время снять тяжкое заклятие. И принц уверенно раскрыл последний, наименьший плод манго. Красота появившейся из плода гурии была неопикуемой и невообразимой – она затмевала Солнце, Луну и звезды! Юноша, словно опьяненный, приблизился к ней, опустил на колени и прильнул губами к ее маленьким нежным ладоням. Он пил дарованную ею воду жизни даже после того, как огонь в груди совсем угас.

Принц целовал ее божественные руки, он просил, умолял ее выйти за него замуж. Его глаза восторженно созерцали это неземное создание.

– Я тоже хочу сделать тебя счастливым, – одарила его волшебной улыбкой гурия. – Но ведь мне нужны одежды, чтобы предстать пред твоими родителями! Привези их. Однако помни – ты должен успеть до полудня. А прежде не прикасайся к другой женщине, иначе забудешь меня!..

При виде спасенного принца весь дворец возликовал. Восторженный шах прервал заседание дивана. Счастливая шахиня плакала от счастья на груди у единственного сына, живого и невредимого, а он целовал родные глаза. Но лишь только высохли слезы матери, как ее сын уже не помнил о гурии. И был пир, и было безудержное веселье во дворце. Когда же в зал вошли грациозные смуглые рабыни-танцовщицы, память юноши вдруг пробудилась. Но солнце уже стояло в зените.

– Коня! – вскричал сын шаха...”.

VI

Аркадий почти не слушал участников симпозиума, который продолжил свою работу в одном из городских офисов, куда их доставили заказными автобусами. Он с призрачной надеждой смотрел через зал на

Диану, увлеченную разговором с переводчиком. И путался в догадках, и не мог постичь таких метаморфоз. Сидевшая рядом Марина, как и прежде, пыталась всецело завладеть его вниманием. Потом гости долго осматривали организованную хозяевами выставку модерна, и снова рядом была Марина...

В обед они зашли в индийский ресторан, стены которого были увиты лианами и другими восточными растениями и диковинными цветами. Среди листьев звучало пение экзотических птиц, суевившихся в своих изящных клетках, устроенных между вьющимися ветвями. Хрустальные люстры опускались к самому основанию фонтана, а тихо звучащую музыку, казалось бы, создавали в своем трепетном падении сверкающие капли воды. Все так и располагало к идиллии!..

И вдруг Аркадий увидел, что Диана выходит вместе с гостями из конца зала. Оставив Марину, он бросился в фойе, растолкал толпившихся вокруг Дианы турков и, взяв ее под руку, направился с ней к лодочной станции, расположенной неподалеку, на берегу большой реки.

Ну что ж... Их словно магнитом притягивало друг к другу!.. Поэтому им не стоило труда быстро распутать козни Марины, пытавшейся выдать желаемое за действительное. Не будем детализировать ситуацию, скажем главное – они нашли в себе силы отместить все то, что могло омрачить их отношения.

– Я люблю, люблю, люблю тебя!.. – стучали в ритм их сердца и шептали их сливавшиеся воедино уста. А мимо проплывали прогулочные катера...

* * *

“...И снова к источнику подошла неизвестно откуда появившаяся темнокожая индианка. Не спеша, она наполнила прозрачной влагой свою амфору, и в задумчивости прислонилась к небольшому каменному идолу, изо рта которого вытекала струйка воды. Вдруг позади послышался чей-то протяжный вздох. Индианка обернулась и увидела стоявшую в хрупкой тени платана обнаженную девушку неземной красоты. Рабыня молча, но пристально осмотрела незнакомку. Волшебница заметила, что по мере того, как раскаленное солнце поднималось все выше и выше, к зениту, лицо красавицы становилось все более и более печальным. Индианка лишь казалась невозмутимой – в ожидании развязки ее взгляд стал хищным...

Да, ее очень потешило, когда обреченная гурия медленно превратилась в чудесную маленькую птичку! Увидев же, что птичка затрепетала крылышками и с горечью улетела прочь, рабыня тихо засмеялась. Не мешкая, она сняла свои жалкие одежды и вместе с амфорой спрятала их за большими камнями. Сама же стала на месте исчезнувшей гурии.

Вскоре появился принц. Соскочив с коня, он, радостный, бросился к девушке, но, приблизившись к ней, растерялся:

– Что случилось, любовь моя? Твой цвет лица, кожи...

– О!.. это... Солнце опалило меня. Еще немного – и было бы поздно...

Озадаченный принц задумался. Что делать? Уйти, но ведь он обязан ей жизнью! А красота... Возможно, она возвратится снова. И принц подал индианке руку... И была свадьба, и был апофеоз удачливой чужестранки...”.

VII

О, как беспощадно летит время! Симпозиум закончился. Они еще вместе, но некий внутренний голос подсказывал: это ненадолго! Поэтому Аркадий и Диана осознали, что вскоре наступит момент их разлуки. А им так не хотелось думать об этом! И они, наивные, мечтали остановить время! И ради этого пытались думать о другом.

В монастырском храме юноша и девушка поставили свечи перед ликами святых угодников, а перед ракой, как считалось, с частичками мощей преподобного Кириака они просили Божьего угодника даровать им возможность еще раз вернуться сюда... Потом гуляли по городу и любовались его достопримечательностями. В старом экзотическом парке, расположенном на склонах живописной горы, они в немой задумчивости стояли перед древними изваяниями скифских баб, а потом бродили по самому парку, прислушиваясь к шелесту пожелтевшей листвы уходящего года.

На вокзал они приехали вечером. Ее купе было пусто, хотя до отправления поезда оставалось совсем немного времени.

– Не грусти, – опечаленная Диана безуспешно пыталась казаться веселой, – ведь еще целых десять минут ты сможешь целовать меня!

И в это время, как снег на голову, свалилась Марина, которую они заметили на перроне в освещении фонарей. Она умоляюще размахивала руками, стучала в окно и звала Аркадия. Тот недоуменно переглянулся с Дианой и вышел на перрон. Марина объяснила ему, что сама не может открыть ячейку в камере хранения, а ее поезд вот-вот отправится. Аркадий, даже забыв, что и он едет тем же поездом, отправляющимся попозже, начал было говорить, что следует, дескать, обратиться к дежурному. Но она в ответ разрыдалась и сквозь слезы снова просила его помочь. Однако ячейка в камере хранения открылась очень легко! Аркадий возмущенно посмотрел на Марину и уже собрался уходить. Но она схватила его за плечо.

– Глупый! – еле сдерживая себя, в порыве возмущения яростно вскричала Марина. – Куда ты несешься? Неужели ты не понимаешь, что

тебе нужна современная энергичная женщина, способная надлежащим образом украсить твою жизнь. Не романтика, а реальность должна беспокоить тебя. Сказки принадлежат детству, в которое мы не вернемся уже никогда!..

* * *

“...Стремительно умчались годы, казалось бы забылась старая боль, нанесенная давным-давно. Однако, на сердце осталась глухая, бередящая рана, осталась непонятная печаль, постоянно терзавшая душу нового падишаха. Придворные замечали, что его чело довольно часто омрачала грусть. Сам великий шах при этом пытался понять, почему счастье прошло мимо него. Нередко ему слышались чудесные мелодии, чей-то, несомненно знакомый голос звал его в далекие страны, которые он посетил, будучи еще наследником престола. Правда, так говорили во дворце. Ибо сам шах пребывал в забвении. И чем больше он вкушал неведомые напитки, которые готовила ему жена, тем меньше он мог припомнить прошедшее.

В минуты душевной подавленности шах удалялся в свой любимый сад и там предавался грезам. Но вот как-то он заметил, что некий недоброжелатель стремится погубить его детище. Ибо каждое утро в саду появлялись обломанные зеленые ветки, а искалеченные деревья постепенно засыхали. Шаха охватил гнев. Он решил поймать злодея сам. Опоясавшись мечом, правитель ночью вышел из дворца и при серебристом свете Луны, выплывавшей временами из-за туч, отправился в сад. И вот в самую полночь посредине сада послышался резкий треск. Шах тихонько подкрался к дереву, откуда доносились эти звуки, и замер за кустом. Сверху послышался чей-то нежный, но повелительный голос:

– Пусть обломаются ветки дерева, на котором я сижу!..

Осмотревшись вокруг, шах, наконец, заметил на самой верхушке дерева птичку необыкновенной красоты. Она трижды повторила свою фразу, встрепенула крыльями, после чего ветки дерева сами начали ломаться и падать вниз. Птичка перелетела на другое дерево – и все повторилось снова.

Властитель трона застыл от изумления. Казалось, кто-то пытался открыть ему глаза на что-то очень важное и столь необходимое. Однако сколько он ни напрячь свою память, разгадка, казалось, была близка, но потом незаметно ускользала прочь. В это время снова затрещали ломающиеся ветки. Шах возмутился, и гнев оттеснил его рассудок на обочину памяти. Он пробрался к дереву, на которое только что перелетела коварная птичка. На глаза попался небольшой камень, лежавший рядом на земле. Шах медленно, но решительно поднял его...”

VIII

Аркадий был невообразимо расстроен, ибо потерял столько времени ради Марины, сознательно дурачившей его и уже давно набившей оскомину! Правда, она и не скрывала того, что пыталась помешать ему познакомиться с Дианой. О, Боже! Аркадий так и застыл, неожиданно вспомнив, что он ведь не знает ни адреса, ни телефона, ни даже фамилии любимой девушки! Ей тоже ничего не известно о нем! Самое обидное то, что представители турецкой фирмы, организовавшие этот симпозиум, уже уехали домой, увезя з собой сведения об участниках симпозиума. А они, наивные, в упоении от счастья этих дней, даже не удосужились вовремя обменяться адресами. А это значит, что, приехав в южный город, Аркадий не сможет найти ее. Марина таки сыграла свою роковую роль в этом действе!..

В отчаянии юноша бросился к перрону. Подбежав к окну Дианы, он попытался перекричать стук колес набиравшего скорость поезда и знаками просил ее позвонить... Кажется, она поняла! И пальцами выводила на стекле цифры, но он не разобрал их. Диана растерялась и начала что-то искать, видимо, ручку и бумагу. Потом бросилась в тамбур, показывая ему рукой в том направлении. Однако ее пререкания с проводником ни к чему не привели – видно было, что тот не позволил ей открыть дверь. При свете фонарей бежавший вдоль колеи Аркадий еще успел заметить ее маленькие кулачки, безнадежно стучавшие в холодное стекло. В последний раз за поворотом мелькнули огни уходящего поезда. Через мгновение ночь укрыла ее...

Ну что же, говорят, чудес не бывает... Как встретились, так и разошлись!.. Аркадий еще несколько минут шел вдоль железнодорожной колеи, опустив в бессилии руки. Господи! Совершенная ими глупость была досадной, а боль утраты – ну очень невообразимой! Так чудесно все начиналось, и так нелепо закончилось! Как и в той старой легенде...

Хотя, нет!.. Почему – “все закончилось”? Это еще не последний вечер! Он постарается найти ее и сделать так, чтобы случившееся имело свое продолжение, как и та легенда, которую она не успела дослушать! И, конечно же, именно они должны вписать новые чудесные страницы в их собственную легенду. Все это будет! Однако это уже другая история...

И, улыбнувшись сам себе, Аркадий с призрачной, но все возрастающей в сердце надеждой направился к вокзалу, опьяненный чарующей музыкой, разливавшейся вокруг, словно весенний паводок...

* * *

...И вновь засияла Луна озорная
Под сенью Плеяд, что стыдливо мерцали;

В лучах серебра утопала, блистая,
И ласково звала в волшебные дали,
Где царство Эдема, где жизнь молодая,
И где не изведать ни слез, ни печали.

Но звезды шептали, что рай тот – забвенье,
Что жизнь есть мираж, что обманчиво счастье...
Лишь в юные годы чаруют волненья
И мы не гадаем о силе их власти.
А дальше охватит всю душу смятенье,
И в ней утвердится глухое ненастье.

И было признание светил благородным.
Но кроткие звезды, во власти незнаний,
Не ведали вовсе в порыве бесплодном,
Что тот, кому свойственны грезы мечтаний,
Увы, не способен в полете свободном
Воспринять всю гамму таких прорицаний.

Чуждаясь сомнений и ныне, и прежде,
Свой путь устремляет он в мире безбрежном
Туда, где мечту опьяняет надежда!..

P. S. ...Спустя много-много времени, Аркадий узнал, что в тот вечер, сидя в своем купе у окна и еле сдерживая душившие ее горькие рыдания, Диана неровным почерком, при свете мелькавших в полумраке и как бы танцующих фонарей, выводила на смятом листке бумаги ложившиеся неровными строками и орошенные капельками соленых слез уходящие в легенду слова:

“– А знаешь ли ты, что такое рай?
– Да, несомненно. Я была в раю...
– И кто ж тебе открыл чудесный рай?
– Тот, кто мне там дарил любовь свою...”

*Как-то однажды осенью,
Киев – берег Черного моря*

ДОДАТКИ

1. ЗВЕДЕНА ТАБЛИЦЯ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ²⁴⁵

Рік	Вибори до ВР	Президентські вибори	Місцеві вибори	Деякі регіональні вибори	Референдуми
1990	4.03 (I скликання)		4.03		17.03, Всесоюзний і Всегалицький
1991		1.12			1.12, Всеукраїнський
1994	27.03, 4.04, 11.04 (II скликання)	26.06, 10.07	26.06	10.01, Крим, вибори президента Криму	27.03, Вседонецький
1998	29.03 (III скликання)		29.03		
1999		31.10., 14.11		31.10, Суми	
2000					16.04, Всеукраїнський
2002	31.03 (IV скликання)		31.03		
2004		31.10, 21.11, 26.12			
2006	26.03 (V скликання)		26.03		
2007	30.09 (VI скликання)				
2008				25.05, Київ	
2009				15.03, Тернопільська область	
2010		17.01, 7.02	31.10		
2012	28.10 (VII скликання)				
2014	26.10 (VIII скликання)	25.05	25.05, 26.10		
2015			25.10		

2. “ГАНЕБНА СОТНЯ”, або “ТУШКИ” В КОАЛІЦІЇ (2008–2014)²⁴⁶

Порушуючи законодавство України та волевиявлення українського народу, нижчезазначені особи, переважно українофоби за духом, були обрані за списками відповідних політичних блоків, але не побажали залишатися в опозиції й слідувати настановам та волевиявленню своїх виборців. Тому вони перебігли до провладної фракції Партії регіонів (ПР). Через їх зраду В. Янукович у березні 2010 здійснив державний переворот і встановив у країні тоталітарний режим. Щоб його звалити, потрібна була Революція гідності, жертви Небесної сотні й кривава війна на Сході. Кров тисяч патріотів – на совісті цих політичних “тушок”, 10 з яких і сьогодні знаходяться в парламенті. Своїми діями ці депутати зганьбили себе, систему влади в державі й Україну в цілому, тому заслуговують на загальне презирство!..

Верховна Рада VI скликання (23.11.2007–12.12.2012)

а) “Тушки” від Блоку Юлії Тимошенко (БЮТ):

1. **Баграєв Микола Георгійович** (нар. 1964) – депутат від БЮТ (№ 45²⁴⁷ у виборчому списку). Осетин із Росії. Член партії ВО “Батьківщина”. 16.11.2010 вийшов із фракції БЮТ і в той же день повернувся назад. Голосував за Податковий кодекс регіоналів. 2.12.2010 виключений із фракції БЮТ. 03.2011 увійшов до фракції ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за Закон Ківалова – Колесніченка “Про засади державної мовної політики” (“мовний закон”). Олігарх.

2. **Барвіненко Віталій Дмитрович** (нар. 1981) – депутат від БЮТ (№ 154). Член партії ВО “Батьківщина”. Голосував за зміни в Законі про вибори Президента. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 30.03.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. 15.02.2011 увійшов до фракції ПР. Став членом антинародної ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”. У 2012 обраний депутатом по округу № 141. У 2014 обраний депутатом по ОВО²⁴⁸ № 141. Увійшов до групи “Відродження”.

3. **Березкін Станіслав Семенович** (нар. 1959) – депутат від БЮТ (№ 178). У Раду прийшов 15.02.2011. 1.03.2011 вийшов із фракції БЮТ і в той же день увійшов до фракції ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”. У 2012 обраний депутатом від ПР по ОВО № 100. 21.02.2014 вийшов із ПР. Член групи “Економічний розвиток”. У 2012 обраний депутатом як член ПР по округу № 100. У 2014 обраний депу-

татом як самовисуванець по ОВО № 100. Увійшов до групи “Відродження”.

4. **Буджерак Олександр Олександрович** (нар. 1943) – депутат від БЮТ (№ 98). Член ВО “Батьківщина”. Співпрацював із “коаліцією”. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. 16.02.2010 увійшов до групи (з 16.02.2011 – фракція) “Реформи заради майбутнього”, яка об’єднала “тушок”.

5. **Васадзе Таріел Шакрович** (нар. 1947) – депутат від БЮТ (№ 41). Грузин. 16.11.2010 вийшов із фракції БЮТ і в той же день повернувся назад. Голосував за Податковий кодекс. 2.12.2010 виключений із фракції БЮТ. 6.09.2011 увійшов до фракції ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”. 16.01.2014 голосував за диктаторські, антинародні закони.

6. **Веревський Андрій Михайлович** (нар. 1974) – депутат від БЮТ (№ 44). Аграрний олігарх. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ за співпрацю з “коаліцією”. 1.4.2010 голосував за державне святкування 90-ї річниці комсомолу. 5.10.2010 увійшов до фракції ПР. Член ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”. У 2012 обраний депутатом від ПР (№ 46).

7. **Гасюк Петро Петрович** (нар. 1951) – депутат від БЮТ (№ 52). Виходець із Росії. Голосував за Податковий кодекс. На початку грудня 2010 виключений із фракції БЮТ. 02.2011 увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”.

8. **Гацько Валерій Петрович** (нар. 1957) – депутат від БЮТ (№ 153). Колишній компартійний діяч. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ за співпрацю з “коаліцією”. 02.2011 увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

9. **Гейман Олег Айзикович** (нар. 1970) – депутат від БЮТ (№ 130). Єврей. 05.2010 виключений із партії “Батьківщина” за “дії, несумісні з членством у партії” (“співпраця з провладною “коаліцією”). 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”.

10. **Глусь Степан Карлович** (нар. 1947) – депутат від БЮТ (№ 108). 16.11.2010 вийшов із фракції БЮТ і в той же день повернувся назад. Голосував за Податковий кодекс. 2.12.2010 виключений із фракції БЮТ. 03.2011 увійшов до фракції ПР. Став Членом ПР. 5.06.2012 голосував у 1-му читанні за проект “мовного закону”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за цей Закон. Олігарх.

11. **Губський Богдан Володимирович** (нар. 1963) – депутат від БЮТ (№ 27). 8.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Позафракційний, але співпрацював із “коаліцією”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мов-

ний закон”. У 2012 обраний депутатом по округу № 197. Проте у підсумку ЦВК визнала, що встановити результати виборів у окрузі неможливо. Олігарх.

12. **Денькович Іван Васильович** (нар. 1963) – депутат від БЮТ (№ 15). При голосуванні за призначення прем’єром Ю. Тимошенко у нього нібито не спрацювала кнопка. Співробітничав із “коаліцією”. 25.05.2010 звільнений з посади голови Львівської ОО партії “Батьківщина”. 15.06.2010 виключений із партії. Дані постанови було скасовано Ю. Тимошенко. 8.09.2010 виключений із фракції БЮТ. 10.2010 знову звільнений з посади голови Львівської ОО партії “Батьківщина”. 02.2011 увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього” (“коаліція” “Стабільність і реформи”).

13. **Жеваго Костянтин Валентинович** (нар. 1974) – депутат від БЮТ (№ 62). 16.11.2010 вийшов із блоку БЮТ і в той же день повернувся назад. Формально залишався в БЮТ, але фактично – прихована “тушка”. За весь час роботи ВР VI скликання був присутній лише на 11 засіданнях із 530. У 2012 обраний депутатом як самовисуванець по округу № 150. У 2014 обраний *депутатом* по ОВО № 150. Позафракційний. Олігарх-мільярдер.

14. **Задирко Геннадій Олександрович** (нар. 1967) – депутат від БЮТ (№ 111). Член ВО “Батьківщина”. На початку 2009 через “ідеологічні розбіжності з Ю. Тимошенко” вийшов із партії ВО “Батьківщина”. Звинувачувався в незаконному витрачанні державних коштів. 8.10.2009 виключений із фракції БЮТ. 2.03.2010 фракція БЮТ скасувала рішення про його виключення. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 11.03.2010 голосував за призначення уряду М. Азарова. 30.03.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 21.09.2010 знову виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”.

15. **Зубов Валентин Сергійович** (нар. 1956) – депутат від БЮТ (№ 19). 30.03.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 27.04.2010 голосував за ратифікацію Харківських угод (угод Януковича – Медведєва) щодо продовження перебування ЧФ Росії на території України до 2042). 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

16. **Іваненко Володимир Григорович** (нар. 1955) – депутат від БЮТ (№ 142). Виходець із Росії. 27.04.2010 голосував за ратифікацію Харківських угод. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. 5.10.2010 увійшов до фракції ПР. 5.06.2012 голосував у 1-му читанні за проект “мовного закону”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за цей Закон.

17. **Камчатний Валерій Григорович** (нар. 1955) – депутат від БЮТ (№ 99). Співпрацював із “коаліцією”. 21.09.2010 виключений із фракції

БЮТ. Увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. Виходець із Сумщини.

18. **Каплієнко Володимир Володимирович** (нар. 1960) – депутат від БЮТ (№ 148). На початку 2009 через “ідеологічні розбіжності з Ю. Тимошенко” вийшов із партії ВО “Батьківщина”. 8.10.2009 виключений із фракції БЮТ. 2.03.2010 фракція БЮТ скасувала своє рішення про його виключення. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 30.03.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 21.09.2010 знову виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”.

19. **Константинов Євген Семенович** (нар. 1937) – депутат від БЮТ (№ 124). Співпрацював із “коаліцією”. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. 16.02.2011 увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

20. **Королєвська Наталія Юрїївна** (нар. 1975) – депутат від БЮТ (№ 66). 16.11.2010 вийшла із фракції БЮТ і повернулася назад. 14.03.2012 виключена з фракції БЮТ. Перейшла у виконавчу владу регіоналів. Її брат, Костянтин Королєвський, був заступником міністра регіонального розвитку Росії. У 2014 обрана *депутатом* від Опозиційного блоку (№ 8).

21. **Коротюк Вадим Іванович** (нар. 1963) – депутат від БЮТ (№ 155). 16.11.2010 вийшов із фракції БЮТ і знову повернувся назад. 30.07.2012 знову вийшов із фракції БЮТ. 18.09.2012 увійшов до фракції ПР.

22. **Крук Юрїй Борисович** (нар. 1941) – депутат від БЮТ (№ 77). Співпрацював із “коаліцією”. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. Після голосування 3.07.2012 у 2-му читанні “мовного закону” попросив зарахувати голос “за”.

23. **Кузьменко Петро Павлович** (нар. 1954) – депутат від БЮТ (№ 97). 27.04.2010 голосував за ратифікацію Харківських угод. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

24. **Курило Віталій Семенович** (нар. 1957) – депутат від БЮТ (№ 8). 27.04.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. У 2014 обраний *депутатом* по ОВО № 113. Увійшов до блоку П. Порошенка.

25. **Куровський Іван Іванович** (нар. 1951) – депутат від БЮТ (№ 65). 16.11.2010 вийшов із фракції БЮТ і знову повернувся назад. 1.02.2011 вийшов із фракції БЮТ. Увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. Неодноразово порушував принцип особистого голосування на засіданнях ВР України. У 2012 обраний *депутатом* по округу № 209.

26. **Маліч Олег Володимирович** (нар. 1960) – депутат від БЮТ (№ 120). 27.04.2010 голосував за ратифікацію Харківських угод. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракція “Реформи заради майбутнього”. 5.06.2012 голосував у 1-му читанні за проект “мовного закону”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за цей Закон.

27. **Мовчан Павло Михайлович** (нар. 1939) – депутат від БЮТ (№ 131). Безпартійний. Голосував за “ініціативи” ПР. 1.02.2010 виключений із фракції БЮТ. 16.01.2011, щоб “підтримати системні реформи” В. Януковича, увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”.

28. **Олійник Святослав Васильович** (нар. 1975) – депутат від БЮТ (№ 86). 27.04.2010 голосував за Харківські угоди. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. 03.2014 призначений в.о. заступника голови Дніпропетровської облдержадміністрації.

29. **Омельченко Григорій Омелянович** (нар. 1951) – депутат від БЮТ (№ 7). Колишній компартійний діяч. Займався політичним піаром. 10.2009 вийшов із партії ВО “Батьківщина”. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Як “тушка”, зганьбив звання “Героя України” (2010).

30. **Павленко Віктор Вікторович** (нар. 1966) – депутат від БЮТ (№ 173). Виходець із Росії. 16.11.2010 вийшов із фракції БЮТ і в той же день повернувся назад. 1.12.2011 вийшов із фракції БЮТ. 03.2011 увійшов до фракції ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

31. **Писаренко Валерій Володимирович** (нар. 1970) – депутат від БЮТ (№ 74). 27.04.2010 голосував за Харківські угоди. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”. У 2012 обраний депутатом по округу № 168. У 2014 обраний *депутатом* по ОВО № 168. Увійшов до групи “Відродження”.

32. **Полунєєв Юрій Володимирович** (нар. 1956) – депутат від БЮТ (№ 91). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 11.03.2010 голосував за призначення уряду М. Азарова. 30.03.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. 03.2011 увійшов до фракції ПР. Після голосування 3.07.2012 у 2-му читанні “мовного закону” відкликав свій голос.

33. **Портнов Андрій Володимирович** (нар. 1973) – депутат від БЮТ (№ 98). 16.04.2010 перейшов у виконавчу владу В. Януковича (заступник голови адміністрації Президента), що було визнане в БЮТ за зраду. Під час Євромайдану виїхав з України. Переховувався від слідства в Росії. 15.01.2015 оголошений у розшук.

34. **Радовець Арнольд Анатолійович** (нар. 1937) – депутат від БЮТ (№ 107). Колишній компартійний діяч. Співпрацював із “коаліцією”.

8.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”.

35. **Рибаков Ігор Олександрович** (нар. 1976) – депутат від БЮТ (№ 78). “Король” парламентської “мафії”. Одна з перших “тушок”. 6.06.2008 вийшов з коаліції, що об’єднувала БЮТ, НУ-НС, Блок Литвина (БЛ). 8.10.2009 виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. В коаліції залишилося менше 226 парламентаріїв, що обумовило її розпад. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 09.2010 створив і очолив депутатську групу “Реформи заради майбутнього”. 8.02.2012 депутат Р. Забзалюк на прес-конференції оприлюднив аудіозапис з підтвердженням фактів політичної корупції з боку І. Рибакова. У 2012 обраний депутатом по округу № 207.

36. **Савченко Ігор Васильович** (нар. 1966) – депутат від БЮТ (№ 137). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 30.03.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції ПР. 27.04.2010 голосував за ратифікацію Харківських угод. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

37. **Сігал Євген Якович** (нар. 1955) – депутат від БЮТ (№ 47). 16.11.2010 вийшов із фракції БЮТ і в той же день повернувся назад. Голосував за Податковий кодекс. 2.12.2010 виключений із фракції БЮТ. 05.2011 увійшов до фракції ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”. У 2012 обраний депутатом від ПР (№ 48).

38. **Сідельник Іван Іванович** (нар. 1939) – депутат від БЮТ (№ 54). Колишній компартійний діяч. Пристосованець. 27.04.2010 голосував за ратифікацію Харківських угод. Співпрацював із більшістю”. 09.2010 виключений із фракції БЮТ. 02.2011 увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. Виходець із Сумщини, де оточений загальним презирством.

39. **Скубенко Володимир Петрович** (нар. 1958) – депутат від БЮТ (№ 121). Виходець із Росії. Колишній компартійний діяч. 16.11.2010 вийшов із фракції БЮТ і в той же день повернувся назад. Голосував за Податковий кодекс. 2.12.2010 виключений із фракції БЮТ. 04.2011 увійшов до фракції ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

40. **Сорочинська-Кириленко Раїса Миколаївна** (нар. 1946) – депутат від БЮТ (№ 149). Співпрацювала з “коаліцією”. 21.09.2010 виключена з фракції БЮТ. Увійшла до фракції “Реформи заради майбутнього”.

41. **Трайдук Микола Федорович** (нар. 1951) – депутат від БЮТ (№ 152). Співпрацював із “коаліцією”. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. Після голосування 3.07.2012 у 2-му читанні “мовного закону” попросив зарахувати голос “за”.

42. **Фельдман Олександр Борисович** (нар. 1960) – депутат від БЮТ (№ 43). Єврей. Співпрацював із “коаліцією”. 21.09.2010 виключений із

фракції БЮТ. 03.2011 увійшов до фракції ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”. У 2012 обраний депутатом по округу № 174. У 2014 обраний *депутатом* по ОВО № 174. Позафракційний. Олігарх-мільйонер.

43. **Черніцький Олег Зенович** (нар. 1964) – депутат від БЮТ (№ 133). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 11.03.2010 голосував за уряд М. Азарова. 30.03.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 27.04.2010 голосував за ратифікацію Харківських угод. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. Позафракційний, але співпрацював із “коаліцією”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за Закон “Про засади державної мовної політики”. Став об’єктом уваги активістів кампанії “Помста за розкол країни”, які перед виборами до ВР в 2012 двічі здійснювали поширення листівок з інформацією про нього як про ймовірного кандидата по мажоритарному округу № 6.

44. **Шепелєв Олександр Олександрович** (нар. 1970) – депутат від БЮТ (№ 55). Співпрацював із “коаліцією”. 21.09.2010 виключений із фракції БЮТ. 10.2010 увійшов до фракції ПР, але у 19.12.2011 вийшов з неї в позафракційні. 5.06.2012 голосував у 1-му читанні за проект “мовного закону”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за цей Закон. З 2013 перебував у міжнародному розшуку за підозрою у вчиненні злочинів (розкрадання в осолово великих розмірах та замахові на вбивство).

45. **Яценко Антон Володимирович** (нар. 1977) – депутат від БЮТ (№ 79). 16.11.2010 вийшов із фракції БЮТ і в той же день повернувся назад. 1.12.2011 знову вийшов із фракції БЮТ. 03.2012 увійшов до фракції ПР. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”. У 2014 обраний *депутатом* по ОВО № 200. Увійшов до групи “Відродження”.

б) “Тушки” від блоку “Наша Україна – Народна самооборона” (НУ-НС):

46. **Бобильов Олександр Фадійович** (нар. 25.09.1963) – депутат від НУ-НС (№ 81). 1.02.2011 вийшов із фракції НУ-НС. 02.2011 увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”.

47. **Борисов Валерій Дмитрович** (нар. 1957) – депутат від НУ-НС (№ 71). 30.03.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 16.06.2011 вийшов із фракції НУ-НС. 06.2011 увійшов до фракції ПР. Член ПР.

48. **Бут Юрій Анатолійович** (нар. 1967) – депутат від НУ-НС (№ 61). Пов’язаний з режимом В. Путіна в Росії. Одна з перших “тушок”. 6.06.2008 написав заяву про вихід із фракції НУ-НС. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції” в складі 172 депутатів від ПР, 27 – від КПУ, 20 – від БЛ, 19 – від БЮТ і НУНС, 4 позафракційних (усіх 244). 30.03.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 27.04.2010 голосував за ратифікацію Харківських угод.

1.03.2011 офіційно вийшов із фракції НУ-НС. 03.2011 увійшов до фракції ПР. 5.06.2012 голосував у 1-му читанні за проект “мовного закону”.

49. **Василенко Сергій Володимирович** (нар. 1977) – депутат від НУ-НС (№ 77). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 30.03.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 27.04.2010 голосував за ратифікацію Харківських угод. 5.06.2012 голосував у 1-му читанні за проект. “мовного закону”. 3.07.2012 виключений із фракції НУ-НС. Увійшов до фракції ПР.

50. **Довгий Станіслав Олексійович** (нар. 1954) – депутат від НУ-НС (№ 55). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 27.04.2010 голосував за ратифікацію угоди Януковича – Медведєва щодо продовження терміну перебування ЧФ Росії на території України до 2042. 5.10.2010 вийшов із фракції НУ-НС. Увійшов до фракції Народної партії (блок Литвина). 5.06.2012 голосував у 1-му читанні за “мовний закон”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за цей Закон.

51. **Жванія Давид Важайович** (нар. 1967) – депутат від НУ-НС (№ 21). Грузин. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. У 2010–2012 – член Колегії партії Християнсько-демократичний союз (ХДС). 6.09.2011 НУ-НС оголосила про виключення його з фракції, але офіційно у ВР цього не було зроблено. Позафракційний, проте увійшов до “коаліції”. У 2012 обраний депутатом як самовисуванець по округу № 140. 30.11.13 вийшов із фракції ПР. Олігарх. Кум В. Ющенко й депутата, магната-регіонала А. Деркача.

52. **Зейналов Едуард Джангірович** (нар. 1963) – депутат від НУ-НС (№ 76). Азербайджанець. 12.2011 вийшов із фракції НУ-НС, оскільки вона, за його словами, “вступила в змову з провладною більшістю щодо ухвалення Закону про вибори народних депутатів”. Позафракційний.

53. **Каськів Владислав Володимирович** (нар. 1973) – депутат від НУ-НС (№ 31). Член “Пори”. 23.02.2012 вийшов із фракції НУ-НС. Перейшов у виконавчу владу В. Януковича.

54. **Клименко Олександр Іванович** (нар. 1965) – депутат від НУ-НС (№ 50). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко.

55. **Круць Микола Федорович** (нар. 1952) – депутат від НУ-НС (№ 79). 07.2010 вийшов із фракції НУ-НС. 6.09.2011 НУ-НС оголосила про виключення його з фракції, але офіційно у ВР цього не було зроблено. Позафракційний, проте увійшов до “коаліції”. Олігарх.

56. **Лук’янова Катерина Євгенівна** (нар. 1969) – депутат від НУ-НС (№ 49). 07.2010 вийшла з фракції НУ-НС. 6.09.2011 НУ-НС оголосила про виключення її з фракції, але офіційно у ВР цього не було зроблено. Позафракційна, проте увійшла до “коаліції”.

57. **Мартиненко Микола Володимирович** (нар. 1961) – депутат від НУ-НС (№ 48). Колишній комсомольський діяч. З 16.01.2009 голова фракції. Учасник корупційного скандалу. Влітку 2009 вийшов із партії,

за його словами, на знак протесту проти руйнування “Нашої України” В. Ющенком та дискредитації ним демократичних цінностей, а разом з тим – кістяка Київської міської організації “Нашої України”. Його називали “генератором тушок”. Кнопкодав. 8.09.2011 вступив до партії Фронт змін. У 2012 обраний депутатом від ОО “Батьківщина” (№ 17). У 2014 обраний депутатом від Народного фронту (№ 14). Олігарх.

58. **Марущенко Володимир Станіславович** (нар. 1967) – депутат від НУ-НС (№ 65). Один із керівників партії ХДС. 06.2010 фактично вийшов із фракції НУ-НС. 6.09.2011 НУ-НС оголосила про його виключення з фракції, але офіційно у ВР цього не було зроблено. Позафракційний, проте увійшов до “коаліції”. Сприяв переходу ХДС на бік регіоналів.

59. **Новіков Олег Володимирович** (нар. 1967) – депутат від НУ-НС (№ 45). 06.2010 вийшов із фракції НУ-НС. 6.09.2011 НУ-НС оголосив про його виключення з фракції, але офіційно у ВР цього не було зроблено. Позафракційний, але співпрацював з “коаліцією”.

60. **Омельченко Олександр Олександрович** (нар. 1938) – депутат від НУ-НС (№ 13). 25.11.2009 в Києві збив насмерть пішохода. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 4.10.2011 вийшов із фракції НУ-НС. Спочатку позафракційний, потім увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. Як “тушка”, зганьбив звання “Героя України” (2001).

61. **Палиця Ігор Петрович** (нар. 1972) – депутат від НУ-НС (№ 68). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 6.09.2011 НУ-НС оголосила про його виключення з фракції, але офіційно у ВР цього не було зроблено. Позафракційний, проте співпрацював із “коаліцією”. Після голосування 3.07.2012 “мовного закону” відкликав свій голос. У 2012 обраний депутатом як самовисуванець по округу № 22. У 2014 обраний депутатом від блоку Петра Порошенка (№ 34). Олігарх.

62. **Плющ Іван Степанович** (1941–2014) – депутат від НУ-НС (№ 23). Колишній компартійний діяч. 29.01.2007 єдиний із членів фракції НУ-НС не увійшов до коаліції, створеної НУ-НС і БЮТ. Виступив проти обрання Ю. Тимошенко прем’єр-міністром. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 30.03.2010 не голосував за відставку Д. Табачника. 31.10.2010 призначений позаштатним радником В. Януковича. 1.02.2011 вийшов із фракції НУ-НС. 02.2011 увійшов до фракції “Реформи заради майбутнього”. У 2011 голосував за пенсійну реформу. Як “тушка”, зганьбив звання “Героя України” (2001). Помер від раку.

63. **Поляченко Володимир Аврумович** (1938–2012) – депутат від НУ-НС (№ 32). 11.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. Увійшов до “коаліції”. Як “тушка”, зганьбив звання “Героя України” (2003).

64. **Слободян Олександр Вячеславович** (нар. 1956) – депутат від НУ-НС (№ 42). 11.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко.

65. **Харовський Сергій Юрійович** (нар. 1962) – депутат від НУ-НС (№ 69). З 06.2012 співпрацював із “коаліцією”. 3.07.2012 вийшов із фракції НУ-НС. Увійшов до фракції ПР.

66. **Шемчук Віктор Вікторович** (нар. 1970) – депутат від НУ-НС (№ 33). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 6.09.2011 НУ-НС оголосила про виключення його з фракції, але офіційно у ВР цього не було зроблено. Позафракційний, проте співпрацював із “коаліцією”.

в) “Тушки” від Блоку Литвина (БЛ)

67. **Баранов Валерій Олексійович** (нар. 1957) – депутат від БЛ (№ 6). Росіянин. Колишній компартійний діяч. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції” “Стабільність і реформи”. 27.04.2010 весь БЛ голосував за ратифікацію угоди Януковича – Медведєва щодо продовження терміну перебування ЧФ Росії на території України до 2042. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

68. **Бслоусова Ірина Анатоліївна** (нар. 1954) – депутат від БЛ (№ 16). Росіянка. Змінила масу партій. 3.03.2010 голосувала за відставку уряду Ю. Тимошенко, 16.03.2010 увійшла до “коаліції”. 3.07.2012 голосувала у 2-му читанні за “мовний закон”.

69. **Ващук Катерина Тимофіївна** (нар. 1947) – депутат від БЛ (№ 21). Колишній компартійний діяч. 3.03.2010 голосувала за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшла до “коаліції”. Після голосування 3.07.2012 Закону “Про засади державної мовної політики” відкликала свій голос. Олігарх. Сваха лідера комуністів П. Симоненка.

70. **Герасимчук Володимир Володимирович** (нар. 1974) – депутат від БЛ (№ 17). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

71. **Головченко Ігор Борисович** (1960–2012) – депутат від БЛ (№ 19). Колишній компартійний діяч. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”. Помер у басейні від серцевого нападу.

72. **Гривковський Вадим Олександрович** (нар. 1967) – депутат від БЛ (№ 20). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

73. **Гриневецький Сергій Рафаїлович** (нар. 1957) – депутат від БЛ (№ 2). Колишній компартійний діяч. 11.03.2010 голосував за відставку

уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 27.04.2010 голосував за Харківські угоди. 3.07.2012 голосував за “мовний закон”. У 2012 обраний депутатом як самовисуванець по округу № 134.

74. **Деркач Микола Іванович** (нар. 1949) – депутат від БЛ (№ 3). Росіянин. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

75. **Зарубінський Олег Олександрович** (нар. 1963) – депутат від БЛ (№ 14). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”. У 2012 обраний депутатом від ПР (№ 38).

76. **Литвин Володимир Михайлович** (нар. 1956) – депутат від БЛ (№ 1). Пристосуванець. Колишній компартійний діяч. Давній друг комуніста А. Мартинюка. У 1991–2008 звинувачувався в плагиаті. З 2000 підозрювався в причетності до вбивства Г. Гонгадзе. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 27.04.2010 голосував за ратифікацію угоди Януковича – Медведєва щодо продовження терміну перебування ЧФ Росії на території України до 2042. 4.07.2012 подав у відставку після прийняття ВР “мовного закону”, хоча парламентська фракція очолюваної ним Народною партією підтримала закон майже в повному складі (він був відсутній). Відставка не була прийнята. Вже 31.07.2012 підписав мовний законопроект, посилаючись на “безвихідь”. На виборах до ВР у 2012 обраний депутатом від округу № 65. Брати: Микола Литвин (колишній голова Державної прикордонної служби України, генерал армії України) і Петро Литвин (командувач військ Південного оперативного командування, потім командир 8 армійського корпусу). У 2014 обраний депутатом по ОВО № 65. Член фракції “Воля народу”. Як “тушка”, зганьбив звання “Героя України” (2004). Сват депутата й магната-регіонала А. Деркача.

77. **Литвин Юрій Олексійович** (нар. 1968) – депутат від БЛ (№ 15). 11.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. Після голосування 3.07.2012 “мовного закону” відкликав свій голос.

78. **Павленко Сергій Григорович** (нар. 1956) – депутат від БЛ (№ 13). 11.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

79. **Поліщук Олег Вікторович** (нар. 1968) – депутат від БЛ (№ 22) з 6.2008. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 21.10.2011 склав мандат.

80. **Рудченко Микола Миколайович** (нар. 1951) – депутат від БЛ (№ 7). 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 27.04.2010 голосував за ратифікацію угоди Януко-

вича – Медведєва щодо продовження терміну перебування ЧФ Росії на території України до 2042. 3.07.2012 єдиний із фракції БЛ не голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

81. **Сінченко Віктор Миколайович** (нар. 1949) – депутат від БЛ (№ 23). Набув повноважень з 2008. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

82. **Терещук Сергій Миколайович** (нар. 1961) – депутат від БЛ (№ 11). Колишній компартійний діяч. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. Після голосування 3.07.2012 у 2-му читанні “мовного закону” відкликав свій голос.

83. **Шаров Ігор Федорович** (нар. 1961) – депутат від БЛ (№ 12). 11.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”. У 2012 обраний депутатом від ПР (№ 16). Член фракції ПР.

84. **Шериун Микола Харитонович** (нар. 1951) – депутат від БЛ (№ 9). Член КПСС до 24.08.1991. 3.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. Після голосування 3.07.2012 у 2-му читанні “мовного закону” відкликав свій голос.

85. **Шмідт Микола Олегович** (нар. 1962) – депутат від БЛ (№ 18). 11.03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. 3.07.2012 голосував у 2-му читанні за “мовний закон”.

86. **Шпак Василь Федорович** (нар. 1946) – депутат від БЛ (№ 8). 03.2010 голосував за відставку уряду Ю. Тимошенко. 16.03.2010 увійшов до “коаліції”. Після голосування 3.07.2012 у 2-му читанні “мовного закону” відкликав голос. 08.2014 заарештований за підозрою в фінансових махінаціях.

Верховна Рада VII скликання (12.12.2012 – 27.11.2014)

“Тушки” від ВО “Батьківщина”

87. **Волков Олександр Михайлович** (нар. 1948) – депутат від Об’єднаної опозиції (ОО) “Батьківщина” (в.о.²⁴⁹ № 157, м. Суми). Росіянин. “Крутий” матюкальник. З 12.2012 – член ПР. Зрадник (один із 148 депутатів ВР України, які 06.2013 підписали ганебне звернення до Сейму Республіки Польщі з закликом визнати події національно-визвольної війни України 1943 на Волині як “теноцид польського населення”). 8.04.2014 покинув фракцію ПР, згодом повернувся до неї.

88. **Гриценко Анатолій Степанович** (нар. 1957) – депутат від ОО “Батьківщина” (№ 3). Самозакоханий. 4.04.2013 депутат О. Канівець, за якого перед виборами ручався А. Гриценко, вийшов із фракції “Батьків-

щина”; останній пояснив це тим, що під час виборів і після них проводилася “проти нього і проти мене кампанія дискредитації його деякими депутатами з фракції “Батьківщина”. 14.01.2014, у найскладніший момент нашої історії, написав заяву про вихід із фракції БЮТ “у зв’язку з неможливістю впливати на рішення, що приймаються”. Обіцяв скласти мандат, але так і не зробив цього. Позафракційний.

89. **Забзалюк Роман Омелянович** (нар. 1960) – депутат 5–7-го скликання від ОО “Батьківщина” (№ 31). Член партії ВО “Батьківщина”. 23.12.2011 вийшов із фракції БЮТ. 10.01.2012 увійшов до складу групи “Реформи заради майбутнього”. 8.02.2011 заявив, що його перехід був формальним, і що він отримав за нього 450 тис. дол. від І. Рибаківа. Оприлюднив аудіозаписи, на яких чути голоси, схожі на Забзалюка і Рибаківа. 16.01.2014 вийшов із фракції ОО “Батьківщина”. Так і не склав мандат. Позафракційний.

90. **Канівець Олег Леонідович** (нар. 1963) – депутат від ОО “Батьківщина” (№ 126). 4.04.2013 вийшов із її фракції. Позафракційний.

91. **Кравчук Василь Петрович** (нар. 1967) – депутат від ОО “Батьківщина” (№ 159). 4.06.2013 вийшов із його фракції. Позафракційний. Хотів повернутися назад у фракцію ОО “Батьківщина”.

92. **Купчак Володимир Романович** (нар. 1978) – депутат від ОО “Батьківщина” (№ 84). 6.06.2013 вийшов із його фракції. Позафракційний. Зрадник (06.2013 підписав звернення до Сейму Республіки Польщі з закликом визнати події національно-визвольної війни України 1943 на Волині як “геноцид польського населення”).

93. **Кутівий Вячеслав Григорович** (нар. 1971) – депутат від ОО “Батьківщина” (№ 95). 6.07.2013 вийшов із її фракції. Позафракційний.

94. **Немілостівий Віталій Олександрович** (нар. 1968) – депутат від ОО “Батьківщина” (№ 62). Безпартійний. 4.04.2013 вийшов із її фракції. Не склав депутатський мандат, як обіцяв. Позафракційний. Зрадник (06.2013 підписав звернення до Сейму Республіки Польщі з закликом визнати події національно-визвольної війни України 1943 на Волині як “геноцид польського населення”).

95. **Павелко Андрій Васильович** (нар. 1975) – депутат від ОО “Батьківщина” (№ 29). 11.10.2013 виключений із фракції “Батьківщини”. 22.10.2013 вийшов зі складу партії “Фронт змін”, очолив ВО “Демократи” (колишня Партія національно-економічного розвитку України). Позафракційний. У 2014 обраний *депутатом* від блоку Петра Порошенка (№ 33).

96. **Сергієнко Леонід Григорович** (нар. 1965) – довірена особа кандидата на пост Президента України В. Януковича в ТВО²⁵⁰ № 27 (2004–2005). Депутат від ОО “Батьківщина” (№ 46). 11.10.2013 виключений із її фракції. Позафракційний.

97. **Скосар Ігор Євгенійович** (нар. 1968) – депутат від ОО “Батьківщина” (№ 58). Виходець із Росії. Безпартійний. 4.04.2013 вийшов із фракції ОО “Батьківщина”. Позафракційний. Зрадник (06.2013 підписав звернення до Сейму Республіки Польщі з закликом визнати події національно-визвольної війни України 1943 на Волині як “геноцид польського населення”). Виходець із сім’ї військовослужбовця.

98. **Стаднійчук Роман Васильович** (нар. 1980) – депутат від ОО “Батьківщина” (№ 65). Став парламентарієм після того, як депутат від “Батьківщини” Сергій Власенко за рішенням Вищого адміністративного суду України та з подачі провладної більшості ВР був позбавлений депутатського мандата. 4.04.2013 вийшов із її фракції. Позафракційний. 11.2013 подав позов до Окружного адміністративного суду Києва з проханням скасувати рішення Кабінету міністрів про зупинення підготовки до підписання Угоди про асоціацію.

99. **Табалов Андрій Олександрович** (нар. 1978) – депутат від ОО “Батьківщина” (в.о. № 99). Син О. М. Табалова. 11.12.2012 відмовився писати заяву про входження до складу фракції “Батьківщини”. Не склав депутатського мандату. Позафракційний.

100. **Табалов Олександр Миколайович** (нар. 1957) – депутат від ОО “Батьківщина” (№ 47). 11.12.2012 відмовився писати заяву про входження до складу фракції “Батьківщини”. Не склав депутатського мандату. Позафракційний. Зрадник (06.2013 підписав звернення до Сейму Республіки Польщі з закликом визнати події національно-визвольної війни України 1943 на Волині як “геноцид польського населення”).

ПРИМІТКИ

ПРОЛОГ

- ¹ Хвильовий Микола. Матеріал з Вікіцитат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikiquote.org/wiki/>
- ² *Матеріал підготовлений у 2015. Друкується вперше.*
- ³ Компаніченко Тарас. Ми сміло в бій підем... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=9YjbulI1-d4>

РОЗДІЛ 1

1.1. Ціна антиукраїнства

- ⁴ *Матеріал друкується вперше. Підготовлений у 2005, але редакціями промосковських газет не приймався до друку.*
- ⁵ Сотник О. Репресії проти церкви на Сумщині. – Суми : Собор, 2005. – С. 15.
- ⁶ Блажейовський Д. Ієрархія Київської церкви (861–1996). – Львів : Каменяр, 1996. – 567 с.

1.2. “Середньовічна” церква

- ⁷ *Матеріал був підготовлений у березні 2008 як текст Заяви Сумського відділення Української асоціації релігійної свободи, котру очолював автор. Текст частково оприлюднений усно, на засіданні відділу в справах релігії і національностей Сумської облдержадміністрації. Друкується вперше.*
- ⁸ Всякому терпению есть предел... // Ваш шанс. – 12 березня 2008.
- ⁹ Декларация принципов терпимости. Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_503
- ¹⁰ Конституція України. Офіційне видання. – К. : Український центр правничих студій, 2006. – С. 18.

- ¹¹ Конституція України. Офіційне видання. – К. : Український центр правничих студій, 2006.– С. 13–14.
- ¹² Див. : Бердяев Н. О достоинстве христианства и недостоинстве христиан. – Paris : YMCA-Press ; Варшава : Добро, 1928. – 29 с.
- ¹³ Конституція України. Офіційне видання. – К. : Український центр правничих студій, 2006.– С. 10.
- ¹⁴ Конституція України. Офіційне видання. – К. : Український центр правничих студій, 2006.– С. 11.
- ¹⁵ Конституція України. Офіційне видання. – К. : Український центр правничих студій, 2006.– С. 20.
- ¹⁶ Конституція України. Офіційне видання. – К. : Український центр правничих студій, 2006.– С. 8.
- ¹⁷ Конституція України. Офіційне видання. – К. : Український центр правничих студій, 2006.– С. 8 ; Право і релігія : зб. матеріалів та нормативно-правових актів. – К. : Ін-т законодавчих передбачень та правової експертизи, 2000. – С. 26.
- ¹⁸ Право і релігія : зб. матеріалів та нормативно-правових актів. – К. : Ін-т законодавчих передбачень та правової експертизи, 2000. – С. 80.
- ¹⁹ Право і релігія: зб. матеріалів та нормативно-правових актів. – К. : Ін-т законодавчих передбачень та правової експертизи, 2000. – С. 81.
- ²⁰ Див. : Загальний коментар Комітету ООН із прав людини до Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права розтлумачено (ст. 2).
- ²¹ Резолюція 36/55 Генеральної Ассамблеї ООН. Декларація о ликвидации всех форм нетерпимости и дискриминации на основе религии или убеждений 25 ноября 1981 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_284
- ²² Європейська конвенція з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf
- ²³ Право і релігія : зб. матеріалів та нормативно-правових актів. – К. : Ін-т законодавчих передбачень та правової експертизи, 2000. – С. 91.
- ²⁴ Итоговый документ Венской встречи государств-участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. Вена, 15 января 1989 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_081
- ²⁵ Документ Копенгагенского совещания Конференции по человеческому измерению ОБСЕ. Копенгаген, 29 июня 1990 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_082
- ²⁶ Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи “Про релігійну терпимість у демократичному суспільстві” № 1202 (1993) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.irs.in.ua/index>
- ²⁷ Див.: Здіорук С., Токман В. Політика ЄС у сфері суспільно-релігійних та державно-церковних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/May08/04.htm>

- ²⁸ Рекомендация Парламентской Асамблеи Совета Европы “Религия и перемены в Центральной и Восточной Европе” 1556 (2002) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=93:1&catid=43
- ²⁹ Хартия Европейского Союза об основных правах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eulaw.ru/treaties/charter>
- ³⁰ Українська Православна Церква. Соціальна концепція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ua>
- ³¹ Право і релігія : зб. матеріалів та нормативно-правових актів. – К. : Ін-т законодавчих передбачень та правової експертизи, 2000. – С. 19.
- ³² Право і релігія : зб. матеріалів та нормативно-правових актів. – К. : Ін-т законодавчих передбачень та правової експертизи, 2000. – С. 26.
- ³³ Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini.htm
- ³⁴ Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini.htm
- ³⁵ Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini.htm
- ³⁶ Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini.htm
- ³⁷ Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini.htm
- ³⁸ Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini.htm

1.3. Державна, офіційна, розмовна...

- ³⁹ *Матеріал був підготовлений у 2010, передавався до окремих видань, але через політичні обставини так і не був надрукований. Друкується вперше.*
- ⁴⁰ Маються на увазі регіонали, члени й прибічники антиукраїнської Партії регіонів.
- ⁴¹ Маються на увазі члени й прибічники антиукраїнських партій лівої орієнтації (комуністи, соціалісти, “прогресивні” соціалісти тощо).
- ⁴² Твердохліб М. Україна не Швейцарія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maidanua.org/static/lvivmai/1267686320.html>
- ⁴³ Твердохліб М. Україна не Швейцарія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maidanua.org/static/lvivmai/1267686320.html>

1.4. Провокація під прикриттям Хартії

- ⁴⁴ *Матеріал з деякими скороченнями друкувався під назвою “Іван Мозговий: “Вадим Колесніченко навіть на ляпас не заслуговує” в газеті “Панорама” (6–13.06.2012). Коментарі доводяться до сьогодні. Повністю друкується вперше.*
- ⁴⁵ *Вадимом Колесніченком* – лютим українофобом (нар. 1958). Депутат Верховної Ради України у 2006–2014, висунув проекти антиукраїнських законів. Після перемоги Революції гідності в лютому 2014 втік до Севастополя, сприяв його анексії Росією. Балотувався в Криму до Держдуми Росії, але не був обраний.
- ⁴⁶ *Сергієм Ківаловим* – українофобом (нар. 1954) на клички “Підрахуй” і “Кідалов”. Як голова ЦВК, у 2004 фальсифікував результати президентських виборів в Україні, після чого було призначено переголосування. Народний депутат України III–VII скликань. У 2015 проти нього відкрита кримінальна справа.
- ⁴⁷ Див. : Європейська хартія регіональних мов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : (Вікіпедія)
- ⁴⁸ *Михайло Чечетов* – українофоб-демагог (1953–2015), який народився в 1953. Депутат Верховної Ради України II, VI, VII скликання, колишній заступник міністра економіки України, один із лідерів Партії регіонів. Проти нього була порушена кримінальна справа за фабрикування результатів голосування у Верховній Раді. Знайдений мертвим біля будинку, в якому знаходиться його власна квартира в Києві. За однією з версій слідства, 28 лютого 2015 Чечетов викинувся з вікна квартири, розташованої на 17 поверсі. Як вважають деякі оглядачі, причиною цього могли стати погрози Чечетову розправитися з його рідними, які надходили від соратників регіонала, котрі боялися оприлюднення небезпечної для них інформації.
- ⁴⁹ *Нестор Шуфрлич* – українофоб-провокатор (нар. 1966), один із ідеологів Партії регіонів і так званого “Опозиційного блоку”. Народний депутат України з 1998 (з перервами).
- ⁵⁰ *Олена Бондаренко* – українофоб-демагог (нар. 1974). Народний депутат України V–VII скликань. У 2015 звернулася до українських органів правопорядку з інформацією, що їй надходять повідомлення з погрозами. Рішенням міністра внутрішніх справ А. Авакова їй була надана охорона.
- ⁵¹ *Олександр Єфремов* – українофоб (нар. 1954), колишній голова Луганської облдержадміністрації. Народний депутат України (2006–2014), голова фракції Партії регіонів у Верховній Раді України. У 2015 проти нього була порушена кримінальна справа. Перебуває під домашнім арестом.

- ⁵² *Олег Калашник* – українофоб (1963–2015). Депутат Верховної Ради VI скликання. Був одним із організаторів “антимайдану” в Києві в 2014–2015. Вбитий невідомими 14 квітня 2015 у під’їзді власного будинку, на внутрішніх східцях, на Виноградарі (Київ). Дехто з оглядачів вважає це або московською провокацією або розборками з приводу фінансових потоків, які проходили через О. Калашникова.

1.5. Матюччя як “второй язык”

- ⁵³ *Матеріал підготовлений у 2011. Друкується вперше.*
- ⁵⁴ Улицкая Л. “Выражается сильно российский народ!” // Новый мир. – 1999. – № 2. – С. 219.
- ⁵⁵ Тут і далі всі матючні й деякі похабні слова виділені курсивом і подані з лакунами нами (І. М.).
- ⁵⁶ Ковалев Г. Ф. Русский мат – следствие уничтожения табу // Культурные табу и их влияние на результат коммуникации : сб. науч. трудов. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2005. – С. 184.
- ⁵⁷ Карамзин Н. М. История государства Российского. Т. 1. – М. : Моск. рабочий, Слог. 1993–1994. – С. 45; Валишевский К. Иван Грозный. – М. : ИКПА, 1989. – С. 16.
- ⁵⁸ Росіяни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>
- ⁵⁹ Большая Советская Энциклопедия. – Изд. 3-е. – М. : Изд-во “Советская энциклопедия, 1971. – Т. 4. – С. 582.
- ⁶⁰ Ковалев Г. Ф. Русский мат – следствие уничтожения табу // Культурные табу и их влияние на результат коммуникации : сб. науч. трудов. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2005. – С. 185.
- ⁶¹ Даль В. И. Толковый словарь живаго великорусскаго языка / под. ред. проф. И. А. Бодуэна де Куртенэ : в 4 т. – 3-е изд. – СПб ; М., 1909. – Т. 4. – Ст. 1244.
- ⁶² Шведов А. Матерная история [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rosculture.ru/opinion/item2471/>
- ⁶³ Срезневский И. И. Древние памятники русского письма и языка (X–XIV веков). – СПб., 1863. – С. 192–199.
- ⁶⁴ Берестяные грамоты [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki>
- ⁶⁵ Літопис Руський : пер. з давньорус. Л. Махновець ; відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1989. – С.
- ⁶⁶ Смирнов С. Древнерусский духовник. Исследование по истории церковного быта. – М., 1913. – С. 156.
- ⁶⁷ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 61.

- ⁶⁸ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 65.
- ⁶⁹ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 61; Див. також: Лалаянц Игорь. Нет слов хороших и плохих [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lych.ru/online/index.php>
- ⁷⁰ Подвальная Е. Ю. Из проблематики русской обценной лексики // Язгулямский сборник. – Вып. 1. – СПб. : СПбГУ, 1996. – С. 78.
- ⁷¹ Falowski A. “Ein Rusch Boech.” rosyjsko-niemiecki anonimowy slownik i rozmowki z XVI wieku. Analiza jezykowa. – Krakow, 1996. – S. 87.
- ⁷² Русский мат : толковый словарь / сост. Т. В. Ахметова.– М., 1997. – С. 518, 527, 532.
- ⁷³ Мокиенко В. М. Словарь русской бранной лексики (матизмы, обценнизмы, эвфемизмы с историко-этимологическими комментариями. – Berlin : Dieter Lenz Verlag, 1995. – С. 27.
- ⁷⁴ Русский мат : толковый словарь / сост. Т. В. Ахметова.– М., 1997. – С. 118.
- ⁷⁵ Русский мат : толковый словарь / сост. Т. В. Ахметова.– М., 1997. – С. 344.
- ⁷⁶ Корягин С. В. Непристойные фамилии у донского казачества // Летопись историко-родословного общества в Москве. – 1997. – № 4–5.
- ⁷⁷ Пришвин М. М. Дневники. 1928–1929. – Кн. 6. – М. : Русская книга, 2004. – С. 76.
- ⁷⁸ Falowski A. “Ein Rusch Boech...” Ein Russisch-Deutsches anonymes Worter – und Gesprächsbuch aus dem XVI Jarhundert. – Koln, Weimar, Wien, 1994. – P. 33.
- ⁷⁹ Подвальная Е. Ю. Из проблематики русской обценной лексики // Язгулямский сборник. – Вып. 1. – СПб. : СПбГУ, 1996. – С. 78.
- ⁸⁰ Русский мат : толковый словарь / сост. Т. В. Ахметова. – М., 1997. – С. 326.
- ⁸¹ Русский мат : толковый словарь / сост. Т. В. Ахметова. – М., 1997. – С. 104.
- ⁸² Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии (статья вторая) // Studia Slavica Hungarica. – XXXIII/1–4. – Budapest, 1987. – С. 37–76.
- ⁸³ Михайлин В. Ю. Русский мат как мужской обценный код : проблема происхождения и эволюции статуса // Новое литературное обозрение. – 2000. – № 43. – С. 348.
- ⁸⁴ Успенский Б. А. Избранные труды : в 3 т. – М., 1994. – Т. 2. Язык и культура. – С. 109–126.
- ⁸⁵ Зеленин Д. К. Табу слов у народов восточной Европы и северной Азии // Сб. музея антропологии и этнографии. – Л., 1930. – Вып. IX. – С. 18–19.

- ⁸⁶ Брандт Р. Кое-что о нескольких словах // Русский филологический вестник. – 1915. – № 3–4. – С. 356.
- ⁸⁷ Русский мат : толковый словарь / сост. Т. В. Ахметова. – М., 1997. – С. 18.
- ⁸⁸ Колесов В. В. Язык города. – М., 1991. – С. 77.
- ⁸⁹ Колесов В. В. Язык города. – М., 1991. – С. 78.
- ⁹⁰ Русский мат : толковый словарь / сост. Т. В. Ахметова. – М., 1997. – С. 87.
- ⁹¹ Див. : Мозговий І. П. Аномалії духу : суперечності духовно-культурного розвитку 90-х. – Суми : Мрія-1, 2001. – 144 с.
- ⁹² Лотман Ю. М. Не-мемуары // Лотмановский сборник. – М., 1995. – Вып. 1. – С. 14.
- ⁹³ Аргументы и факты. – 2001. – № 4. – С. 16.
- ⁹⁴ Форум – Грамота.ру [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forum.gramota.ru/forum/read.php>
- ⁹⁵ Мокиенко В. М. Русская бранная лексика : цензурное и нецензурное // Русистика. – Берлин, 1994. – № 1–2. – С. 50.
- ⁹⁶ Ковалев Г. Ф. Русский мат – следствие уничтожения табу // Культурные табу и их влияние на результат коммуникации : сб. науч. трудов. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2005. – С. 196.
- ⁹⁷ Потанин Г. Н. Восточные мотивы в средневековом европейском эпосе. – М., 1899. – С. 170.

1.6. Матюки: коротка історія “феномену”

- ⁹⁸ *Матеріал підготовлений у 2012. Друкується вперше.*
- ⁹⁹ Полное собрание русских летописей. – Т. 3. IV. Новгородские летописи. – СПб. : Тип. Эдуарда Праца, 1841. – С. 83.
- ¹⁰⁰ Полное собрание русских летописей. – Т. 3. IV. Новгородские летописи. – СПб. : Тип. Эдуарда Праца, 1841. – С. 105.
- ¹⁰¹ Стоглав. – Казань : Тип. Губерн. правления, 1862. – С. 188–190.
- ¹⁰² Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 59.
- ¹⁰³ Переписка Андрея Курбского с Иваном Грозным [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bibliotekar.ru/rus/72.htm>
- ¹⁰⁴ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 59.
- ¹⁰⁵ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 58.
- ¹⁰⁶ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 58.
- ¹⁰⁷ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 58.

- ¹⁰⁸ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 58.
- ¹⁰⁹ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 58.
- ¹¹⁰ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 58.
- ¹¹¹ Подробное описание путешествия голштинского посольства в Московию и Персию в 1633, 1636 и 1637 годах, составленное секретарем посольства Адамом Олеарием // Чтения в императорском обществе истории и древностей российских. – № 3. – М., 1868. – С. 177.
- ¹¹² Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 58.
- ¹¹³ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 58.
- ¹¹⁴ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 58.
- ¹¹⁵ Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии // Избр. труды : в 3 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 59.
- ¹¹⁶ Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века, описанное его сыном, архидиаконом Павлом Алеппским. – Вып. 4 (Москва, Новгород и путь от Москвы до Днестра) // Чтения в обществе истории и древностей российских. – Кн. 4 (187). – 1898. – С. 126.
- ¹¹⁷ *Аввакум* – тобто Авваку́м Петро́вич (1620–1682), російський православний священник, ідеолог старообрядців, противник літургійних реформ Никона. Спалений на вогнищі за наказом московського царя.
- ¹¹⁸ Русский вопрос. В защиту русского слова “блядь” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.liveinternet.ru/community/lj_rus_vopros/page154.shtml
- ¹¹⁹ Русский вопрос. В защиту русского слова “блядь” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.liveinternet.ru/community/lj_rus_vopros/page154.shtml
- ¹²⁰ Русский вопрос. В защиту русского слова “блядь” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.liveinternet.ru/community/lj_rus_vopros/page154.shtml
- ¹²¹ Русский вопрос. В защиту русского слова “блядь” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.liveinternet.ru/community/lj_rus_vopros/page154.shtml
- ¹²² Русский вопрос. В защиту русского слова “блядь” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.liveinternet.ru/community/lj_rus_vopros/page154.shtml
- ¹²³ НТВ. “Намедни”: “Будем безмолвствовать” [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

- <http://plutser.ru/about%20Plutser/interview/document.2005-04-08.5388616095>
- ¹²⁴ Русский мат с Алексеем Плутсером-Сарно [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://plutser.ru/about%20Plutser/interview/document.2005-04-08.5890657092>
- ¹²⁵ *Климент Ворошилов* – совєцький військовий і політичний діяч (1881–1969), двічі Герой Совєцького Союзу, Герой Соціалістичної Праці, перший Маршал Совєцького Союзу. Сталінський посіпака.
- ¹²⁶ *Андрій Жданов* – радянський державний та партійний діяч (1896–1948). Ініціатор ідеологічної кампанії, спрямованої проти діячів науки та культури, що отримала назву “ждановщина”. Сталінський посіпака.
- ¹²⁷ Что знал Сталин о готовящейся агрессии 15 июля 1940 г. – 17 июня 1941 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.alexanderyakovlev.org/almanah/inside/almanah-doc/55838>
- ¹²⁸ Родина. – № 4. – 2004. – С. 67.
- ¹²⁹ Эйхе, Роберт Индрикович [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
- ¹³⁰ Литературная газета. – 2004. – № 37. – С. 11.
- ¹³¹ НТВ. “Намедни”: “Будем безмолвствовать” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://plutser.ru/about%20Plutser/interview/document.2005-04-08.5388616095>
- ¹³² “Они, б...дь, никак не могут нажраться!”, или Размышления о том, как мат обволакивает языковое пространство Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://newsme.com.ua/ukraine/politic/770226>
- ¹³³ Жириновский ругается матом [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.youtube.com/watch?v=kerzoVEI-pA>; Жириновский ругается МАТОМ!!! Дума 27.01.2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.youtube.com/watch?v=TSLdjBJKx4Y>

1.7. Начальнику все дозволено, або Дещо з психології мата в Україні

- ¹³⁴ *Матеріал підготовлений у 2013, коментарі доводяться до сьогодні. Друкується вперше.*
- ¹³⁵ Майор Мельниченко обвиняет кучмизм. – К. : Киев. книжная фабрика, [2002?]. – 32 с.; Майор Мельниченко : подвиг разведчика или удел идиота? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://argumentua.com/stati/maior-melnichenko-podvig-razvedchika-ili-udel-idiota>

- ¹³⁶ “Они, б...дь, никак не могут нажраться!”, или Размышления о том, как мат обволакивает языковое пространство Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://newsme.com.ua/ukraine/politic/770226/>
- ¹³⁷ Подерев’янський Лесь. Кацапи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=rA25pU0lcrU>
- ¹³⁸ Лютий Орест. Сука, бля, услышь Донбас! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=crN_y4Xk0DA
- ¹³⁹ Русский мат : толковый словарь / сост. Т. В. Ахметова. – М., 1997. – С. 302.
- ¹⁴⁰ О истории и вреде сквернословия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ote4estvo.ru/zlobodnevnnoe/241-o-istorii-i-vrede-skvernosloviya.html>
- ¹⁴¹ Русский мат : толковый словарь / сост. Т. В. Ахметова. – М., 1997. – С. 337.
- ¹⁴² Путин Ху...ло (60 000 голосов) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.youtube.com/watch?v=2_Rl_idM0eI; Путин – ху...ло все версии и каверсы – Записки консерваторов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://konservs.com/other/putin-khuilo-93>; Попугай поет песню Путин Ху...ло ла-ла-ла [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.youtube.com/watch?v=9qoCMnvv9lQ>.

РОЗДІЛ 2

2.1. Чортівня на городі

- ¹⁴³ *Матеріал підготовлений у 2011, коментарі доводяться до сьогодні. Друкується вперше.*
- ¹⁴⁴ Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. 1. – СПб. : ТОО “Диамант”, 1997. – С. 137.
- ¹⁴⁵ Т. Г. Бузина // Энциклопедический словарь. – Т. 4а (8). – СПб. : Типо-литография (И. А. Ефрон), 1891. – С. 858–859.
- ¹⁴⁶ Аурикулярія вухоподібна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
- ¹⁴⁷ Дохристиянські вірування українського народу про рослин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pti.kiev.ua/mizhpredmet/39-dokhristijanski-viruvannja-narodu-pro-roslin.html>
- ¹⁴⁸ Прикмети та повіря українського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kolyadka.h1.ru/Rast.html>
- ¹⁴⁹ Прикмети та повіря українського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kolyadka.h1.ru/Rast.html>
- ¹⁵⁰ Дмитренко М. Народні повір’я. – К., 1994. – С. 28.
- ¹⁵¹ Моління Данила Заточеника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr33.htm>

¹⁵² О писателе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buzina.org/about-avtor.html>

¹⁵³ 16 квітня 2015 злісний українофоб О. Бузину застрелено невідомими біля власного будинку в Києві. Його смерть була використана антиукраїнськими силами для розгортання істерії на шкоду нашій державі й викликала бурхливий резонанс, привернувши увагу багатьох політиків, включно з президентами України та Росії. Петро Порошенко заявив, що, на його думку, вбивство було спрямоване “на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації в Україні, на дискредитацію політичного вибору Українського народу”. Ряд політиків, серед яких Анатолій Гриценко, Володимир Ар’єв, Вікторія Сюмар, Ігор Луценко, припустили, що вбивство було скоєне працівниками російських спецслужб з метою розхитування ситуації до “дня перемоги” 9 травня. Миттєвою була і реакція Володимира Путіна, прозваного українцями “Путлером”, який назвав убивство “політичним”. Загибель О. Бузини згадують у контексті загибелі попереднього дня іншого відомого супротивника Революції гідності – Олега Калашнікова. Олександр Аронець відзначає, що обидва свого часу балотувалися в народні депутати по виборчому округу № 223, а на думку політолога Володимира Фесенка, обидва небіжчики стали своєрідними жертвами російської пропаганди.

Звичайно, для радощів ніхто не має підстав. Проте важко зрозуміти його матір, яка заявила, що проклинатиме вбивць сина до 20-го коліна. З цього приводу дописувачі в соціальних мережах справедливо зазначали, що матері слід було правильно виховувати свого синочка з ранніх років. Інші наголошували: “Действительно, этот моральный урод не был политиком партийцем. Но он был провокатором, хорошо поставившись, чтобы в Киеве – вот так – среди бела дня убивали людей. Чтобы и Киев стал похожим на Донецк 90-х годов. Таким же *обоссанным* и *облеваным*. Эта тварь, как и убиенный перед тем Калашников, а также кернесы, добкины, колесниковы, ахметовы, ефремовы, чечетовы, колесниченки, германы, лукьяненки, шуфричи, табачники и иже с ними – винные в гибели Небесной сотни, винные в развязывании войны на Донбассе, винные в гибели тысяч и тысяч цвета украинской нации” (*Мама Олеся Бузини прокляла род убийц “до двадцатого коліна”* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/news/286860.html>)

¹⁵⁴ Тютюн // Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. 4. – СПб. : ТОО “Диамант”, 1996. – С. 452.

¹⁵⁵ Тютюн // Энциклопедический словарь. – Т. 34 (67). – СПб. : Тип. Акц. об-ва Брокгауз-Ефрон, 1902. – С. 374.

¹⁵⁶ Некрасов М. Собрание стихотворений. – Т. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://books.google.com.ua>

- ¹⁵⁷ Про тютюн [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bat.ua/group/sites/BAT_84VDXZ.nsf/vw
- ¹⁵⁸ Тютюнова промисловість [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
- ¹⁵⁹ Прислів'я, афоризми та цитати про куріння, алкоголь і сигарети [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://metodichka.com.ua/Narabotki8_aforizmi_kurenje.htm
- ¹⁶⁰ Табак (этногр.) // Энциклопедический словарь. – Т. 37 (63). – СПб. : Тип. Акц. об-ва Брокгауз-Ефрон, 1901. – С. 436.
- ¹⁶¹ Український фольклор та народна творчість. Легенда про табак і тютюн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrfolk.kiev.ua/?folk=8>
- ¹⁶² Табак // Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. 4. – СПб. : ТОО “Диамант”, 1996. – С. 384.
- ¹⁶³ Табачник [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
- ¹⁶⁴ Табачник, Дмитрий Владимирович [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://genshtab.info/>
- ¹⁶⁵ Після 22 лютого 2014 лютий українофоб Д. Табачник утык до Росії, де переховується від нашого правосуддя. Часом відвідує Ізраїль. Навіть однопартійці не перейнялися його долею, бо надто вже підступним зарекомендував себе цей колишній посадовець!

2.2. “Русский мир” як вияв нацизму

- ¹⁶⁶ *Витяги з цього матеріалу було надруковано в газеті “Панорама” (1–17.10.2012). Повністю друкується вперше.*
- ¹⁶⁷ Тишков В. А. Русский мир : смысл и стратегии. – М., 2007. – С. 2.
- ¹⁶⁸ Заместитель председателя ОВЦС : “Русский мир – это цивилизационная общность, образованная общими ценностями и общим опытом общественного строительства” / Новости / Патриархия.ru.
- ¹⁶⁹ Христианская цивилизация: система основных ценностей. Мировой опыт и российская ситуация. – М. : Научный эксперимент, 2007. – 124 с.
- ¹⁷⁰ Батанова О. Н. Русский мир как реальность и глобальный проект // Право и политика. – 2008. – № 12. – С. 3017–3021.
- ¹⁷¹ Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>.
- ¹⁷² О русской идее, триаде графа Уварова и универсальности христианства // Владимир Можегов arn.ru 2005.
- ¹⁷³ Неведомский О. Холодный ветер из Кремля // Панорама. – 10–17.10.2012.

- ¹⁷⁴ О русской идее, триаде графа Уварова и универсальности христианства // Владимир Можегов arn.ru 2005.
- ¹⁷⁵ Триада графа Уварова // Стенограмма открытой лекции Алексея Миллера. – 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://polit.ru/article/2007/04/11/uvarov/>.
- ¹⁷⁶ Кулиш П. Об отношении Малороссийской словесности к общерусской. Эпиграф к “Черной Раде” // Русская Беседа. – 1857. – Кн. 7. – С. 123–145.
- ¹⁷⁷ Полоскова Татьяна, Скринник Виталий. Русский мир : мифы и реалии // Московский Фонд “Россияне”. – М., 2003.
- ¹⁷⁸ О русской идее, триаде графа Уварова и универсальности христианства // Владимир Можегов arn.ru 2005.
- ¹⁷⁹ О русской идее, триаде графа Уварова и универсальности христианства // Владимир Можегов arn.ru 2005
- ¹⁸⁰ Друзенко Геннадий. Геополитика от Патриарха : Царство Небесное vs “Русский мир” // Зеркало недели. – № 44 (772). – 14–20.11.2009
- ¹⁸¹ Сычева Лидия. Русский язык, русская культура, русский мир // РФ сегодня. – 2007. – № 4.
- ¹⁸² Митрополит Кирилл на концерте в Киеве призвал к духовному единству // РИА Новости (27 июля 2008). Архивировано из первоисточника 7 мая 2012; Партия регионов. Официальный информационный сервер
- ¹⁸³ Геннадий Друзенко. Геополитика от Патриарха : Царство Небесное vs “Русский мир” // Зеркало недели. – № 44 (772). – 14–20.11.2009
- ¹⁸⁴ Святейший Патриарх Кирилл : Молдова – неотъемлемая часть Святой Руси / Новости / Патриархия.ru Патриаршее поздравление с Днем независимости Молдовы / Патриарх//Патриархия.ru
- ¹⁸⁵ Патриаршее поздравление с Днем независимости Молдовы / Патриарх/Патриархия.ru
- ¹⁸⁶ “Бог укажет, кто должен стоять у руля” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kommersant.ru/doc/1481622>
- ¹⁸⁷ Предстоятель Русской церкви призвал укреплять казачью солидарность на всем пространстве Святой Руси / Новости / Патриархия.ru
- ¹⁸⁸ У РПЦ “фотошопом” приховуюють, що їх патріарх носить годинник за 30 тисяч євро // Українська правда. – 4 квітня 2012.
- ¹⁸⁹ От Российской империи до распада СНГ : публичные лекции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://polit.ru/article/2005/10/05/furman/>
- ¹⁹⁰ О национальности Путина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://subscribe.ru/group/rossiya-today/3227787/>
- ¹⁹¹ Свой миллиардный капитал Патриарх Кирилл (Гундяев) “сколотил” в лихие 90-е [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uainfo.org/heading/public/11873-svoy-milliardnyy-kapital-patriarh-irill-gundyayev-skolotil-v-lihie-90-e.html>

- ¹⁹² Шевченко виплатил патріарху 20 мільйонів за пил в квартирі // Грани.ру. – 2012–05–11.
- ¹⁹³ Нарочницька Наталя. “Русский мир шире границ самой России” // Русская линия, 08.10.2007; Коммюнике круглого стола “Соотечественники и Русская Православная Церковь: опыт сотрудничества в Латинской Америке” (22–23 августа 2010 года, Буэнос-Айрес, Аргентина) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/1256579.html>
- ¹⁹⁴ Указом Президента установлен День русского языка – 6 июня // Кремлин.ру
- ¹⁹⁵ Указ Президента Российской Федерации “О создании фонда “Русский мир” – Российская Газета. – 23.06.2007.
- ¹⁹⁶ Фонд “Русский мир” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russkiymir.ru/>.
- ¹⁹⁷ УПЦ КП не советует патриарху продвигать “русский мир” // Релігія в Україні. – 1.07.2010; Артем Скоропадский. Патриарха Кирилла плохо встречают / Коммерсантъ Украины. – 2.07.2010.
- ¹⁹⁸ УПЦ КП не советует патриарху продвигать “русский мир” // Релігія в Україні. – 1.07.2010.
- ¹⁹⁹ Звернення Архієрейського Собору Української Автокефальної Православної Церкви до Вселенського Патріарха Варфоломія та Предстоятелів Давніх Східних Патріархатів // Релігійно-інформаційна служба України. – 30.05.2011.
- ²⁰⁰ Глава УГКЦ про “російський світ” і червоний прапор // УНІАН.
- ²⁰¹ Националисты протестуют в центре Киева против “церковной оккупации” Украины // Интерфакс. – 27 июля 2011 ; КУН и УНА-УНСО протестовали в Киеве против приезда патриарха РПЦ // Подробности. – 26 июля 2011.
- ²⁰² Марченко Александр. Принцип “Русского мира” для Украины : единство или раскол? // Релігія в Україні. – 27.05.2011 ; Визит Кирилла : “Русский мир” или раскол украинского православия? – Эксперты / LB.ua, 27.07.2010.

2.3. Африка здесь ни при чем...

- ²⁰³ *Матеріал готувався до друку в 2012 під псевдонімом “Антон Яковенко”. Ясна річ, друкується вперше.*
- ²⁰⁴ Конституція України. Офіційне видання. – К. : Український центр правничих студій, 2006. – С. 6–7.
- ²⁰⁵ Петренко С. Чому чорносотенці вчать сумчан любити радянських ветеранів? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dancor.sumy.ua/forum/politika/65168>

²⁰⁶ Союз Русского народа [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://http://srn.rusidea.org/?a=4039> (на даний момент сервер недоступний).

2.4. Фашизм як багатоликий монстр

²⁰⁷ *Матеріал друкувався в скороченому вигляді в газеті “Удар на Сумщині” (№ 3, лютий, 2014) під назвою “Обличчя влади Януковича – це фактичний фашизм”.*

²⁰⁸ Мозговий І. Аномалії духу. Суперечності духовно-релігійного розвитку 90-х. – Суми : ВВП “Мрія-1”, 2002. – С. 46–48.

²⁰⁹ Конституція України. Офіційне видання. – К. : Український центр правничих студій, 2006.– С. 31.

2.5. Ні – клерикальному антиукраїнському шабашу!

²¹⁰ *Це звернення до Голови Сумської міської ради О. О. Лисенка в 2014 було підготовлене автором, озвучене й одностайно прийняте на засіданні Ради Майдану в м. Суми, членом якої автор є. За підписом Голови Ради Майдану Ю. М. Тищука звернення направлено Голові. 9.12.2014 децю неповний текст був надрукований у електронній мережі (Сумський “Майдан” проти фантазій московського попа Євлогія перейменувати вулицю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dancor.sumy.ua/forum/politika/143656>). Повністю друкується вперше.*

²¹¹ Євлогієм – архієпископом Сумським і Охтирським Євлогієм (в миру: Євген Гутченко). Нар. 1967 в м. Одеса. Очолює Сумську єпархію УПЦ МП з 2008. Відвертий українофоб, принципово не спілкується українською мовою, зневажає українську культуру й історію. Як в усних виступах, так і в ЗМІ (преса, телебачення) відверто демонструє неправдиві щодо української дійсності свідчення.

²¹² Провокація була організована Євлогієм у березні 2014, невдовзі після падіння режиму В. Януковича. Через структури Російської православної церкви на телебачення в Росію, Польщу, Фінляндію, Данію та інші країни були передані сфабриковані відео. В Сумах два дні бив церковний дзвін, який ніби на пожежу зібрав масу людей. Питання, здавалося б, було закрито на засіданні облдержадміністрації, громадськості й представників релігійних конфесій. Проте й після цього Євлогієм не припинив провокативної діяльності та обстрілювання української дійсності.

²¹³ *Сергієм Кондратенком – українофобом, лідером сумських чорносотенців.*

²¹⁴ Володимира Сабодана – колишнього митрополита УПЦ МП (1992–2014), фактичного винуватця церковного розколу в Україні.

²¹⁵ Спільними зусиллями автора, “Майдану”, групи депутатів міськради і мешканців вулиці Борців революції її перейменування на честь колишнього очільника промосковської в Україні церкви Володимира Сабодана (пом. 2014) було не допущене.

2.6. Вибори й після них...

²¹⁶ Шевченко Т. Кобзар. – К. : Дніпро, 1980. – С. 402.

²¹⁷ *Матеріал підготовлений у 2015. Друкується вперше.*

²¹⁸ “Шкода убогих депутатів” // Добрий день. – 24.07.1992; Шаповал П. Спасибі, вже навчені // Добрий день. – 20.11.1992; Шутько М. Історія – не сон рябої кобили, пане Мозговий! // Ленінська правда. – Червень, 1993; Талденко В. Нас робила дурнями “система”. І робить? // Добрий день. – 15.10.1993.

²¹⁹ Мироненко В. Після першого етапу // Сумщина. – 29.01.1994; Чернов В. Вже 14, але “ще не вечір” // Добрий день. – 4.02.1994; Майорченко М. Вибір перед виборами // Відродження. – Лютий, 1994; Радченко М., Колієнко Б. Кандидати у депутати // Добрий день. – 18.02.1994; Гризун А. Вибори – перед вибором // Добрий день. – 11.03.1994; Кудренко А. Сила депутата – в его избирателях // Уик-енд. – 17.03.1994; Бабинець Т. Два мітинги – одні вибори // Сумщина. – 23.03.1994; Урманко П. За кого голосувати? // Ваш шанс. – 24–30.03.1994; Наш кор. Репортаж с предвыборных баталій. Часть III // Ваш шанс. – 24–30.1994; Бабинець Т. Що день прийдешній нам готує? // Сумщина. – 30.03.1994.

²²⁰ Викторов С. Пейзаж после битвы // Уик-енд. – 31.03.1994; Соб. инф. Голосование состоялось, но выборы еще впереди // Ваш шанс. – 31.03. – 6.04.1994; Колієнко Б. Вибори: перший тур // Добрий день. – 1.04.1994; Нам допоміг би Мозговий... // Добрий день. – 1.04.1994; Інформація “ЧП”. Як ми проголосували // Червоний промінь. – 2.04.1994; Шутько М. Відступнику не може бути довіри // Ленінська правда. – 8.04.1994; Шутько М. Відступнику не можна довіряти // Сумська новина. – 8.04.1994; Жогло М. Обіцянками народ не нагодуєш // Ленінська правда. – 8.04.1994; Юрко Г. А де ж науковий підхід, панове? // Ленінська правда. – 8.04.1994; Сумське міське товариство “Просвіта”. Вручимо мандат Мозговому! // Добрий день. – 8.04.1994; Назар П. С., Поставний В. В. Хай вистачить мудрості! // Добрий день. – 8.04.1994; Соб. кор. По результатам выборов // Ваш шанс. – 14–20.04.1994.

²²¹ Шутько М. Новітньому “захисникові” моральності – для роздумів // Ленінська правда. – 26.05.1994; Шутько М. Подати сюди диктатуру!.. // Ленінська правда. – 24.12.1994; Гендельман Ж. Що таке “фарисейська

закваска” // Добрий день. – 20.01.1995; Іваній В., Бугаєнко В., ін. Чи не досить абсурду? // Добрий день. – 24.02.1995; Полетаєв О., Тимошенко А., Левченко С., ін. Лист до редакції // Добрий день. – 10.03.1995; Нестеренко П. Творці “Школи абсурду” // Демократична Україна. – 30.03.1995; Бреславец В., Рыжков А., Худенко В., др. Не клевайте на ветеранов! // Ленінська правда. – 24.06.1995; Мозговий І. П. Аномалін духу. Суперечності духовно-релігійного розвитку 90-х. – Суми: Мрія-1, 2001. – С. 56–66; Симоненко П. Діалог із ... фарисеєм? // Молодь України // 4.08.1995; Бабинець Т. “Твоє – моє” свято // Сумщина. – 18.11.1995; Брязгунов Ю. Є шанс не бути фарисеєм // Молодь України. – 28.12.1995.

²²² Началась регистрація кандидатів в депутати Верховної Ради України // Данкор. – 16.01.1998; Предборский В. Политические смотрины // Данкор. – 16.01.1998; От редакции. Зарегистрировано три кандидата в депутаты // Данкор. – 23.01.1998; Соб. кор. Победа демократии или поражение “демократических” амбиций? // Ваш шанс. – 29.01.1998; Сумская городская территориальная избирательная комиссия. Выдвижение кандидатов в депутаты ВР завершено // Данкор. – 30.01.1998; Хоменко О. В., Лукашенко Р. Ф. Кандидаты в народні депутати України // Добрий день. – 13.02.1998; Кандидаты в народные депутаты Украины в одномандатных избирательных округах Сумской области // Данкор. – 20.02.1998; Объединение “Выборы-98” отказало в поддержке представителю “Громады” // Ваш шанс. – 26.02.1998; “Выборы-98”, похоже, сделали свой выбор... // Ваш шанс. – 5.03.1998; Цього разу на помилку історія нам шансу не дала // Наше слово. – Березень, 1998; Итоги выборов по областному центру // Ваш шанс. – 2.04.1998.

²²³ Мозговий І. П. Агонія епігонів. – Суми : МакДен, 2010. – С. 85–94.

²²⁴ Список кандидатів у депутати Ковпаківської районної в м. Суми ради (закінчення) // Суми і сумчани. – 21.10.1999.

²²⁵ Політичний оглядач”. “Оракул” з холуйським нутром // Ленінська правда. – 8.06.2000; Політичний оглядач”. Гублять людей не тіні, а дійсність // Ленінська правда. – 15.06.2000; Руденко А. Порядочность требует мужества (початок) // Ленінська правда. – 21.06.2000; Руденко А. Порядочность требует мужества (продовження) // Ленінська правда. – 6.07.2000.

²²⁶ Медвідь П. В., Бабурова Л. С. Повідомлення : Сумська міська територіальна виборча комісія закінчила реєстрацію кандидатів у депутати Сумської міської ради по виборчому округу № 4. Зареєстровані // Добрий день. – 7.09.2000.

²²⁷ Більбіт Л. Ф. Округна (територіальна) виборча комісія виборчого округу № 22 по виборам депутатів Сумської обласної ради зареєструвала 15 лютого 2002 року кандидатами у депутати Сумської обласної ради двадцять четвертого скликання // Вперед. – 20.02.2002.

- ²²⁸ Федорина А. “Влада ревнує Ющенко до людей” // Україна молода. – 19.02.2004; Лысенко И. На войне как на войне // Ваш шанс. – 7.07.2004.
- ²²⁹ Что вам больше всего запомнилось из событий Майдана // Панорама. – 26.11.–3.12.2014.
- ²³⁰ Білолюбська К. “Рух-ХДС – за Україну!” // Наше слово. – Січень 2006; Перша п’ятірка кандидатів у депутати до Сумської обласної ради від Сумського обласного виборчого блоку “Рух-ХДС – за Україну!” // Наше слово. – Лютий, 2006; Рябушка Л. Б., Соболева М. П. Вибори депутатів Сумської обласної ради 26 березня 2007 року. Обласна територіальна виборча комісія. Сумська область // Сумщина. – 8.03.2006.
- ²³¹ Жмурков В. Направо, наліво, вперед і назад... // Голос України. – 30.09.2009; Гвоздик А. Не обещайте деве юной... // В двух словах. – 23.10.2009.
- ²³² Опрос : Поддерживаете ли вы инициативу коммунистов по восстановлению памятников Сталину? // Панорама. – 5–12.05.2010; Пошва В. Комитет защиты : кто первый? // В двух словах. – 21.05.2010;
- ²³³ Самсоненко І. І., Крамська А. Г. Матеріали Сумської міської виборчої комісії Сумської області // Суми і сумчани. – 15.10.2010.
- ²³⁴ Бондаренко С. Эффект Свободы // Панорама. – 11–18.04. 2012.
- ²³⁵ Холодный ветер из Кремля // Панорама. – 10–17.10.2012.
- ²³⁶ Мозговой освободился // Панорама. – 12–19.12.2012; Іван Мозговий: “Я не виступаю проти “Свободи” – я просто побачив виразку у партії” // Панорама. – 19–26.12.2012.
- ²³⁷ Что вам больше всего запомнилось из событий Майдана // Панорама. – 26.11.–3.12.2014.

2.7. Ворог біля воріт

- ²³⁸ *Матеріал підготовлений у 2015. Друкується вперше.*
- ²³⁹ Касьянов Ю. Как Украине выиграть войну [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://donbass.ua/news/region/2015/04/22/kak-ukraine-vyigrat-voinu.html>
- ²⁴⁰ Командир ДУК “Правий Сектор” розкритикував інформаційну політику України [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://socportal.info/2015/08/13/komandir-duk-pravij-sektor-rozkritikuvav-informatsijnu-politiku-ukrayini.html>
- ²⁴¹ Зельфанов К. О войне “козломордых кацапов” и свободного мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nr2.com.ua/blogs/RIA_new_region_ukraine/O-voyne-kozlomordyh-kacarov-i-svobodnogo-mira-83603.html

ВМЕСТО ЭПИЛОГА

Неоконченная легенда

²⁴² Преподобный Кириак, отшельник Палестинский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://azbyka.ru/days/sv-kiriak-otshelnik-palestinskij>

²⁴³ *Матеріал підготовлений у 2000. Друкується вперше.*

²⁴⁴ Ця група здійснила одну з кращих обробок американської народної пісні “House Of The Rising Sun”, що стала хітом уже в попередньому виконанні групи Animals.

ДОДАТКИ

1. Зведена таблиця виборів в Україні

²⁴⁵ *Матеріал підготовлений у 2015. Друкується вперше.*

2. “Ганебна сотня”, або “Тушки” в коаліції

²⁴⁶ *Матеріал підготовлений у 2015. Друкується вперше.*

²⁴⁷ Номер в партійному виборчому списку.

²⁴⁸ *ОВО* – одномандатний виборчий округ (мажоритарний).

²⁴⁹ *В. о.* – виборчий округ.

²⁵⁰ *ТВО* – територіальний виборчий округ.

SUMMARY

Mozgovyi Ivan. Anomalies spirit – 2. Conflicts of spiritual and religious development of the 2000s. – Sumy : Yaroslavna, 2015. – 193 p.

This book is a study in which themes launched in the works “Anomalies spirit” (2001) and “Agony epigones” (2010) are further developed. It presents materials united by a common idea: the need to eradicate in our society of all the negativity that is detrimental to spiritual health. Antisocial “anomalies” like abnormalities in social, cultural and spiritual development of the nation are dispelled. Author attributes to them politicking and chauvinism, bigotry and swearing, verbal harassment and linguistic speculation, hypocrisy and deceit, quackery and deceit, etc. The book is served in live accessible language with humor and lyricism.

The book is intended for students, university professors, school teachers, those who are interested in history, religion, politics, and spiritual culture in general.

ЗМІСТ

ПРОЛОГ	5
Розділ 1. РЕЛІГІЯ, ПРАВО, КУЛЬТУРА	8
1.1. Ціна антиукраїнства.....	9
1.2. “Середньовічна” церква	14
1.3. Державна, офіційна, розмовна.....	24
1.4. Провокація під прикриттям Хартії.....	30
1.5. Матюччя як “второй язык”?.....	34
1.6. Матюки: коротка історія “феномену”	50
1.7. Начальнику все дозволено, або Дещо з психології “мата” в Україні.....	64
Розділ 2. РЕЛІГІЯ, ПОЛІТИКА, КУЛЬТУРА	71
2.1. Чортівня на городі.....	72
2.2. “Русский мир” як вияв нацизму	87
2.3. Африка здесь ни при чем	93
2.4. Фашизм як багатоликий монстр	98
2.5. Ні – клерикальному антиукраїнському шабашу!	103
2.6. Вибори й після них	106
2.7. Ворог біля воріт.....	136
ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГУ	146
Неоконченая легенда	146
ДОДАТКИ.....	158
1. Зведена таблиця виборів в Україні.....	158
2. “Ганебна сотня”, або “Тушки” в коаліції	159
ПРИМІТКИ	173
SUMMARY	192

Наукове видання

Мозговий Іван Павлович

АНОМАЛІЇ ДУХУ – 2
Суперезності духовно-релігійного розвитку 2000-х

Редактор І. І. Мозгова
Комп'ютерний набір І. П. Мозговий
Верстка Я. І. Мозговий.

Підписано до друку 30.10.2015. Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Умовн. друк. арк. 12. Обл.-вид. арк. 11,3. Тираж 300 прим. Вид. № 135.

Надруковано та виготовлено в друкарні
“Компанія “Світ друку” ФОП Ятмов В. С.”
вул. Троїцька, 57, м. Суми, 40000, Україна, тел. +380[66]-691-04-21